marksizm ve parti

JOHN MOLYNEUX

belge yayınları

BELGE YAYINLARI : 124

MARKSİZM VE PARTİ

Parti örgütlenmesi sorunu yüzyılı aşkın bir süredir Marksistlerin ilgilendiği başlıca konulardan. Bu kitapta John Molyneux, Marx, Lenin, Luxemburg, Trotskiy ve Gramsci'nin Parti sorununa yaklaşımlarını irdeliyor. Parti ile işçi sınıfı arasındaki ilişki yazarın ana temasını oluştururken, Parti'nin bağımsızlığı, kendiliğindenlik ve sınıf bilinci, demokrasi ve merkeziyetçilik gibi konular da ele alınıyor.

İngiliz marksisti John Molyneux'nun kitabı 1978 yılında yayınlandı ve önemli bir katkı olarak değerlendirildi.

BELGE YAYINLARI : 124
Birinci Baskı : Mart 1991

MARXISM AND THE PARTY / Londra 1978 /Redaksiyon: R. Zaralı / Dizgi-Baskı: Yaylacık Matbaası / Kapak Baskı: Orhan Ofset / **BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK:** Başmusahip Sok. Talas Han 16/302 **Cağaloğlu - İSTANBUL** / Tel. : 511 63 20

John Molyneux

MARKSİZM VE PARTİ

Türkçesi: Yavuz ALOGAN

GİRİŞ

Kapitalizmin iflasını ve barbarlığını herkes görüyor. İleri ülkelerde hayat standartları düşüyor, toplumsal refah azalıyor; kitlesel işsizlik geri geliyor, demokratik haklar budanıyor ve ırkçılık hızla gelişiyor. Üçüncü dünyada, birbirini izleyen askerî darbeler bütün reform ya da ilerleme olanağına kapıları kaparken, emperyalizmin uzun vadeli sonuçları - azgelişmişlik, yoksulluk ve açlık - olanca şiddetiyle sürüyor.

Ne yapılmalı? Reform yolu, ister sosyal demokrat olsun, ister Erokomünist, sadece sistemle birleşmeye varıyor. Kör umutsuzluk içinde bireysel terörizme başvurmak olsa olsa kapitalist devletin otariter eğilimlerini güçlendirir. Yegâne çıkış yolu işçi sınıfının kitle mücadelesinden geçiyor. Fakat sınıf mücadelesinin bütün tarihi işçi sınıfının iktidarı saf anlamda kendiliğinden kitle hareketi ile kazanamayacağını gösterir: örgüt ve liderlik gerekir. Ne var ki, bunlar bir gün içinde kurulamaz; devrimci krizlerin önünde sabırla inşa edilmeleri gerekir. Sözünü ettiğimiz şey işçi sınıfının devrimci partisidir.

Partinin inşa edilmesi için belirli bir teorik açıklık olmalıdır. Parti neden gereklidir? Yapısı nasıl olmalıdır? En önemlisi, sınıf ile ilişkisi ve devrimci süreç içindeki rolü nedir?

Bu sorular yeni değildir. Marx'tan başlayarak marksist hareketin bütün öncü teorisyenleri tarafından sorulmuş ve yanıtlanmışlardır. Devrimci parti inşa edilecekse bütün bu birikmiş bilgiler geniş çapta özümlenmelidir. Kuşkusuz, tek başına bu yeterli olmaktan uzaktır. Eşit derecede önemli ve çok daha zor olan, şimdiki durumun somut analizi, devrimcileri ve devrimci fikirleri işçi sınıfının gerçek hareketine bağlayabilecek strateji ve taktiklerin geliştirilmesidir. Gene de, geçmiş derslerin öğrenilmesi, günümüzdeki sorunların üstesinden gelinmesi için temel bir gereklilik olmaya devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı kısaca budur; devrimci partinin yapısı ve görevleri konusunda önde giden marksist teorisyenlerin ana fikirlerini, mümkün olduğu kadar tutarlılıkla, sunmak.

1

KARL MARX: SINIF VE PARTİ

1. Sınıf Temeli

Siyasal partilerin analizine bütün marksist yaklaşımların temeli Marx'ın sınıf mücadelesi teorisidir. Marksistler için, farklı ve birbiriyle yarışan siyasal partilerin varoluşunun temel açıklaması toplumun ekonomik yapısında bulunur. Siyasal partiler esas olarak sınıf çıkarlarının temsilcileri olarak ortaya çıkar, destek görür ve faaliyet gösterirler.

Kaba ve doğmatik olarak kavranması halinde bu fikir, doğal olarak, bir saçmalık haline gelir. Pek çok marksist ilkenin başına da aynı şey gelmiştir. Siyasal partilerin sınıf çıkarlarını temsil ettikleri tezi, bunu zorunlu olarak birebir ilişki içinde yaptıkları anlamına gelmez. Bu tez her zaman, tek bir partinin tek bir sınıfın çıkarlarını temsil ettiği; veya tarihsel olarak bir sınıfın çıkarlarının dolaysız ekonomik kazanç temelinde basitçe formüllendirilebileceği; veya bir partinin gerçekleştirdiği eylemlerin yalnızca o partinin temel aldığı sınıfla ilgi kurularak açıklanabileceği anlamına da gelmez. Aslında tarih her türlü sınıf/parti bileşiminin sayısız örneğini verir: Tek bir sınıfın çıkarlarını temsil etmekle başlayan, fakat sonunda bir başka sınıfın çıkarlarına hizmet eden par-

tiler; aynı zamanda iki ya da üç partinin çıkarlarına hizmet etmeye çalışan partiler; bir bütün olarak sınıfın çıkarlarına karşı o sınıfın sadece bir kesimine hizmet eden partiler; aynı sınıfın tartışmasız temsilcisi olmak için yarışan iki ya da üç küçük parti vb.

Böylece bugün Britanya'da belli başlı üç siyasal partiye sahibiz: Öncelikle büyük kapitalistlerin partisi olan, fakat pek çok işçiden oy alan ve küçük burjuvazinin geniş kesimlerinden aktif destek gören Tory Partisi; işçi sınıfı örgütlerine dayanan ve esas olarak işçilerin oyuna güvenen, fakat kapitalist sistemin sürekliliğini kabul eden bir orta sınıf liderliğe sahip olan ve bu nedenle sık sık kendi işçi sınıfı tabanının çıkarlarına karşı hareket etmeye zorlanan İşçi Partisi; temelde bir küçük burjuva partisi olan, birkaç büyükçe kapitalistten destek gören ve oylarının bir kısmını işçi sınıfından alan Liberal Parti.

Bu örneklerin hiç biri marksist tezi geçersizleştirmez. Tam aksine onu doğrular; çünkü bütün bu örnekler, siyasal partilerin analizinde temel başlangıç noktasının, genel olarak politikada olduğu gibi, toplumun sınıf yapısında olması gerektiğini gösterirler. Toplumdaki sınıfların basitçe yan yana değil de, sürekli ve dinamik bir çatışma durumunda üst üste durmaları ve siyasal partilerin bu çatışmada büyük bir rol oynamaları olgusundan pek çok karmaşık durumun çıktığını görüyoruz. Belirli bir guruplaşma halindeki siyasal partiler farklı sınıfların ulaştıkları göreli gelişme aşamalarını ve bir sınıfın diğerleri üzerinde sağladığı hegemonyanın derecesini yansıtırlar. Bu durumda, marksist parti teorisini ele alan ve daha önemlisi bunu bizzat Marx'ın ilgilendiği noktada yapan kişi, dar ve soyut bir örgüt teorisi ile değil, daima parti ve sınıf arasındaki ilişki ile ilgi-

lenmek durumunda kalır. Partiler sınıfların gelişimindeki momentlerdir.

Marx tarihin nasıl yapıldığını göstermek için tarihin harekete geçirici güçlerini açığa çıkarmak istedi. Bu yüzden Marx'a göre sınıflar basit biçimde duragan varlıklar değil, tarihsel süreçler içinde varolan ve çeşitli gelişmişlik ve olgunluk aşamalarından geçen toplumsal guruplardır. Daha önemlisi, sınıflar kendilerini çatışma yoluyla tanımlarlar. «Bireyler ancak, bir başka sınıfa karşı ortak bir mücadele içinde yer aldıkları ölçüde bir sınıf oluştururlar»[1]. Mücadele içinde sınıflar, bağlılık, örgütlenme, güven ve bilinç kazanırlar (veya kaybederler). Siyasal partiler sınıflar arası mücadelede kullanılan silâhlardır.

Marx'ın kapitalizm analizinde «bir bütün olarak toplum iki büyük düşman kamp, doğrudan karşı karşıya gelen iki büyük sınıf, burjuvazi ve proletarya arasında gittikçe daha fazla bölünüyor»[2]. Marx burjuvazi ve proletarya kategorilerinin kapitalist toplumdaki herkesi kapsadığına inanıyor değildi- 1847'de amprik bir olgu olarak bunu iddia etmek saçma olurdu. Marx daha çok burjuvazi ile proletarya arasındaki çatışmamn kapitalist sistemin yapısında var olduğunu ve bu sistemin temelini oluşturduğunu öne sürüyordu. Kapitalizmde üretim ücret ve emeğin sömürülmesi temelinde gerçekleşir. Böylece kapitalist sistemin özünde olan, sürekli bir çıkar çatışmasıdır ve bu temel çatışma toplumsal hayatın her yönünü koşullar. Marx'ın **Kapital**'de belirttiği gibi:

---

1 . Marx ve Engels, **Alman İdeolojisi**, alıntı, R. Dahrendorf, **Class and Class Conflict in Industrial Society**, Londra 1959, s. 14.

2 Marx ve Engels, **The Communist Manifesto**, Moskova 1967, s. 48.

«Üretim koşullarına sahip olanların doğrudan üreticiler ile dolaysız ilişkilerinde daima... nihaî sırrı, egemenlik ve bağımlılığın politik kalıplarını içeren bütün toplum yapısının, kısaca, verili yönetim sistemlerinin özgül biçiminin gizli temelini buluruz»[3].

Son çözümlemede, öteki sınıflar veya toplumsal tabakalar ancak başlıca iki sınıfın ortaya koyduğu alternatifler çerçevesinde hareket edebilirler. Sonunda bu sınıflardan birinin ya da diğerinin yanında yer almaları gerekir. Sonuç olarak, siyasal partilerin marksist bakış açısından değerlendirilmesinde temel ölçüt sadece bunların hangi sınıfa dayandıkları değil, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesinde nerede durduklarıdır.

Fakat Marx'ın parti teorisinden söz edildiğinde konu, genelde siyasal partiler değil, amacı kapitalizmi yıkmak olan devrimci parti, özellikle de Marx'ın proleter siyasal parti anlayışıdır. Çünkü, Marx'a göre, «tek başına proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır... Öteki sınıflar modern endüstri karşısında zayıflıyor ve sonunda yok oluyorlar; proletarya (ise) modern endüstrinin özel ve başlıca ürünüdür»[4]. Tüccar, zanaatkâr, küçük çiftçi, köylü, bunların hepsi, kapitalizmin yayılmasıyla zayıflamış, fakat proletarya gelişmiştir. «Proletarya, modern işçi sınıfı, burjuvazinin, yani sermayenin gelişmesiyle aynı oranda gelişti»[5]. Üretim ölçeği artar ve böylece işçiler gittikçe daha büyük birimlerde toplanırlar. «Endüstrinin gelişmesi ile birlikte proletarya sayıca artmakla kalmaz, daha büyük kitleler halinde toplanır, gücü artar ve daha güçlü olduğunu hisseder». Bu nedenle

3. Marx, **Capital**, c. III, alıntı, Dahrendorf, op. cit., s. 13.
4. Marx ve Engels, **The Communist Manifesto**, op. cit., s. 66.
5. **ibid.**, s. 58.

proletarya ekonomik yapının merkezinde durur. Potansiyel olarak tarihin en güçlü sömürülen sınıfıdır. Bu güç proletaryaya, Marx'ın devrim teorisinde hayatî bir unsur olan kapasiteyi, kendini kurtarma kapasitesini verir[6]. Marx'ın proletarya değerlendirmesindeki ikinci ve aynı ölçüde önemli faktör, zaferi yeni bir sınıflı toplum biçimiyle değil, bütün sınıfların ortadan kalkmasıyla sonuçlanacak ilk sınıfın proletarya olduğu görüşüdür. Bu görüş ister istemez proleter mücadelenin kollektif yapısını temel alır. İstisnalar dışında birey işçi, başarı şansına sahip olarak işverenine yaklaşıp ücret artışı isteyemez; arkadaşları ile birleşmek zorundadır. İşçi üretim araçlarının mülkiyetine sahip değildir ve birey olarak bunu sağlayamaz, çünkü modern endüstri milyonlarca parçaya bölünüp ayrılamaz. Üretim araçlarını ele geçirmek için işçi sınıfının kollektif mülkiyet yoluyla, kollektif olarak hareket etmesi gerekir.

Marx'ın yegâne devrimci sınıf olarak proletarya üzerinde ısrarını ve bu konuda yürüttüğü mantığı, aynı ünvana en yakın öteki adaya, köylülüğe yönelik tavrında görmek mümkündür. Marx zamanında köylülük Avrupa ülkelerinin bile çoğunda geniş çoğunluğu oluşturuyordu ve en azından proletarya kadar yoksul ve mağdurdu. Ayrıca şiddetli köylü isyanlarının uzun bir geleneği vardı. Fakat Marx köylünün bireyci ve bölünmüş hayat tarzı nedeniyle bütün bunlara gereğinden fazla önem vermedi.

> «Küçük mülk sahibi köylüler büyük bir kitle oluştururlar; benzer koşullarda yaşamalarına rağmen birbirleriyle fazla ilişkileri yoktur. Üretim tarzları onları karşılıklı ilişki içinde biraraya getirecek yerde ayırır... Böy-

6. Bk. Hal Draper, «The Principle of Self-Emancipation in Marx and Engels», **Socialist Register**, 1972.

lelikle Fransız ulusunun büyük kitlesini eşdeğerli büyüklüklerin biraraya gelmesi oluşturur; tıpkı bir çuvalın içindeki patateslerin bir çuval patatesi oluşturması gibi. Milyonlarca aile, yaşama tarzlarını, çıkarlarını ve kültürel oluşumlarını diğer sınıflarınkinden ayıran ve onları bu sınıflarla karşı karşıya getiren ekonomik koşullar altında yaşadığı sürece bunlar bir sınıf oluştururlar. Bu küçük mülk sahibi köylüler arasında sadece yerel bir iç ilişki olduğu, çıkarlarının özdeşliği bir topluluk duygusu, ulusal bağlar ve siyasal örgütlenme ortaya çıkaramadığı zaman bir sınıf oluşturmazlar. Sonuç olarak ister bir parlamento ister bir meclis aracılığıyla olsun kendi çıkarlarını kendi adlarına savunamazlar. Kendilerini temsil edemezler; temsil edilmeleri gerekir»[7].

Köylülük karşısında proletaryanın kendini temsil etme ve böylelikle kendini kurtarma kapasitesi onun devrimci bir sınıf olma statüsü ve bir devrimci parti yaratma kapasitesi bakımından çok önemlidir.

Ne var ki, proletaryanın kendi partisini yaratma potansiyeli ampirik gerçeklik ile karıştırılmamalıdır. Marx «kendinde» bir sınıf olarak proletarya ile «kendisi için» bir sınıf olarak proletarya arasındaki açıklığın[8] ve ikisi arasındaki uzun mücadele yolunun farkındaydı. Marx rekabetçi burjuva toplumunun işçi sınıfının örgütlenmesi ve birliği üzerinde yarattığı zayıflatıcı etkileri görmüyor da değildi.

«Rekabet bireyleri, sadece burjuvaziyi değil, birarada olmaları gerçeğine rağmen daha çok işçileri birbirinden ayırır. Dolayısıyla bu bireylerin birleşebilmesi uzun zaman alır... Dolayısıyla, bu tecrit edilmiş ve hergün bu tecriti yeniden üreten ilişkiler içinde yaşayan bireylerin

7. Marx, **The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte**, New York 1963, s. 123-4.

8. Bk. Marx, **The Poverty of Philosophy**, Moskova 1966, s. 150.

üzerinde ve karşısında yeralan her örgütlü güç, ancak uzun mücadelelerden sonra galip gelebilir»[9].

Marx burjuva ideolojisinin gücünü de kabul ediyordu.

«Emrindeki maddî üretim araçlarına sahip olan sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçları üzerinde denetime sahiptir; böylelikle, genel olarak söylemek gerekirse, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların fikirleri bu denetime boyun eğer»[10].

Bu nedenle, bölmeye yönelik bu güçlü eğilimlerle savaşmak ve proletaryanın bir sınıf olarak bağımsızlığını sağlamak için bir siyasal işçi partisi oluşturmak zorunlu idi. Aslında Marx, kendi ayrı partilerini yaratmadıkları sürece işçilerin sözcüğün tam anlamıyla bir sınıf olarak görülemeyeceklerini sıklıkla belirtir. Böylece **Komünist Manifesto**'da şu görüşü buluruz: «Proleterlerin bir sınıf ve sonuç olarak bir siyasal parti içinde örgütlenmeleri bizzat işçiler arasındaki rekabet yüzünden sürekli olarak engelleniyor»[11]. Birinci Enternasyonal'in Londra Konferansı (1871) kararında ise şöyle denir: «Proletarya ancak ayrı bir siyasal parti kurarak bir sınıf olarak hareket edebilir»[12]. Bu temel fikir, 1840'ların ortasından hayatlarının sonuna kadar Marx ve Engels'in teori ve pratiklerinin merkezini oluşturdu.

---

9. Marx ve Engels, **The German Ideology**, Londra 1965, s. 78 vd.

10. **Ibid.**, s. 61.

11. Marx ve Engels, **The Communist Manifesto**, op. cit., s. 64

12. Alıntı, D. McLellan, **The Thought of Karl Marx**, Londra 1971, s. 177.

2. Komünistler ve Proleterler

Şimdi marksist parti teorisinin temel sorununa geliyoruz. Marksistler sınıf mücadelesinin tarihin motoru olduğuna inanırlar. Onlara göre, «işçiler sınıfının kurtuluşu bizzat işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilmelidir»[13]. Aym zamanda marksistler bir bütün olarak sınıfın tarihsel çıkarlarını temsil eden bir siyasal parti kurmak isterler. Öyleyse bu parti ile işçi sınıfı kitlesi arasmdaki ilişki nasıl olacaktır? Komünist Manifesto'nun «Proleterler ve Komünistler» başlıklı bölümünde Marx bu sorunu ele alır.

> «Komünistler bir bütün olarak proleterlerle nasıl bir ilişki içinde yer alırlar?
>
> «Komünistler diğer işçi sınıfı partilerine muhalif ayrı bir parti oluşturmazlar.
>
> «Bir bütün olarak proletaryanınkilerden ayrı ve bağımsız çıkarları yoktur.
>
> «Kendilerine ait sekter ilkeleri, proletarya hareketini biçimlendirmek ve kalıba dökmek için dayatmazlar.
>
> «Komünistler diğer işçi sınıfı partilerinden sadece şu bakımdan ayrılırlar: 1. Farklı ülkelerin proleterlerinin ulusai mücadelelerinde ulusun tamamından bağımsız olarak bütün proletaryanın ortak çıkarlarına işaret eder ve bunu öne çıkarırlar. 2. Burjuvaziye karşı işçi sınıfımn verdiği mücadelenin içinden geçtiği çeşitli gelişim aşamalarında daima ve her yerde bir bütün olarak işçi sınıfı hareketinin çıkarlarını temsil ederler.
>
> «Bu nedenle komünistler pratik olarak bir yandan bütün ülkelerdeki işçi sınıfı partilerinin en ileri ve kararlı, bu partileri ileri doğru iten kesimidirler; öte yandan, teorik olarak, proleter hareketinin ilerleme çizgisini, koşullarını ve nihaî genel sonuçlarını açıkça kavra-

13. «Provisional Rules of the First International», D. Fernbach (ed.), **Karl Marx: The First International and After** içinde, Londra 1974, s. 82.

ma bakımından proletaryanın büyük kitlesi üzerinde avantaja sahiptirler»[14].

Bu birkaç yoğun ve parlak paragraf hem parti/sınıf ilişkisi sorununa çözümün tohumunu hem de marksist hareketin günümüze kadar gelen pratiğini biçimlendiren geniş bir ilkeler dizisini içerir. Partinin rolünü küçük bir maceracılar çetesinin sınıf adına ama sınıftan ayrı eylemi olarak anlayan komplocu görüş ilk planda kesinlikle dışlanmıştır. Pasif kitleleri yukardan emirlerle itaat altında tutan otoriter parti anlayışı ve dünyanın geri kalan kısmı kazanılana kadar kendi doktrinini övmekle yetinen saf anlamda propagandist sekt (mezhep) anlayışı da dışlanmıştır. Liderliğin, işçi sınıfının hizmetinde ve sınıf mücadelesi içinde gösterilen performans temelinde kazanılması anlayışı ve hareketin bütün hedeflerinin işçilerin günlük ekonomik ve politik mücadeleleri içinde belirlenmesi ilkesi kesinlikle belirlenmiştir. Marksist birleşik cephe stratejisi[15], sendikalizmin sınırlarını gözden kaçırmadan sendikalar içinde çalışma politikası ve burjuva demokrasisinin ötesine geçmeye çalışırken demokratik hakların savunulması, bu satırlarda ileriye dönük olarak belirir.

Fakat, bütün önemine rağmen Marx'ın formülasyonu belirli sınırlar ve eksiklikler içerir. Yüksek bir genelleme ile yazılmıştır ve komünistlerin benimseyecekleri örgütsel biçimi hiç bir yerde özgü olarak ele almaz. Aslında parti ile neyin kastedildiği açıkça belirtilmez. Yukardaki bölümde yer alan ve da-

14. Marx ve Engels, **The Communist Manifesto**, op. cit., s. 72.

15. Trotskiy Almanya'da faşizme karşı birleşik cephe konusunda aldığı tavrı açıklarken bu bölüme gönderme yapar. Bk. bu kitapta 5. bölüm.

ha sonraki gelişmelerin geçersizleştirdiği yegâne önermenin, yani, «Komünistler diğer işçi sınıfı partilerine muhalif ayrı bir parti oluşturmazlar,» ifadesinin ardında yatan özgün belirsizlik budur. Bu genel bir ilke olarak anlaşılır; «Bir bütün olarak proletaryanınkilerden ayrı ve bağımsız çıkarları yoktur» ifadesiyle neredeyse aym anlama geliyormuş gibi. «Parti» sözcüğünün kullammındaki bu belirsizlik sadece **Komünist Manifesto** ile sınırlı da değildir. Bütün çalışmalarında Marx parti terimini değişik tarzlarda (Monty Johnstone en az beş belli başlı «model» tanımlamıştır)[16], olağanüstü geniş ve gevşek Chartist hareket, kendi küçük çalışma gurubu ve taraftarları ve genel devrimci dava gibi birbirinden oldukça farklı fenomenleri belirtmek için kullanır. Böylece Marx Freiligrath'a şöyle yazabiliyordu: «(Komünist) Birlik, tıpkı Paris'teki Mevsimler Derneği ve yüz kadar diğer dernek gibi sadece, partinin tarihinde, her yerde modern toplumun toprağından kendiliğinden gelişen bir epizoddur... 'Parti' teriminden sözcüğün geniş tarihsel anlamında partiyi anlıyorum»[17]. Ve Kugelmann'a, Paris Komünü'nün, «Paris'te Haziran (1848) ayaklanmasından bu yana Parti'mizin yaptığı en şanlı iş» olduğunu yazabiliyordu[18].

Marx'ın bu noktadaki belirsizliği yüzünden tek veya sistematik bir parti teorisini bağlamlarından koparılmış alıntılardan hareketle inşa veya yeniden inşa etmek mümkün değildir. Yegâne mümkün prose-

16. Monty Johnstone, «Marx and Engels and the Concept of the Party, «**Socialist Register**, 1967, s. 122.

17. Marx'tan Freiligrath'a (1860), alıntı, D. McLellan, **The Thought of Karl Marx**, op. cit., s. 169.

18. Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, Moskova 1965, s. 263.

dür Marx'ın politik faaliyetinin aktüel gelişimini incelemek ve tarihsel bağlamları içinde parti sorunu üzerine öne sürdüğü çeşitli görüşleri yorumlamaktır[19]. Bu yapılırken önemli bir olgu sürekli akılda tutulmalıdır. Marx'ın belirgin bir siyasal parti tanımından yoksun oluşu ne rastlantısaldır ne de düşünce tembelliğinin ürünüdür. Bu durum daha çok Marx'ın kariyerinin büyük bölümünde modern anlamda siyasal partilerin ne burjuvazi ne de proletarya için henüz varolmaması olgusunu yansıtır. Açık seçik tanımlanmış üyeliği, örgütlenmesi ve tüzüğü ile modern kitle partisi yakın zamanlarda meydana çıkmış bir fenomendir. Öncelikle, genel oy hakkı ve tam gelişmiş burjuva demokrasisi için verilen mücadeleyi karşılamak için ortaya çıktı ve sağlam bir iletişim şebekesini, kitle iletişim araçlarını ve okur yazarlığı gerektiriyordu. Bundan önce, görece ilkel politik sistemin modern siyasal partiye ihtiyacı yoktu. Gerekli olan, bir yerel seçkinler (doğal olarak toprak sahipleri) şebekesini temel alan hem gevşek hem de informel dernekler veya etkin entellektüellerin küçük guruplar halinde bir araya geldikleri klüpler ve salonlar idi. Marx'ın kullandığı kavramların yaşadığı dönemin deneyimlerinin ötesinde olduğunu düşünmek akla uygun değildir. Bu özellikle, genel ekonomik ve toplumsal gelişme alanından çok, böyle bir şeyin daha zor düşünülebileceği somut örgütlenme biçimleri için geçerlidir.

Marx'm parti anlayışının evrimini izlemek için, onun politik hayatı en uygun biçimde dört ana döneme ayrılabilir: 1.1847-1850, Komünist Birlik dönemi;

19. Bence genel olarak en uygun prosedür budur; en azından, Marx konusunda mümkün olan yegâne prosedür.

2.1850-1864, sınıf mücadelesindeki uzun ara dönem; 3.1864-1872, Uluslararası İşçi Birliği; 4.1873'ten itibaren kitlesel sosyal demokrasinin başlangıcı.

3. Komünist Birlik

1846'da Marx ve Engels merkezi Brüksel'de bulunan, Britanya, Fransa ve Almanya ile bağları koruyan Komünist Haberleşme Komiteleri'ni kurmuşlardı. Bu komiteler aracılığıyla, daha çok Alman zanaatkârları biraraya getiren bir uluslararası gizli dernek olan Haklılar Birliği ile ilişki kurdular. 1847'de Birlik'in liderleri kendi görüşlerini kabul ettirdiler ve Marx ile Engels'i katılmaya davet ettiler. Onlar da bu öneriyi eski komplocu örgütlenme biçimlerinin kaldırılması şartıyla kabul ettiler. Bunun üzerine Haklılar Birliği Komünistler Birliği adını aldı ve Marx ile Engels'in de katıldıkları bir yeniden örgütlenme kongresi düzenledi. Kongrenin gündemini oluşturan ana maddeler «seçimle gelen ve daima görevden alınabilecek kurullar»dan oluşan «bütünüyle demokratik» bir yapının gerçekleştirilmesi ve «komplo özlemi taşıyan herkes»e karşı mücadele edilmesi idi[20]. Marx ve Engels işçi sınıfı içinde komünist fikirlerin açıkça propagandasının yapılması yönelimi için mücadele ettiler. Bu yüzden 1847'de marksist parti teorisi için birçok anahtar fikrin biraraya getirildiğini görüyoruz. Birinci olarak, proletaryanın mümkün olan her yerde uluslararası bir örgüt için duyduğu ihtiyaç; ikinci olarak, sınıf mücadelesi ile proletaryanın kendi kurtuluşunu gerçekleştirmesi ve kendi içinde demokra-

20. Engels, «On the History of the Communist League», Marx ve Engels, **Selected Works** içinde, c. II, Moskova 1962, s. 348.

tik, hedeflerini açıkça ortaya koyan bir örgüt ihtiyacı arasındaki bağlantı.

Birlik kendine alternatif olarak, uluslararası örgüt ve «Almanya Komünist Partisi» dedi; ancak gerçekte Birinci Enternasyonal'in habercisi veya gerçek bir ulusal parti olamayacak kadar zayıftı. Daha doğrusu çeşitli ülkelere yayılmış yalnızca 200-300[21] üye ile ancak bir parti embriyonu veya 1968 Paris'inden ödünç alınan bir terimle «groupuscule» (gurupçuk) olarak görülebilirdi. Başlangıçta benimsenen strateji komünistlerin farklı ülkelerde halen varolan hareketlerin içinde mümkün olduğu kadar çalışmaları idi. Böylece Britanya'da Ernest Jones Chartistler arasında çalıştı ve Fransa'da Birlik'in üyeleri Ledru-Rollin ve Louis Blanc'ın Sosyal Demokratlarına katıldılar. Bütün Avrupa'yı kaplayan 1848 ayaklanmasına daldığında Birlik'in zayıflığı hemen ortaya çıktı. Engels'in belirttiği gibi, «birkaç yüz Birlik üyesi ansızın hareketin içine atılan muazzam kitle arasında kayboldu»[22]. Bu, Birlik üyelerinin hiçbir şey yapmadıkları anlamına gelmiyor. Aksine, bireyler olarak devrimin gelişmesinde önemli bir rol oynadılar. Stephan Born'un Marx'a söylediği gibi, «Birlik varlığına son verdi, ama şimdi her yerde var»[23].

Temel alınacak gerçek bir örgütün olmayışı ve henüz küçük, politik bakımdan olgunlaşmamış bir işçi sınıfının şiddetli bir devrimci durumla birleşmesi Marx'ı **Komünist Manifesto**'da oluşturduğu ana tasarıdan bir ölçüde ayrılmaya götürdü. Proletarya devriminin açıktan savunucusu ve bağımsız bir işçi sını-

21. Bu sayı Monty Johnstone'dan alınmıştır, op. cit.

22. Engels, «Marx and the **Neue Rheinische Zeitung**», Marx ve Engels, **Selected Works**. c. II, op. cit., s. 330.

23. Franz Mehring, **Karl Marx**, Londra 1966, s. 155.

fı partisinin temsilcisi olarak öne çıkacak yerde **Marx Neue Rheinische Zeitung** aracılığıyla, burjuva devrimini çelişkilerin açığa çıkacağı noktaya kadar itmeye çalışarak, radikal demokrasinin aşırı sol kanadı gibi hareket etmek zorunda kaldı.

Marx tutumundaki sorunların farkındaydı ve Nisan 1849'da Alman burjuva radikalizmi devrimi ileri götürme yeteneksizliğini kamtladığı zaman, kendisi ve beraberindekiler, Wolff, Schapper ve Becker Ren Demokratik Dernekler Bölge Komitesi'nden istifa ettiler. «Bize göre,» diye yazdılar, «demokratik derneklerin şimdiki örgütlenme biçimi amaca ulaşmak bakımından yararlı bir faaliyeti mümkün kılamayacak kadar çok sayıda heterojen unsuru kapsıyor. Bizce daha dar bir işçi örgütleri derneği daha yararlı olacak, çünkü bu örgütler daha homojen unsurları bir araya getiriyorlar»[24]. Bu noktadan itibaren, işçi sınıfının bağımsız politik örgütü için mücadele marksizmin teori ve pratiği için merkezî bir önem kazandı.

Alman devriminin hızlı çöküşü bu perspektifin pratikte hemen gerçekleşmesini önledi, fakat 1849 güzünde, o sırada Londra'da sürgün olan Marx Komünist Birlik Merkez Komitesi'ni yeniden topladı ve onu Almanya'da, bu kez koşullar nedeniyle merkezileşmiş gizli bir parti olarak yeniden örgütlemeye başladı. Mart 1850'de **Komünist Birlik Merkez Komitesi'nin Tebliği**'nde (daha çok **Mart Tebliği** olarak bilinir) Marx bu dönemin deneyimini ve çıkarılması gereken örgütsel dersleri özetledi:

> «Aynı zamanda Birlik'in önceki katı örgütlenmesi önemli ölçüde gevşetildi. Devrimci harekete doğrudan katılan üyelerin büyük kısmı, gizli dernekler kurma zamanının geçtiğine, kamuya açık faaliyetlerin tek başına

24. Alıntı, **ibid.**, s. 112.

yeterli olduğuna inanıyordu. Tek tek çevreler ve topluluklar Merkez Komite ile bağlarının gevşemesine ve dereceli olarak azalmasına izin verdiler. Sonuç olarak, demokratik parti, küçük burjuvazinin partisi Almanya'da gittikçe daha fazla örgütlenirken, işçilerin partisi dayanabileceği yegâne sağlam zemini kaybetti, en fazla ayrı yörelerde yerel amaçlar için örgütlü kaldı ve böylece genel hareket içinde bütünüyle küçük burjuva demokratların hâkimiyeti ve liderliği altına girdi. Bu duruma bir son vermek ve işçilerin bağımsızlığını yeniden sağlamak gerekir...

«Yeniden örgütlenme ancak özel bir görevli tarafından gerçekleştirilebilir ve Merkez Komite özel görevlinin özellikle şu sırada harekete geçirilmesinin olağanüstü önemli olduğunu düşünmektedir. Şu sırada yeni bir devrim yaklaşıyor; bu nedenle işçiler partisi, 1848'de olduğu gibi burjuvazi tarafından kullanılmak ve yedeklenmek istemiyorsa en örgütlü, en birleşik ve en bağımsız tarzda hareket etmelidir»[25].

Mart Tebliği'nde Marx, Lenin'in öncü parti anlayışına bazı bakımlardan en yakın yaklaşımını (hâlâ varolan önemli farklılıklara rağmen kuşkusuz) gerçekleştirir. Bu örgütlenme önerilerinin anahtarı, devrimci eyleme, Marx'ın daha önce yaşamadığı biçimde en doğrudan müdahalenin ürünü olmaları ve «yeni bir devrim yaklaşıyor» tahmininin yapıldığı bir durumda eylem kılavuzu olarak tasarlanmalarıdır. Birlik'in örgütlenmesini sıkılaştırma ve bağımsızlığını güçlendirme planı tecrit edilmiş bir aygıt olarak örgütün kendisine dayanmaz, dinamik devrimci eylem perspektifinin bütünleyici bir parçası olarak düşünülür. Eylem içinde işçi sınıfı demokratik devrime önderlik edecek ve onu sosyalist bir yöne itecektir.

«Yeni resmî hükümetlerin yanında işçiler, ister bele-

25. Marx, «The March Address», **Marx ve Engels, Selected Works**, c. I, op. cit., s. 106-107.

diye komiteleri ve belediye konseyleri, ister işçi kulüpleri veya işçi komiteleri biçiminde olsun kendi işçi hükümetlerini eşzamanlı olarak kurmalıdırlar... Hiç bir gerekçeyle silâh ve mühimmat teslim edilmemelidir; silâhsızlandırma yönünde yapılan her girişim gerekirse zor kullanılarak boşa çıkarılmalıdır. Burjuva demokratların işçiler üzerindeki etkilerinin yok edilmesi, işçilerin derhal bağımsız ve silâhlı olarak örgütlenmesi, burjuva demokrasisinin kaçınılmaz ve geçici yönetimine mümkün olduğu kadar çetin ve taviz koparıcı koşulların dayatılması-bunlar, yaklaşan ayaklanma sırasında ve sonrasında proletaryanın ve dolayısıyla Birlik'in gözönünde tutması gereken ana noktalardır»[26].

Böylece Marx'ın parti anlayışı ile Lenin'in elli ya da daha fazla yıl sonraki anlayışı arasındaki benzerlik büyük çapta durumlarındaki paralelliklerden çıkar. Trotskiy'in «sürekli devrim» teorisini **Mart Tebliği**'nden türetmesi ve iki Rus devriminde Bolşevik taktiklerine metinsel destek aradığı sırada Lenin'in Marx ve Engels'in bu dönem yazılarından sık alıntı yapması rastlantı değildir.

Fakat Marx belirli bir örgütlenme biçimini veya belirli bir partiyi asla fetiş haline getirmedi. Koşullar değiştikçe tutumu da değişti. Sonuç olarak, 1850 yazında **Tebliğ**'in örgütlenme planlarının temel aldığı perspektifin gerçek olmadığı ve devrimin yakında patlak vermeyeceği anlaşıldığı zaman Marx önerilerini hızla iptal etti. Bu durum neredeyse kaçınılmaz olarak Birlik Merkez Komitesi'nde devrimci dalganın yatıştığını anlayanlar ile gerçeği kabul etmek istemeyenler arasında bir bölünmeye yol açtı. Willich ve Schapper'in önderlik ettikleri gerçeği kabul etmek istemeyen hizip devrimi yapay olarak gerçekleştirmek istedi ve Almanya'nın işgali için komplo hazır-

26. **ibid.**, s. 112.

lamak gibi her türlü maceracı göçmen projesine bulaştı. Bu bölünme, anlamlı bir örgüt olarak Komünist Birlik'in varlığına kesinlikle son verdi. Örgütü kurtarmak için Merkez Komite'yi Köln'e taşıma yönünde bir girişimde bulunulduysa da Marx hemen sonra istifa etti ve bir süre sonra Birlik dağıtıldı.

4. Geri Çekilme Yılları

Bu noktada Marx, hayatını adadığı bir döneme başladı; geçimini sağlama zorunluluğu dışında kendini neredeyse bütünüyle ekonomik araştırmalara verdi. Gelecek yıllara bakışını Kasım 1850'de **Neue Rheinische Revue**'nün son sayısında özetledi.

> «Burjuva toplumunun üretici güçlerinin burjuva toplumu çerçevesinde mümkün olduğu kadar hızlı gelişmesine izin veren ve şimdi yürürlükte olan genel refah karşısında gerçek bir devrim asla sözkonusu olamaz... Yeni bir devrim ancak yeni bir krizin sonucu olarak mümkün olacaktır, fakat bir krizin yaklaşmakta olduğu da en az bunun kadar kesindir»[27].

Göçmen çevreler, küçük kavgaları, rezaletleri ve iç didişmeleri yüzünden sürekli kötü şöhrete sahiptiler. Bu nedenle Marx'ın psikolojik olarak yaşamını dengede tutabilmesi ve teorik çalışmasını başarıyla sürdürebilmesi için bu yıpratıcı çevreden uzak durması şarttı.

Aktif politikadan bu gönüllü ayrılış Marx ve Engels'i rahatlattı. Marx, Engels'e, «ikimizin, senin ve benim birbirimizi bulduğumuz bu alenî, otantik izolasyondan çok memnunum,» diye yazıyordu. «Tutum ve ilkelerimizi bu sayede bütünüyle birbirimize ileti-

27. Alıntı, Franz Mehring, op. cit., s. 207-208.

yoruz»[28]. Engels de yanıtında şöyle diyordu: «Sonunda bir kez daha - uzun süredir ilk kez - nerede olursa olsun hiç bir partinin desteğine ihtiyaç duymadığımızı ve pozisyonumuzun bu tür saçmalıklardan tamamen bağımsız olduğunu gösterme fırsatına sahip olduk»[29]. Franz Mehring bu köşeye çekilmenin ve kullanılan özel ifadelerin fazla ciddiye alınmaması konusunda uyarır[30], fakat bazı yorumcular, özellikle de Bertram D. Wolfe[31] ve Shlomo Avineri[32] bunları Marx'ın parti hakkındaki gerçek görüşleri olarak sunmaya çaba göstermişlerdir. Fakat bu girişim, söz konusu hoşnutsuzluk ifadelerini tarihsel bağlamlarından ve özel koşullarından (iki yakın arkadaşın özel mektupları!)[33] ayırır ve bunları, açıkça daha ağırlıklı, düşünülmüş ve yayımlanmak üzere yazılmış ifadelerin karşısına koyar. Marx ve Engels'in kullandıkları bu ve diğer ifadeler oldukları gibi alındığında her türlü politik faaliyete karşı oldukları anlamında yorumlanabilir. Bu ise gülünçtür. Ellili ve altmışlı yıllarda, **Kapital** üzerinde en derin biçimde çalıştığı sırada bile Marx politik hayattan tamamen çekilmedi; Chartist yayın organlarına katkıda bulunmaya devam etti ve 1857'de «bir parti kursun, bunun

---

28. Marx'tan Engels'e, 11 Şubat 1851, alıntı, Bertram D. Wolfe, **Marxism: 100 Years in the Life of a Doctrine**, Londra 1967, s. 196.

29. Engels'ten Marx'a, 13 Şubat 1851, alıntı, **ibid.**, s. 196.

30. Franz Mehring, op. cit., s. 209.

31. Bertram D. Wolfe, op. cit., s. 209.

32. Sholomo Avineri, **The Social and Political Thought of Karl Marx**, Cambridge 1969, s. 255.

33. Marx-Engels yazışmalarına gelişigüzel bir bakış bile, aralarındaki dostluk bağı ve karşılıklı anlayış nedeniyle, açık bildirilerde asla düşünemeyecekleri gözüpek ve öfkeli pek çok ifade kullandıklarını gösterir.

için fabrika bölgelerine gitmesi gerekir»[34] dediği Ernest Jones'un üzerinden gözünü ayırmadı.

O halde Marx'ı on iki yıl bir politik partiden uzak tutan faktörler nelerdi? Öncelikle, yukarda değinildiği gibi, burjuva toplumunun uzun bir istikrar ve büyüme dönemine girmiş olduğu görüşündeydi. İkinci olarak, sürdürdüğü teorik çalışmaya verdiği büyük önem vardı. New York'taki bir Alman göçmen Komünist Birlik'i canlandırmak için kendisine başvurduğunda Marx şu karşılığı verdi: «Teorik emeğimin işçi sınıfına örgütlerde zaman geçirmekten çok daha büyük yarar sağladığına derinden inanıyorum»[35]. Üçüncü olarak, Marx'ın devrimci hareket anlayışını zamanın devrimcilerinin ezici çoğunluğunkinden ayıran büyük bir kopukluk vardı.

Marx'a göre tarihin itici gücü sınıf mücadelesi, kendi amacı ise işçi sımfının kendi kurtuluşunu gerçekleştirmesi idi. Partinin işlevi proletaryaya, vereceği savaşlarda önderlik ve hizmet etmekti; «kendilerine ait sekter ilkeleri, proletarya hareketini biçimlendirmek ve kalıba dökmek için dayatmak» değil. Ne var ki, on dokuzuncu yüzyılm devrimci hareketine tamamen yabancı anlayışlar ve gelenekler hâkimdi. Zamanın hâkim eğilimleri ya Fransız Devrimi'nin komplocu Jakoben geleneklerinden kalma idi ya da sermaye ve emeğin kendi aydınlanmacı idealleri temelinde uzlaşacağına inanan ütopyacı küçük burjuva sosyalistlerinden geliyordu. Her ikisi de işçi sınıfına karşı aynı ölçüde elitist bir tutum içinde idi. Birincisi, sınıfın desteğini alarak onun adına hareket etmek istiyor; ikincisi ise bütün iyi niyetli insanlar

34. Marx'tan Engels'e, 25 Kasım 1857, Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, op. cit., s. 99.

35. Alıntı, Bertram D. Wolfe, op. cit., s. 200.

aklın gücüyle ikna edilene kadar sınıfın pasif kalmasını talep ediyor idi. Marx bu tutumları uzun süre önce reddetmişti ve canlı bir işçi sınıfı hareketi bağlamında onlarla birlikte mücadele etmeye hazırken, böyle bir bağlamın dışında kalan zayıf ve içine kapanmış klüp ve derneklerde herhangi bir şekilde çalışmanın kendisi için zaman kaybına neden olacağını düşünüyordu.

5. Birinci Enternasyonal - Pratik ve Teori

Marx'ı gönüllü olarak seçtiği izolasyon durumundan sonunda çıkaran şey, 26 Eylül 1864'te St. Martin Hall'de toplanan Uluslararası İşçi Birliği'nin kuruluş toplantısına davet edilmesi oldu. Enternasyonal ne Marx ne de Marksizm'den esinlenmiş kişiler tarafından kuruldu. Enternasyonal daha çok Avrupa işçi sınıfının ekonomik mücadelelerinde genel bir yükselişten ve işçi sınıfının Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey'in desteklenmesi, Polonya'nın bağımsızlık davası ve İtalya'nın birleşmesi gibi uluslararası sorunlardaki çıkarlarından kaynaklandı ve en önemli pratik faaliyetlerinden biri göçmen emekçilerin grev kırıcı olarak kullanılmalarını önlemek oldu. St. Martin's Hall toplantısı için doğrudan inisiyatif Londra ve Paris'teki sendikalistlerden geldi. Fakat Marx da özellikle bu kendiliğindenliğe ve otantikliğe dikkati çekiyordu. Engels'e, «Biliyorum ki,» diye yazıyordu, «bu kez Londra ve Paris'teki 'gerçek' güçler saflara katıldı ve bu yüzden, bu tür davetleri geri çevirme şeklindeki alışılmış tavrımı bozmaya karar verdim... işçi sınıflarının yeniden canlanmaları şimdi açıkça gerçekleştiği için»[36].

36. Marx'tan Engels'e, 4 Kasım 1864, Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, op. cit., s. 146.

Kaçınılmaz olarak bu olumlu özellikler, aşırı teorik ve politik heterojenlik ve karışıklık içinde kendi olumsuz yanlarını da taşıyorlardı. Enternasyonal'e katılanlar arasında, aslında İtalyan milliyetçileri olan Mazzini taraftarları, emek ile sermayenin uzlaşmasını isteyen Fransız Proudhonculari, Weston[37] gibi grevlere karşı çıkan Owenciler, Fladelfiyalılar[38] gibi, dışardan bakıldığmda masonik, gizli dernekler vardı. Bu şekilsiz yapıyla çalışmak ve onu istediği hatlara çekmek için Marx büyük incelikle ve oldukça karmaşık bir tarzda hareket etmek zorunda kaldı. Manevrayla kendisini Enternasyonal'in Tüzüğü'nü hazırlama görevine getirmeyi ve kendi hazırladığı «Açılış Tebliği»ni[39] kabul ettirmeyi başardıysa da, diğer katılımcıların yabancılaşmalarını önlemek için önemli miktarda taviz vermek gerekiyordu.

> «Görüşümüzü işçi hareketinin şimdiki durumu bakımından kabul edilebilir gösterecek şeyi tasarlamak çok zor oldu. Aynı kişiler birkaç hafta içinde Bright ve Cobden ile genel oy hakkı için toplantı yapacaklar. **Fortiter in re, suaviter in modo** (direnmede kararlı, tavırda yumuşak) olmak gerekecek»[40].

Marx'm yöntemi, devrimci hedefleri ya da yöntemleri özel olarak ele almaksızın, hareketin sınıf karakteri ve enternasyonalizmi üzerinde durmak, bunu yaparken de, sınıfın kurtuluşunun kendi eseri olaca-

---

37. Marx meşhur broşürü, **Wages, Prices and Profits**'i Citizen Weston'a yanıt olarak yazdı.

38. Bk. Boris I. Nicolaevsky, «Secret Societies and the First International»,, Milorad Drachovitch (ed.), **The Revolutionary Internationals 1863-1943**, Londra 1966.

39. Marx'tan Engels'e, 4 Kasım 1864, Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, op. cit., s. 148.

40. **ibid.**, s. 149.

ğı popüler temasını vurgulamaktı[41]. Böylece Tüzük'te şu ifadeler yer aldı: «İşçi sınıfının kurtuluşu bizzat işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilmelidir»; «bu nedenle işçi sınıfının ekonomik kurtuluşu, her politik hareketi araç olarak kendine tâbi kılması gereken büyük sonuçtur»; «emeğin kurtuluşu yerel veya ulusal değil, modern toplumların içinde var olduğu bütün ülkeleri kapsayan bir toplumsal sorundur»[42]. Fakat Proudhonculari altüst edecek üretim araçlarının kollektivizasyonundan veya İngiliz sendikalistlerini korkutacak devrimden söz etmezler. Bu strateji çok iyi işledi. Enternasyonal, Mehring'in sözleriyle, «büyük beyinli küçük bir gövde»[43] haline gelmekten kaçındı, ama aynı zamanda Marx, hareketin bütününü görebilme üstünlüğü sayesinde, kendi entellektüel hegemonyasını Genel Konsey üzerinde dereceli olarak kurdu. Enternasyonal, özellikle 1866-67 ekonomik krizinin yükselttiği grev mücadeleleri dalgasından yararlanarak gücünü arttırdıkça Marx, birbiri ardına toplanan kongreleri ileri derecede daha sosyalist politikaları benimsemeye ikna etti. Lozan Kongresi (1867) şu kararı kabul etti: «İşçilerin toplumsal kurtuluşları politik kurtuluşlarından ayrı düdüşünülemez»[44]. Brüksel Kongresi (1868), toprağın, demiryollarının, madenlerin ve ormanların kollektif mülkiyeti konusunda Proudhoncuların yenilgisine tanık oldu; ve Londra Konferansı (1871) Tüzük'e şu ifadelerin eklenmesini kabul etti:

---

41. Bk. Hal Draper, op. cit.

42. «Provisional Rules of the First International», D. Fernbach (ed.), **Karl Marx: The First International and After**, op. cit., s. 82.

43. Alıntı, **ibid.**, s. 269.

44. **ibid.**

«Mülk sahibi sınıfların kollektif iktidarına karşı mücadelesinde proletarya ancak mülk sahibi sınıfların oluşturdukları bütün eski partilere muhalif ayrı bir siyasal parti kurmak suretiyle bir sınıf olarak davranabilir.

«Proletaryanın bir siyasal parti içinde bu inşası, Toplumsal Devrim'in ve onun nihai. sınıfların ortadan kaldırılması hedefinin zaferini gerçekleştirmek için zorunludur»[45].

Bu ilerlemelere rağmen Enternasyonal pek çok farklı eğilimin bir bileşimi olarak kaldı; bir uluslararası komünist parti olmaya yanaşmadığı gibi, Marx da bu anlayışı empoze etmek için herhangi bir girişimde bulunmadı. Bunun yerine Marx, Enternasyonal'in, farklı ülkelerdeki işçi örgütleri ve partilerin geniş bir federasyonundan başka bir şey olamayacağını ve «her seksiyonu kendi teorik programını oluşturmakta serbest bırakmak» gerektiğini kabul etti[46].

Marx'ın, genel rehberlik sağlarken çeşitli hizipleri de birarada tutmasını mümkün kılan ve böylece Enternasyonal'in gücünü oluşturan bu gevşeklik, aynı zamanda örgütün zaafını oluşturuyordu; çünkü Enternasyonal'i, Uluslararası Sosyalist Birlik kisvesi altında 1868'de örgüte giren ve daha sonraki çöküşte önemli bir faktör olduğu kanıtlanan Mikhail Bakunin ve Uluslararası Kardeşlik örgütünün sızmasına karşı kolay bir hedef haline getiriyordu. Bakunin bir teorisyen olmaktan çok romantik bir maceracı ve komplocu; öne sürdüğü program ise naif ve karmaşık idi. Hareketin ilkesel talepleri olarak, «sınıfların eşitliği»ni, devletin derhal ortadan kaldırılmasını, miras hakkının ilgasını ve daha önemlisi, politikanın tamamen yok edilmesini savunuyordu. Marx bu fikirleri küçümsemeyle karşıladı.» Sağ'dan ve Sol'dan ya-

45. Marx ve Engels, **Selected Works**, c. I, op. cit., s. 388.
46. Alıntı, Monty Johnstone, op. cit., s. 131.

pay olarak biraraya getirilmiş bir bulamaç... bu çocuklar için okuma kitabı... Proudhon'un, Saint Simon'un ve ötekilerin parçalarından alıp kaynattığı bu çorba»[47]. Gene de Marx anarşistlerin kendi görüşlerini Enternasyonal içinde tartışma haklarını reddetmedi. Marx ile Bakunin arasındaki zarar verici çatışmanın kökeninde yatan, doktrin hakkında değil, Enternasyonal'in örgütlenme tarzı hakkında ortaya çıkan bir anlaşmazlıktı. Enternasyonal içindeki sayısız gerilim ve bölünmeyi kullanan Bakunin, çeşitli hoşnutsuzları kendi çevresinde toplama hesabı yaparak Genel Konsey'in «otoriterizm»ine karşı bir kampanya başlattı. Fakat bu «anti-otoriterizm» çerçevesi içinde Bakunin kendi gizli derneklerinin ve komplolarının seçilmemiş «kollektif ve görülmez diktatörlüğü»nü[48] gerçekleştirmeye çalıştı. Asıl mesele, Monty Johnstone'un dediği gibi, «Enternasyonal'in, kongrelerde belirlenen kural ve politikalarla uyum içinde alenî bir demokratik örgüt olarak yönetilip yönetilmeyeceği veya Bakunin'in 'gizli entrika ile örgütün eylemini felce uğratma'sına, federasyon ve seksiyonların benimsemedikleri kongre kararlarını reddetmelerine izin verilip verilmeyeceği» idi[49].

Bakunin'in faaliyetleri, Enternasyonal'in göçmesindeki diğer önemli faktörle, Paris Komünü ile kesiştiği için önem kazandı. Marx'ın **Fransa'da İç Savaş**'ta Komün'ü heyecanla savunması Enternasyonal'in Komün ile özdeşleştirilmesine ve böylece bütün Avrupa'da örgüte karşı bir cadı avına ve muazzam bir

47. Marx, Engels, Lenin, **Anarchism and Anarcho-Syndicalism,** Moskova 1972, s. 56.

48. Bakunin'den Richard'a, 1 Nisan 1870, alıntı, Mont Johnstone, op. cit., s. 134.

49. Monty Johnstone, op. cit., s. 134.

«kızıl paniği»ne yol açtı. Aynı zamanda, toplumsal devrimin gerçeklik kazanması ve sonuçta politik sorunların açık seçik ortaya çıkması, Enternasyonal'in temelini oluşturan zayıf birliği kaçınılmaz olarak dağıttı.

Bu durum karşısında Marx, Londra Konferansı'nda Genel Konsey'in yetkilerinin arttırılmasını istedi ve bunu sağladı, fakat bu da, Genel Konsey'in «müdahale»sinden hoşnutsuz olanları Bakunin'in antiotoriterizm kampına savurdu. Marx'ın 1872'de Enternasyonal'in zamanım tamamladığı sonucuna varmış olduğu (bunu alenen söylememe konusunda dikkatli olsa da) açıktır. Aynı zamanda, örgütün ister Bakuninist ister Blanquist olsun, komplocuların eline düşmemesi konusunda kararlıydı. Komplocular Enternasyonal'in olumlu kazanımlarım anlamsız maceralarla tehlikeye atacaklardı. Marx, Hague Kongresi'nde Bakunin'in ihracını (oldukça karışık bir gerekçeyle-[50] sağlayarak ve Enternasyonal'i 1876'da sessizce sona ereceği Amerika'ya nakletme kararım çıkararak hedeflerine ulaştı.

Uluslararası İşçi Birliği kuşkusuz Marx'm yaşadığı dönemin en önemli pratik politik faaliyeti idi. Her yerde hareketin gelişmesine büyük bir hız kazandırdı. En azından Marx'm temel ilkelerinin daha önce görülmemiş ölçüde yaygınlaşmasını sağladı. Daha önemlisi, enternasyonalizm ve enternasyonal örgütlenme geleneğini sosyalist işçi sınıfı hareketinin merkezine yerleştirdi. Bunlar büyük kazanımlardır, fakat Enternasyonal'in kendi kuruluşunun te-

50. Marx, Bakunin'in ihracını politik bir temelde değil, Rus komplocusu Neçayev'in faaliyetlerine karıştığı için ve Marx'ı **Kapital**'in çevirisi ile ilgili 300 ruble kadar dolandırma suçlamasıyla. gerçekleştirdi.

melinde dağılmanın tohumlarını taşıdığı da açıktır. Bu nedenle, Marx'ın parti anlayışına başlangıç olarak, bu dönemdeki çalışmasını belirleyen teorik fikirlerin güçlü ve zayıf yanlarını incelemek gereklidir.

Marx partiyi daima işçi sınıfı ile ilişki içinde ele aldığı ve işçi sınıfını da temelde ekonomik durumu ile tanımladığı için, anahtar teorik sorun ekonomi ile politika arasındaki, özgül olarak da işçi sınıfının ekonomik mücadeleleri ile onun politik bilincinin ve örgütlenmesinin gelişmesi arasındaki ilişkinin yapısı idi. Marx politik bilincin esas olarak ekonomik koşullardan ve işçilerin mücadelesinden kendiliğinden çıkıp geliştiği görüşünü savunuyordu. Döneme ait, bunu doğrulayan çeşitli metinler vardır. 1869'da bir Alman sendikacılar heyeti ile konuşurken şöyle diyordu:

> «Sendikalar sosyalizmin okullarıdır. İşçiler sendikalarda kendilerini eğitirler ve sosyalist olurlar, çünkü sermaye ile mücadele gözlerinin önünde ve her gün cereyan ediyor... Hangi partiye mensup olurlarsa olsunlar işçilerin oluşturduğu büyük kitle maddi koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini sonunda anlamıştır. Fakat maddi durumu bir kez iyileşince işçi kendisini çocuklarının eğitimine adar; karısı ve çocukları fabrikaya gitme ihtiyacı duymazlar; bizzat kendisi daha fazla bilinç kazanabilir, sağlığına dikkat eder ve farkına varmaksızın sosyalist olur»[51].

Daha aşırı bazı ifadeleri kelimesi kelimesine buraya aktarmaya gerek yok. Marx aynı teorik anlayışı esas olarak F. Bolte'a 1871'de yazdığı mektubun şu anahtar bölümünde tekrarladı:

> «İşçi sınıfının politik hareketinin nihaî amacı, kuşkusuz, bu sınıfın politik iktidarı ele geçirmesidir. Bu ise,

51. Alıntı, D. McLellan, op. cit., s. 175-76.

doğal olarak, işçi sınıfının bir noktaya kadar geliştirilmiş ve onun ekonomik mücadelesinden doğan bir ön örgütlenmeyi gerektirir.

«Ne var ki, öte yandan, işçi sınıfının hâkim sınıflara karşı bir sınıf olarak ortaya çıktığı ve onlara dışardan baskı ile boyuneğdirmeye çalıştığı her hareket, bir politik harekettir. Örneğin belirli bir fabrikada, hattâ belirli bir iş kolunda grevler vb. yoluyla tek tek kapitalistleri daha kısa bir işgününe zorlama girişimi, sadece bir ekonomik harekettir. Öte yandan, bir sekiz saat vb. yasasını zorlama hareketi bir politik harekettir. Ve böylece, işçilerin tek tek ekonomik hareketlerinden her yerde bir politik hareket, yani kendi çıkarlarını genel, toplumsal olarak zorlayıcı güce sahip bir biçim içinde dayatmayı amaçlayan bir sınıf hareketi doğar.» (Vurgular esas metinde yer alıyor)[52].

Marx'ın bu anlayışının gücü, materyalizminde, deneyim ve mücadele aracılığıyla öğrenmeye yaptığı vurguda, zayıflığı ise ekonomik determinizminde ve iyimser evrimciliğinde yatar. Tarih sadece Marx'ın tasarladığı gelişme sürecini değil, aynı zamanda, sendika bilincinden sosyalist bilince geçişi tıkayan geniş bir karşı güçler alanının varlığını kanıtladı. Özellikle, mücadele yoluyla kazanılanlar dahil ekonomik kazanımların uyarıcı değil yatıştırıcı olarak işgörmesi ile hareketi bölüp parçalama yeteneğine sahip burjuva ideolojisinin proletarya üzerindeki baskısı Marx tarafından önemli ölçüde ihmal edildi. 1890'da Engels şu yorumda bulundu: «Daha genç insanların zaman zaman ekonomik yöne olduğundan daha fazla ağırlık vermeleri olgusundan kısmen Marx ve ben sorumluyuz. Ana ilkeyi, onu reddeden rakiplerimiz karşısında vurgulamak zorunda kaldık, ve etkileşime gi-

52. Marx'tan Bolte'a, 23 Kasım 1871, Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, op. cit., s. 270-71.

ren öteki unsurların hakkını vermek için ne yerimiz, ne zamanımız ne de fırsatımız oldun»[53] ve Marx'ın «etkileşime giren öteki unsurlar» pahasına «ana ilke»yi aşırı vurgulama hatasını en fazla işlediği sorun, sosyalist bilincin gelişmesi sorunudur.

Marx örgütlenme konusundaki fikirlerini ve Enternasyonal içindeki faaliyetini, işçi sınıfının «kendi sınıf»tan «kendisi için sınıf»a geçişiyle ilgili bu basitleştirilmiş ve aşırı iyimser görüşün üzerine kurdu. Marx için ana sorun sınıf mücadelesi fikrini temel alan ve geniş işçi katmanlarını kapsayan bir politik örgütlenme kurmaktı. Örgütün kendiliğinden devrimci bir yönde gelişmesiyle bu amaca ulaşılacağına inanıyordu.

Bu nedenle Marx'ın partinin oluşumuna yönelik tavrında güçlü bir kadercilik (fatalism) unsuru vardır. İşçi sınıfı hareketi içindeki fikirlerin ve eğilimlerin mücadelesi bizzat işçilerin benimsedikleri sınıf eğilimleri olarak açığa çıkacaktı. Temel sorun Marx'ın politik işçi sınıfı reformizminin (yani şimdi sosyal demokrasi veya **labourism** dediğimiz şey) mümkün olduğunu ve bunun zamanla hareketi kendini dönüştürmemesi ve devrimci eyleme girişmemesi için ciddî biçimde tutmakla kalmayacağını, aynı zamanda devrim yolunu tıkayan büyük bir engel oluşturacağını kavramayı başaramaması idi. Marx tehlikeyi görmediği için onunla savaşmak için gerekli aracı da - görece dar ve disiplinli bir öncü partinin kurulması - görmedi.

---

53. Engels'ten Bloch'a, 21-22 Eylül 1890, Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, op. cit., s. 418.

6. Sosyal Demokrasi ve Reformizm Sorunu

1872'den itibaren Marx ve Engels bir daha asla bir örgüt ya da partiye doğrudan katılmadılar ve üye olmadılar ama gene de kendilerini «enternasyonal sosyalizmin temsilcileri özel statüsü»ne sahip olarak gördüler[54] ve bu kapasite ile dünyanın her yerindeki sosyalistlere tavsiyelerde bulundular. Engels bu rolde, o sırada sağlığı bozulan ve çalışmaları üzerinde yoğunlaşan Marx'tan daha fazla aktifti. Fakat en azından bu alanda Engels'in görüşlerinin Marx'ınkileri geniş çapta temsil ettiğini düşünmek yanlış olmaz.

Bu dönemin en önemli fenomeni, bir çok ülkede, özellikle de Almanya'da sosyal demokrat işçi partilerinin yükselişi idi. Bu örgütler alenî bir sosyalist programı işçi sınıfı içindeki bir taraftar kitlesi ile birleştirdiler. Bu gelişmenin gözlenmesi ve bunun Enternasyonal'in deneyimi ile birleştirilmesi Marx ve Engels'i görüşlerini bir ölçüde yeniden değerlendirmeye, en azından bir vurgu değişikliğine götürmüş gibidir. Böylece 1873'te Engels'i, «Birlik çığlığı yüzünden yolunu şaşırma» konusunda Bebel'i uyarırken buluruz. «Bir parti **bölünerek** ve bölünmeye rağmen ayakta kalmayı başararak kendini kanıtlar»[55]. Engels 1874'te Sorge'a şu kehanette bulunur: «Gelecekteki Enternasyonal - Marx'ın yazılarının etkisi birkaç yıl içinde görüldükten sonra - doğrudan doğruya Komünist olacak ve ilkelerimizi eksiksiz ilân edecek»[56].

Britanya ve ABD'de, çok güçlü işçi sınıflarının

---

54. Engels'ten Bernstein'e, 27 Şubat - 1 Mart 1883, Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, op. cit.. s. 358.

55. Engels'ten Bebel'e, 21 Haziran 1873, **ibid.**, s. 283-85.

56. Engels'ten Sorge'a, 12-17 Eylül, **ibid.**, s. 289.

bulunduğu fakat işçilerin hâkim sınıf partilerine politik olarak boyun eğdikleri yerlerde Marx ve Engels eski çizgilerini, program veya teorik temelleri hakkında kaygı duymadan geniş ve bağımsız işçi partilerinin kurulmasını savunmaya devam ettiler. Bu amaca ulaşmak için Engels 1881'de **The Labour Standart**'da bir dizi makale yazdı. İşçi Partisi'nin yükseleceği beklentisi içinde, «özel sendika Birlikler'inin yanında veya üstünde, genel bir birlik, bir bütün olarak işçi sınıfının bir politik örgütünü kurmak gerekir,» görüşünü öne sürüyordu[57]. 1893'te bütün sosyalistleri Bağımsız İşçi Partisi'ne katılmaları için zorladı. Amerika konusunda Engels şu görüşü öne sürüyordu:

> «Önemli olan işçi sınıfını **bir sınıf olarak** harekete geçirmektir; bu bir kez sağlandığında doğru yönü bulacaklardır. Amerikalıların daha eski sanayi ülkelerinde olduğu gibi teorinin tam bilincine varmış olarak başlamalarını beklemek imkânsızı beklemektir... Bir ya da iki milyon işçinin gelecek Kasım'da hilesiz bir işçi partisine oy vermesi şimdiki durumda yüz kadar işçinin doktrin bakımından mükemmel bir platforma oy vermesinden ölçülemeyecek kadar daha değerlidir... Fakat işçi partisinin ulusal çapta gelişmesini platformun ne olacağı hiç önemli değil- erteleyebilecek veya önleyebilecek herhangi bir şeyin büyük bir hata olacağını düşünüyorum»[58].

Fakat Fransa ve Almanya gibi hareketin çok daha fazla geliştiği yerlerde Marx ve Engels'in tavrı çok farklı oldu. Buralarda ilk kez Parti Ouvrier Français ve Alman SDAP biçiminde sağlam marksist partile-

57. Engels, «Trade Unions II», **The Labour Standart**, 4 Haziran 1881, W.O. Henderson (ed.), **Engels' Selected Writings**, Londra 1967, s. 109.

58. Engels'ten F.K. Wischnewstzky, 28 Aralık 1886, Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, op. cit., s. 398-99.

rin kurulma olanağını görüyorlardı. Buralarda teori ve program sorunlarını özel bir ilgiyle ele almaları da mümkündü. Böylece 1882'de Fransız partisi Guesde ve Lafargue'ın önderlik ettiği marksistler ile Malon ve Brousse (reformistlere dönüşen anarşistler) önderliğindeki «olanakçılar» arasında bölündüğünde Engels olayı «kaçımlmaz» ve «olumlu bir gelişme» olarak memnunlukla karşıladı. «Sahte St. Etienne partisi (olanakçılar) sadece işçi partisi olmamakla kalmaz, parti bile değildir, çünkü gerçekte hiç bir programı yoktur,»[59] diyor ve şu yorumla bulunuyordu: »Bir büyük ülkedeki her bir işçi partisinin ancak iç mücadeleden geçerek gelişebileceği, bunun da genel diyalektik gelişme yasalarına uygun olduğu görülüyor»[60]. Fakat daha önemlisi Marx ve Engels'in Alman sosyal demokrasisi ile yakın ilişki kurmaları idi. En yüksek derecede teorik özeni bu konuda gösterdiler.

1875'te SDAP, Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni (SAPD) oluşturmak üzere Lassalcı ADAV ile birleştiği zaman Marx ve Engels «üzerimizdeki tortu»[61] olarak gördükleri bu harekete karşı çıktılar ve teorik sonuçlar çıkardılar. Marx birleşme programını derhal ağır bir eleştiriden geçirdi[62]. Bu eleştiride, «ücretlerin demir yasası», «eksilmemiş emek gelirlerine eşit haklar» ve «devlet yardımıyla üretici kooperatifleri» gibi Lassalcı formüllendirmelerin gerici etkilerini açığa çıkarmakla kalmadı, bir «özgür halk devleti» çağrısına karşı devletin sınıf yapısı sorununu da bütünüyle ele aldı ve programın enternasyonalizm-

59. Engels'ten Bernstein'e, 20 Ekim 1882, **ibid.**, s. 352.
60. **ibid.**, s. 353.
61. Engels'ten Bebel'e, 12 Ekim 1875, **ibid.**, s. 298.
62. «Critique of the Gotha Programme», D. Fernbach (ed.), **Karl Marx: The First International and After**, op. cit.

den yoksun oluşunu kınayarak şu sonuca vardı: (programın) «politik taleplerinde, genel oy hakkı, doğrudan yasama, popüler adalet, halk ordusu vb. gibi eski ve genel olarak bilinen demokratik nakaratın ötesinde hiçbir şey yoktur»[63]. 1877'de Engels marksizmin Alman hareketi içindeki hegemonyasını korumak için dev **Anti-Dühring** projesini üstlendi ve 1879'da Marx ile Engels parti liderlerine bir «Açık Mektup» göndererek parti içinde sınıf mücadelesini ve böylece partinin sınıf yapısını reddeden proletarya dışı unsurların ortaya çıkmasını ve «işçiler kendilerini kurtaramayacak kadar eğitimsizdirler ve insansever büyük burjuvazi ve küçük burjuvazinin yukardan faaliyeti ile kurtarılmalıdırlar»[64] görüşünün açıkça ortaya konulmasını mümkün olan en güçlü terimlerle protesto ettiler. Gene 1879'da, Bismarc'ın anti-sosyalist yasası karşısında «Liebknecht'in Reichtag'da gösterdiği zamansız zaafiyet»e[65] ve Bismarc'ın korumacı vergi politikasını SAPD parlamento gurubunun oportünistçe desteklemesine itiraz ettiler. Marx parlamento gurubunun tavrına şu karşılığı verdi: «Parlamenter ahmaklık onları öylesine etkiledi ki, kendilerini eleştirinin üstünde sanıyorlar»[66].

Fakat bu sürekli eleştiri akını aldatıcı olmamalı. Yapılan eleştiriler Alman sosyal demokrasisine yönelik düşmanlığı değil, Marx ile Engels'in tekrar tekrar «partimiz» diye sözünü ettikleri örgüte duydukları olağanüstü ilgi ve kaygıyı yansıtıyordu. Reformizmin

63. **ibid.**, s. 355.

64. Marx ve Engels'ten, Bebel, Liebknecht, Bracke ve diğerlerine, 17-18 Eylül 1879, Marx ve Engels, **Selected Correspondence**, op. cit., s. 327.

65. Engels'ten Bekker'e, 1 Temmuz 1879, **ibid.**, s. 328.

66. Marx'tan Sorge'a, 19 Eylül 1879, **ibid.**, s. 328.

ve burjuvaziye teslimiyetin her açık ifadesine şiddetle saldırmalarına rağmen Marx ve Engels «dayanışma bağları»[67] ile Alman partisine bağlı kaldılar ve böylece parti, onların kutsaması sayesinde dünyanın geri kalan kısmı için bir marksist parti modeli haline geldi. Marx ile Engels'in kavramayı başaramadıkları şey, esas tehlikenin partinin söylediklerinde değil yaptıklarında, gerçekte ne olduğunda yatmakta oluşu idi. Birkaç yıl sonra bu sorun, Bernstein partinin açıkça reformist bir tavır almasını talep ettiği zaman, sözde «revizyonist tartışma» sırasında, aydınlandı. Bavyeralı sosyalist Ignaz Auer, Bernstein'a yazdığı çok aydınlatıcı bir mektupta şöyle diyordu: «Sevgili Ede, istediğin şeyi yapmak için resmen karar almaya, bundan söz etmeye gerek yok, zaten yapılıyor. Tüm faaliyetimiz, - utanç verici anti-sosyalist yasa döneminde bile - bir sosyal demokrat reformcu partinin faaliyeti idi. Kitleleri hesaba katan bir parti başka türlü yapamaz zaten»[68]. Sorunun kökeninde parti ile işçi sınıfı arasındaki ilişki hakkında anlayış yatar. Bu, Marx ile Engels'in asla açıktan karşı çıkmadıkları bir anlayıştır. Buna göre, geniş bir parti sürekli ve ağır ağır yayılır ve ezici çoğunluğu sonunda kucaklayana kadar proletaryanın geniş seksiyonları içinde örgütlenir.

Chris Harman'ın yazdığı gibi, «Sosyal demokrat için önemli olan, partinin sınıfı temsil etmesidir»[69]. Parti sınıfı temsil ediyorsa, bu durumda, sınıf içinde

---

67. Marx ve Engels'ten, Bebel, Liebknecht ve diğerlerine, **ibid.**, s. 327.

68. Alıntı, James Joll, **The Second International**, Londra 1968, s. 94.

69. Chris Harman, «Party and Class», Duncan Hallas et al., **Party and Class** içinde, Londra (tarihi yok), s. 50.

varolan farklı eğilimleri taşımalıdır ve Marx ile Engels, marksizmin hâkimiyeti için uğraşıyor olsalar da, bunu kabul ediyorlardı. Bu yüzden Engels 1890'da şöyle yazıyordu: «Parti öylesine büyük ki, parti içinde mutlak tartışma özgürlüğü bir zorunluluktur... Ülkenin en büyük partisi bütün fikir farklılıkları kendilerini tam olarak ifade etmeksizin varolamaz»[70]. Eğer parti, işçi sınıfı kitlesinin reformist olduğu bir kapitalist büyüme ve istikrar döneminde sınıfı temsil ediyorsa, bu durumda parti, açıkça ifade edilmese de, reformist olmalıdır. Fakat reformist işçiler ile reformist liderler asla aynı değildirler. Ortalama işçinin bilinci pek çok çelişkin unsurun bir karmasıdır ve bu yüzden maddî ihtiyaçlarının dürtüsü altında işçinin doğrudan mücadeleye katılması ve politik durumda dramatik değişikliklerin meydana gelmesi halinde bilincinin çok hızlı değişmesi mümkündür. Ne var ki, liderin bilinci çok daha belirgin biçimde oluşmuştur ve tutarlıdır (onu lider yapan budur) ve bu yüzden değişime çok daha fazla direnir; ayrıca lider işçininkiyle aynı maddî baskılara maruz değildir, daha çok kendisine imtiyazlı bir pozisyon oluşturmaya (parlamento üyeliği veya sendika liderliği gibi) eğilimlidir. Sonuç, reformist aşamada işçi sınıfını temsil eden liderliğin, devrimci aşamada ona karşı çıkması ve ihanet etmesidir. Bir devrimci durumda sınıfla birlikte olmak için parti devrim öncesi dönemde bir ölçüde onun önünde olmak zorundadır. Parti bir bütün olarak sınıftan çıkarlarını temsil etmeyi bırakmaz, fakat bunu yapmak için üyeliğini, bir bütün olarak sınıfın çıkarlarını, bireysel, seksiyonel,

70. Engels'ten Sorge'a, 9 Ağustos 1890, alıntı, Monty Johnstone, op. cit., s. 157.

ulusal veya dolaysız avantajların üzerinde tutan kişilerle, yani devrimcilerle sınırlamak zorundadır.

Aslında bir **devrimci** parti teorisi için esas başlangıç noktasını oluşturan bu fikri Marx'ın hiçbir zaman tam olarak geliştirememesi veya eklemlendirememesi onun, yukarda «iyimser evrimcilik» diye adlandırdığımız işçi sınıfının politik bilincinin gelişmesi anlayışından kaynaklanır. Bu gelişmeyi Marx kapitalizmin gelişmesine az çok orantılı olarak görece yavaş ve doğrusal bir yükseliş olarak gördü. Ne var ki, Marx'ın bu görüşün ötesine geçmemesi şaşırtıcı ya da eleştirilmesi gereken bir şey değildir. Marx'ın hayatının uzun bir kısmında reformizm sorunu herhangi bir tarzda büyük bir tehdit olarak ortaya çıkmamıştı; başlıca görevler, devrimci örgütlerin Fransız devriminden kaynaklanan küçük burjuva, sekter, komplocu ve ütopik sosyalist geleneklerinin üstesinden gelmek ve proletaryanın politik bağımsızlığını gerçekleştirmekti. Proletaryanın çoğu Avrupa ülkesinde bu görevleri yerine getirmesine Marx'ın yaptığı katkı muazzamdı. Mücadelenin gidişatı içinde Marx ekonomik determinizm yönünde «çubuğu büktü» ise, bunu tam bir anlayışla karşılamak mümkündür. Ancak, parti teorisi alanında Marx'ın çalışmasından geri kalanın, olumlu kazanımları ne olursa olsun, eğer kapitalizm yıkılacaksa Marksist hareket tarafından zamanla aşılması gerektiğini anlamak da zorunludur.

2

LENİN VE BOLŞEVİZM'İN DOĞUŞU

Genelde Marksizm, Gramsci'nin belirttiği gibi, bir «eylem felsefesi»dir ve bu nedenle kaderciliğe düşmandır. Oysa ağır basan koşullar ve sekterlikten kaçınma kararlılığı yüzünden bizzat Marx, yukarda gördüğümüz gibi, kaderci bir politik örgütlenme anlayışından asla tam olarak kurtulamadı. Proletaryanın siyasal partisi işçi sınıfının geniş çaplı mücadelesinden dereceli olarak, kendiliğinden çıkacaktı. Sosyal demokrasi içinde bu kaderci eğilim örgütlenme alanında iyice pekişti ve böylece kapitalist gelişme teorisine, proletarya devrimi anlayışına ve insan faaliyetinin doğasına kadar uzandı. Bolşevizm'in pratiği ve Lenin'in örgütlenme fikirleri bu kadercilikten kesin bir kopuşu belirledi ve böylece marksist teori için sadece sosyal demokrasi ile ilişkide değil, Marx'la ilişkide de ileri doğru atılmış muazzam bir adım oluşturdu. İşçi sınıfını **temsil eden** veya **etmiş olan** geniş parti anlayışı, ancak Lenin ile birlikte, sınıfın **öncüsü** olan, bu sınıfın sosyalist geleceğinin örgütsel cisimleşmesi olduğu için oportünizmin bütün belirtilerine karşı kendini savunmak ve ona karşı mücadele etmekle görevli bir «azınlık» partisi ile (devrim öncesi dönemde) yer değiştirdi.

1. Bolşevizm'in Geriplanı

Bolşevizm dalgalardan doğmuş bir «Venüs» değildi; iç ve dış birçok mücadeleden geçerek gelişti ve olgunlaştı. Bolşevizm basit biçimde Lenin'in örgütsel dehasının bir ürünü olarak da görülemez. Stalinist teorisyenlerin Rus devrim tarihini, sadece Rus halkı ve Lenin'den ibaret iki kahraman (öteki kişilerin hepsi gözden düşmüşlerdir) varmış gibi yazma eğilimleri ile birlikte Marksist çevrelerde Lenin'in genelde idealleştirilmesi, Watt nasıl elektrik motorunu keşfetmişse Lenin de aynı şekilde Bolşevizm'i keşfetmiş gibi bir imaj yarattı. Aslında örgütlenme alanında derecelilikten kopuşun kendisi, pek çok şiddetli ve bilinçli mücadelelerle belirlenmiş olsa da, dereceli ve ancak yarı-bilinçli bir süreçti. Leninizm somut bir duruma kalıcı ve gelişen bir devrimci karşılık vermenin; somut durum içinde bu karşılığı mümkün kılan unsurları incelememiz gerektiğini kavramanın ürünü idi.

Bolşevizm'in bir kaynağı olarak akla gelen ilk faktör, Tony Cliff'in «Rus devrimci hareketinde ikamecilik geleneği»[1] dediği şeydir. Bu gelenek gerçekten de çok güçlü idi. 1860'lar ve 1870'lerde kahraman ve idealist entellektüellerin bazen onlarca, bazen yüzlercesi, eğiticiler ve aydınlatıcılar sıfatıyla «halka giderek» ve cüretli terörizm eylemleri ile «halk adına hareket ederek» otokrasiye karşı mücadeleye giriştiler. Ve bunları gerçekleştiren Narodnikler, gösterdikleri «irade ve kararlılık»a[2] özellikle ve sık sık de-

1. Tony Cliff, «Trotsky on Substitutionism», Duncan Hallas **et al, Party and Class** içinde, Londra tarihsiz), s. 28. «İkamecilikle» Cliff bireylerin ve partilerin kendilerini kitlelerin eylemi yerine koyma eğilimlerini kast eder.

2. Lenin, **What Is To Be Done?** Moskova 1969, s. 26.

ğinen Lenin dahil Rus devrimcilerinin eksilmeyen saygı ve hayranlığını kazandılar. Cernişevskiy ve Tkacev gibi temelde elitist yazarların[3] ve kuşkusuz, erkek kardeşinin terörizm nedeniyle idam edilmesinin Lenin üzerinde yarattığı biçimlendirici etkiyi göstermek için çeşitli biyografik tanıklıklara başvurulabilir.

Ne var ki, ilk bakışta çekici olan bu argüman eleştirel incelemeye dayanamayacaktır; çünkü, Lenin'in teorik bakımdan özellikle Narodnizm'e karşı mücadele içinde bilendiği, hayatı boyunca bireysel terörizme karşı çıktığı, 1917'de Bolşevikler sovyetlerde çoğunluğu ele geçirene kadar iktidarın alınması için ısrar etmediği, Komünist Enternasyonal'in Üçüncü Kongresi'nde (1921) her türlü «darbecilik»e ve azınlıkların ayaklanma girişimlerine karşı çok şiddetli bir mücadele verdiği gerçeğini ihmal eder.

Lenin'in fikirlerinin gelişmesinde terörizm değil terörizmi üreten koşullar önemli bir faktördü. Lenin teröristlerin romantik ve ütopyacı teorilerinden kesinlikle kopabildi, toplumsal devrimin kaldıracı olarak sınıf mücadelesi teorisine mutlak anlamda bağlanabildi, fakat Çarlık polisi gerçeği ile ilişkisini de koparmadı. Çarlık yönetiminde mutlak anlamda politik baskı vardı ve bütün sendikal faaliyetler ve grev yasaklanmıştı.

Bu durumda işçi sınıfının bütününü temsil eden sosyal demokrat geniş kitle partisi modelini gerçekleştirmek tamamen imkânsızdı. «Ancak ıslah olmaz bir ütopyacı... otokrasi altında geniş bir işçiler örgütü düşünebilir»[4]. Aslında Çarlık polisi ile savaşıl-

3. Bk. Leonard Schapiro, **The Communist Party of the Soviet Union**, Londra 1970, s. 2-5.

4. **Lenin, What Is To Be Done?** op. cit., s. 117.

dıkça daha **küçük** örgütün daha iyi olacağı düşünülüyordu. Büyüklük ve gizlilik sorunu etkinlik ve güçlü eğitim ihtiyacı ile ayrılamayacak ölçüde iç içe geçmişti. Ne **Yapılmalı**'da tekrar tekrar vurgulanan ve bu çalışmanın o dönemde başarı kazanmasında neredeyse kesinlikle başlıca objektif faktör olan etkinlik ihtiyacı, devrimci örgütün temeli olarak profesyonel devrimcilik anlayışının benimsenmesine yol açar. Argümanın bu yönü ile ilgili görüşlerini özetlerken Lenin şunları yazar:

> «Otokratik bir ülkede böyle bir örgütün üye sayısını devrimci faaliyete profesyonel olarak katılan ve siyasi polisle savaşma sanatında profesyonel olarak eğitilmiş kişilerle ne kadar **sınırlarsak** örgütün açığa çıkarılması o kadar güç olacaktır»[5].

Örgütte gizlilik, eğitim ve profesyonellik üzerine yapılan bu vurgunun çarpıcı pratikliği yeterince açık olmalı. Fakat Lenin'in örgüt teorisindeki bu saf pratiklik veya zorunluluk unsuru kolayca abartılabilir. Sözcüklerle sınırlı olarak düşünülmesi halinde Leonard Schapiro (ve diğer pek çok yorumcu) ile birlikte şöyle söylemek doğru olurdu: «Lenin'in kavramları Narodnaya Volya'nın komplocu fikirlerine belki daha yakın, Marx'ın bütün bir sınıfın tarihsel misyonu anlayışına ise uzak düşmüştü»[6]. Aslında böyle değildi; profesfyonel devrimcilerin sert çekirdeği bizzat bir sonuç olarak değil, bir araç olarak görülüyordu. Lenin, partinin çekirdeği ne kadar sıkı olursa, «işçi sınıfından ve diğer toplumsal sınıflardan harekete katılabilecek ve aktif görev alabileceklerin sayısı o kadar büyük olacaktır,» diye vurgular[7]. Lenin'-

5. **ibid.**, s. 121.
6. Leonard Schapiro, op. cit., s. 40.
7. Lenin, **What Is To Be Done?** op. cit., s. 121.

in perspektifi daima otokrasiye karşı bir kitlesel sınıf hareketi perspektifi idi; ancak hareketin başında bir öncü parti olmalıydı. «Biz bir sınıfın partisiyiz ve bu nedenle **yaklaşık olarak bütün sınıf** (ve savaş zamanlarında, bir iç savaş döneminde sınıfın tamamı) partimizin liderliği altında hareket etmelidir»[8]. Ayrıca, Lenin'in düşüncesini belirleyen sadece pratik zorunluluk olsaydı, öne sürdüğü fikirler sadece yerel ve geçici bir öneme sahip olacaklardı. Bu durumda Bolşevizm, kuralın istisnası, geniş bir uluslararası hareket ve geleceğin temeli olmaktan çok özgül olarak bir Rus fenomeni olarak ortaya çıkacaktı. Aslında Lenin'in anlayışındaki komplocu unsurlar tarihsel olarak sınırlanmıştır ve Lenin bunu kabul eder.

> «Politik özgürlük koşullarında partimiz bütünüyle seçim ilkesi üzerinde inşa edilecektir. Otokrasi altında bu, partiyi oluşturan binlerce kollektif işçi için elverişsizdir»[9].

Baskının düzeyi Batı tipinde geniş bir partiyi imkânsız kıldıysa, Rusya'daki özgül toplumsal ve politik konjonktür ile devrimci hareket içindeki eğilimler de Lenin'i yeni teorik öngörülere götürdü ve onun geri adım atmaktansa sosyal demokrat modelden gizli faaliyete doğru ileri bir adım atmasını sağladı. O halde bu durum incelenmelidir.

Devrimci hareketin Batı Avrupa ve Rusya'daki görevleri arasındaki başlıca ayırım, Batı kapitalizminin sağlam biçimde kurulmuş, Rusya'daki kapitalizmin ise hâlâ oluşum halinde ve burjuva devriminin henüz gerçekleşmemiş olmasıdır. Bu durumda Batı'da marksizm, doğrudan doğruya, proletaryanın ka-

8. Lenin, **One Step Forward, Two Steps Back**, Moskova 1969, s. 58.

9. Lenin, **Collected Works**, c. 8. Moskova 1962, s. 196.

pitalizmi yıkmasının teorisi olarak sunulurken, Rusya'da marksizm kapitalizmin gelişmesinin kaçınılmazlığının teorisi olarak ortaya çıktı. Yetkililer önce teröristleri esas tehlike olarak gördükleri ve teröristler de Rusya'nın yakında gerçekleşecek bir devrim sayesinde kapitalizmi atlayabileceğini öne sürdükleri için, terörizmin marksist eleştirisi ve kapitalizmin kaçınılmazlığının vurgulanması bir dönem için hoş karşılandı ya da en azından daha küçük bir tehlike olarak görüldü. Bu durum «legal marksizm» denilen şeye yol açtı ve marksizm gerçek bir moda halini aldı:

> «Marksist gazeteler ve dergiler kuruluyordu. neredeyse herkes marksist olmuştu, marksistler öğülüyor, göklere çıkarılıyorlardı, yayınevleri marksist eserlerin olağanüstü satışından çok memnundular»[10].

Böyle bir durumda kaçınılmaz olarak «kendilerini açıkça ifade eden heterojen unsurlar»ın[11] bir koalisyonu ortaya çıktı. Özellikle, kapitalizmi kaçınılmaz ve ilerici gören ama onunla savaşmak ve onu yıkmak isteyen ve kendine marksist diyenler ya da sosyalizmi uzak ve belirsiz bir geleceğe ilişkin karışık bir retorik olarak görüp gerçekte kapitalizmi destekleyen ve yine kendine marksist diyenler vardı. (İkinci eğilimin önde giden temsilcisi, başlangıçta Lenin ve Plekhanov'un çalışma arkadaşı olan, 1905'te burjuva demokrat Kadet Partisi'ni kuracak Piotr Struve idi.) Bunun anlamı, daha işin başında Lenin'in kendisini radikal lâflar eden çok sayıda insanın içinden gerçekten savaşmak isteyenleri seçme pozisyonunda hissetmiş olmasıdır. Bu, Lenin'in doktrinel uzlaşmazlığını ve özellikle insanların söyledikleri şeyle, söy-

10. Lenin, **What Is To Be Done?** op. cit., s. 17.
11. **ibid.**, s. 17.

lediklerini yapmaya hazır olup olmadıkları arasında ayırım yapma ısrarını koşullayan önemli bir faktördü. Lenin'de keskin biçimde gelişen ve bütün yazılarının en çarpıcı özelliklerinden birini oluşturan bu ayırım yapma melekesi Bolşevizm'in ayrı bir parti olarak gelişmesinde büyük bir rol oynayacaktı.

Kapitalizmi ilerici olarak görme ve aynı zamanda kapitalizme karşı savaşması için proletaryanın tam bağımsızlığını sağlama sorununa devrimci marksist yanıt burjuva devriminde proletaryanın hegemonyası teorisinde yatar. Daha sonra terk etmiş olsa da kökleri Plekhanov'da bulunan («Rus devrimi bir işçi devrimi olarak başarılacak ya da asla başarılmayacak»[12], Lenin tarafından benimsenen ve derinleştirilen bu teori 1917 öncesi dönemde Bolşevizm'in ayırt edici özelliği olacaktı. Teorinin özü, Rus burjuvazisinin sahneye oldukça geç bir tarihte, dünya çapında burjuvazi devrimci bir güç olmayı bıraktıktan çok sonra çıkmış olması idi. Sonuç olarak, otokrasiye karşı bir devrime önderlik etme görevi, küçük olsa da, büyük ölçekli modern sanayi içinde hızla gelişmekte olan ve köylü isyanlarının muazzam ama gücü ile ittifak kurabilecek durumda olan bir proletaryaya düşüyordu[13]. Bu görevi tamamlamak için proletarya Çarlık'ın yıkılmasını ilk ve en önemli talebi olarak benimsemek ve kendini demokrasi ve politik özgürlük için verilen her mücadelenin öncülüğüne yerleştirmek zorunda kalacaktı.

12. Bu Plekhanov'un 1889'da İkinci Enternasyonal'in Birinci Kongresi'ndeki sözleridir.

13. Bu teorinin ve Rus tarihi içindeki ekonomik temelinin en iyi açıklanması, Trotskiy'in **The History of the Russian Revolution** (Londra 1977) adlı kitabının birinci cildinde bulunmaktadır.

2. «Ekonomizm»in Eleştirisi

Lenin'i, «ekonomizm» terimi altında guruplaştırdığı çeşitli eğilimlerle çatışmaya götüren teori buydu. O sırada «ekonomizm»in başlıca temsilcileri, 1897'den 1902'ye kadar St. Petersburg'da yayımlanan **Rabochaya Mysl** (İşçilerin Düşüncesi) ve Yurtdışı Rus Sosyal Demokratları Birliği'nin 1899'dan 1903'e kadar çıkardıkları **Rabocheye Dyelo** (İşçilerin Görevi) idi. İkincisi daha çok yarı-«ekonomist» olarak betimlenebilecek bir pozisyonda bulunuyordu. «Ekonomistler»in temel düşüncesi, sosyal demokrasinin, faaliyetini otokrasiye karşı politik mücadelé üzerinde değil, işçilerin ekonomik mücadelesinin hizmetinde ve bunun gelişmesinde yoğunlaştırması gerektiği şeklindeydi ve Bolşevizm'in temel fikirlerinin pek çoğu «ekonomizm» ile yapılan tartışmalardan doğup gelişti. O halde bu fikirlerin kavranması ve değerlendirilmesi için bu tartışmalara biraz yakından bakmak gerekecek; ama önce, bu tartışmaların içinde cereyan ettiği bağlamı ele almak ve neden bu kadar önemli olduklarını sormak gerekiyor.

Temel neden şuydu: Lenin «ekonomizm»in yaklaşan demokratik devrimde işçileri bölerek proletaryanın hegemonyasını engelleyeceğini düşündü. Gerçekten de, böyle bir bölünme, Yurtdışı Rus Sosyal Demokratları Birliği'nden Y.D. Kuskova'nın «Çağrı» adıyla bilinen dokümanında açıkça savunuluyordu. Bu doküman Lenin'i, Ağustos 1899'da «Rus Sosyal Demokratlarının Protestosu»[14] ile «ekonomizm»e şiddetle karşı çıkmaya itti. Kuskova «Çağrı»da şöyle yazmıştı: «Rus marksisti için ancak bir yol vardır: pro-

14. Aslında ekonomizm ilk kez 1897'de ortaya çıktı. Bk. Lenin **What Is To Be Done?** op. cit., s. 46.

letaryanın ekonomik mücadelesine katılmak, yani yardımcı olmak; ve liberal muhalefet faaliyetine katılmak»[15].

Lenin'e göre bu çizgi devrime ihanet anlamına geliyordu, çünkü «liberal muhalefet faaliyeti» (yani burjuvazi) otokrasiye karşı tutarlı devrimci muhalefet yeteneğinden tamamen yoksundu. Lenin, proletaryanın ve sosyal demokrat hareketin görevlerini daraltmak için yapılan her girişimin burjuvazinin çıkarına olacağını savundu ve «ekonomizm»e yönelik her eğilimi bu yöne gidiş olarak değerlendirdi. Böylece, «ekonomizm» tartışması, öncülük rolünün burjuvaziye ait olması konusunda, erken «ekonomizm»in tavrı ile genç Menşevizm'inki arasında temel bir sürekliliğin oluşmasıyla, gelecek on yedi yıl boyunca Rus marksistlerinin asıl meselesini - burjuvazi ve proletaryanın devrimdeki göreli rol ve görevleri - önceden haber verdi.

Buradan hareketle Lenin'in «ekonomizm»i sosyal demokrasinin içindeki uluslararası reformizm ya da «revizyonizm» eğilimi ile doğru biçimde birleştirdiği de, görülebilir. **Ne Yapılmalı**'nın başında bu eğilimin hakkını vermektedir. «Ekonomistler» ekonomi ile politika arasındaki de facto bölünmede taraf oldular ve Bernstein'le birlikte «nihaî hedef»e (sosyalizm ya da bu durumda Çarlık'ın yıkılması) karşı «hareket»in (acil talepler) önemini öne çıkardılar.

Lenin için ateşli polemik, tartışılan sorunların köküne inmek, kendisinin ve muhaliflerinin argümanlarındaki mantığı amansız biçimde izlemek anlamına geliyordu; böylece, somut meselelerden kaynaklanıyor olsalar da bu polemikler sürekli olarak belirli

15. Lenin, **Collested Works**, c. 4, op. cit., s. 174.

bir evrensel önem kazanırlar[16]. **Ne Yapılmalı**, «ekonomistler»e karşı mücadelenin ürünü oldu ve haklı olarak marksist teori ve pratik üzerinde dünya çapında büyük bir etki yarattı. Fakat bence bu kitap hatalı biçimde parti teorisi üzerine standart marksist metin olarak görüldü. O halde marksist parti teorisi üzerine eleştirel bir inceleme bu çalışmayı çok ciddî biçimde ele almalıdır.

Ne Yapılmalı Lenin'in «ekonomizm»e karşı bütün argümanlarını ve bir profesyonel devrimciler kadrosu ile bütün Rusya'yı kapsayan bir yayın organı temelinde ülke çapında bir devrimci örgütlenmenin gerçekleştirilmesi ile ilgili görüşünü özetler. Bu nedenle belirtilen noktaların çoğu bu konuda daha önce söylenenleri de ele alan pratik bir yapıya sahiptir; fakat kitabın merkezî teması devrimci hareketin gelişmesinde kendiliğindenlik ve bilinçlilik ilişkisidir. «Politika her zaman uysalca ekonomiyi izler»[17] görüşünü ve politik bilincin organik olarak ekonomik mücadeleden çıkacağını savunan «ekonomistler» marksistlerin ana görevlerinin ekonomik mücadeleye yardım etmek olduğunu, Lenin ve Iskracılar'ın «kendiliğinden unsuru küçülttükleri»ni ve «bilinci fazla büyüttükleri»ni iddia ediyorlardı. Fakat Lenin için bu sorunu ortaya koyma yöntemi bile tamamen yetersizdi. Önemsiz olan işçilerin kendiliğinden ayaklanmaları değildi (tam aksine bu son derece önemliydi); kendiliğinden ayaklanmanın önemi, özellikle bilinçte, örgütte yarattığı taleplerde yatıyordu.

16. Ne var ki bu, çok sık yapıldığı gibi Leninizm'in ifadelerini Leninizm'in ruhuna karşı kullanarak bütün bunların bağlamlarından koparılıp alınabilecekleri, yer ve zaman farkı gözetilmeksizin uygulanabilecekleri anlamına gelmez.

17. Alıntı, Lenin, **What Is To Be Done?** op. cit., s. 37.

Rabocheye Dyelo'nun programmda şöyle deniyordu:

> «Birlik'in görevlerini ve yayın faaliyetinin karakterini belirleyecek olan Rus yaşantısının en önemli fenomeninin son yıllarda hızla gelişen kitlesel işçi sınıfı hareketi olduğunu düşünüyoruz».

Ve Lenin'in yorumu:

> «Kitle hareketinin çok önemli bir fenomen olduğu tartışma götürmez. Fakat meselenin kritik noktası, kitle halinde işçi sınıfı hareketinin 'görevleri belirleyeceği'nin nasıl anlaşılacağıdır. Bu, iki şekilde yorumlanabilir. Ya bu hareketin kendiliğindenliğine boyun eğilmesi, yani Sosyal Demokrasinin rolünün işçi sınıfı hareketine bağımlılığa indirgenmesi anlamına gelir - **ya** da kitle hareketinin karşımıza **yeni** teorik, politik ve örgütsel görevleri, kitle hareketinin gelişmesinden önceki dönemde bizi tatmin edebilenlerden çok daha karmaşık görevleri çıkardığı anlamına gelebilir»[18].

Kendiliğindenlik ile bilinç, kitle hareketi ile parti arasındaki ilişkinin bu diyalektik kavranışı marksist teori için muazzam bir ileri adımı temsil eder ve bu soruna daha önce yapılan katkının (bizzat Marx'ın ve özellikle Alman Sosyal Demokrasisi'nin katkıları dahil) geliştirilmesidir. Esas olarak bu, gerçek bir devrimci parti teorisinin zorunlu başlangıç noktasıdır, çünkü **kadercilikten** radikal bir kopuştur[19]. «Biz devrimci sosyal demokratlar, tam aksine, bu ken-

---

18. Lenin, **What Is To Be Done?** op. cit., s. 46.

19. Kendi mantıksal sonucuna varan kadercilik bir devrimci parti, hattâ bir devrimci eylem ihtiyacını bile imkânsızlaştırır. Ne var ki, marksist harekette kadercilik sorunu asla açıkça ortaya konulmamış, kendi iflâsını ve saçmalığını göstermeden, kritik anlarda devrimci müdahaleyi felce uğratacak tarzda etki yapmıştır.

diliğindenliğe, yani «şu anda» varolana (vurgu benim-J.M.) tapılmasından hoşnut değiliz»[20].

Lenin için, ekonomik biçimde olsa bile sınıf mücadelesinin gelişmesi «kendiliğindenlik»ten «bilinçlilik»e doğru hareket eden bir süreçtir.

> «Rusya'da yetmişli ve altmışlı yıllarda (ve hattâ on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında) grevler oldu ve makinelerin 'kendiliğinden' kırılması vb. bunlara eşlik etti. Bu 'isyonlar'a kıyasla doksanlı yılların grevleri bile, işçi sınıfının bu dönemde kaydettiği ilerlemeyi belirledikleri ölçüde 'bilinçli' olarak betimlenebilirler. Bu durum 'kendiliğinden unsur'un, özünde, **embriyon** biçiminde bilinçlilikten başka hiç bir şeyi temsil etmediğini gösterir»[21].

Bu yüzden Lenin daima bilinç unsurunu desteklemeyi ve kendiliğindenliğin üstesinden gelmeye çalışmayı devrimcinin görevi olarak görür.

Fakat Lenin sadece örgütsüzlüğe karşı örgütlenmeyi, «ekonomistler»in «kuyrukçuluk»una karşı liderliği öne sürmekle kalmaz. «Ekonomistler»e yönelttiği saldırının ve parti görevlerinin yapısına dair anlayışının merkezi, proleter sınıf bilincinin ekonomik mücadelelerin birikimi temelinde dereceli olarak gelişebileceği anlayışının reddidir.

Lukacs'ın yazdığı gibi:

> «Kapitalizmin sosyalizme ekonomik evriminin imkânsızlığı Bernstein tartışmaları ile açık biçimde ortaya konuldu. Gene de bu anlayışın ideolojik bütünleyicisi pek çok dürüst Avrupalı devrimcinin bilincinde geçerliliğini korudu ve hattâ, bir sorun veya bir tehlike olarak bile anlaşılmadı»[22].

Bu konuda Lenin'in tavrı aşırı ve uzlaşmazdır.

> «İşçiler, hangi sınıftan gelirse gelsin her türlü tiran-

20. Lenin, **What Is To Be Done?** op. cit.. s. 23.
21. **ibid.**, s. 131.
22. Georg Lukacs, **Lenin**, Londra 1970, s. 24.

lık, baskı, şiddet ve istismara, bir başka bakış açısından değil sosyal demokrat bakış açısından karşılık vermek üzere eğitilmedikçe, işçi sınıfı bilinci gerçek bir politik bilinç olamaz. İşçiler, somut ve daha önemlisi yöresel politik olgulardan ve olaylardan hareketle **her** toplumsal sınıfı, entellektüel, etik ve politik hayatının bütün dışavurumları içinde gözlemlemeyi öğrenmedikçe; materyalist analizi, nüfusun **bütün** sınıf, tabaka ve guruplarının aktivitesinin ve hayatın bütün yönlerinin materyalist değerlendirilmesini pratiğe uygulamayı öğrenmedikçe, emekçi kitlelerin bilinci gerçek sınıf bilinci olamaz»[23].

Ve bu nedenle:

«Politik sınıf bilinci işçilere **ancak dışardan**, yani, ekonomik mücadelenin dışından, işçiler ile işverenler arasındaki ilişkiler alanının dışından taşınabilir»[24].

Pratikte bunun anlamı, sosyal demokratların sadece «işçilere gitmeleri»nin değil «nüfusu oluşturan bütün sınıflara gitmeleri(nin); kendi ordu birliklerini **bütün yönlere** sevk etmeleri»nin[25] gerekli olduğudur. İşçiler, dinsel azınlıklar ve öğrenciler gibi guruplar dahil otokrasinin bütün kurbanlarının desteğinde seferber edilmelidirler. «Sosyal demokratların ideali sendika sekreterliği değil, **halkın liderliği** olmalıdır... (bu liderlik) sosyalist düşüncelerini ve demokratik taleplerini **herkesin** önünde ileri sürmek için ne kadar küçük olursa olsun her olaydan yararlanmasını bilmelidir»[26]. Bu stratejinin temeli Rusya'daki politik ve toplumsal hayatın her yanını dikkatle gözden geçiren ve ulus çapında politik açılımlar yapabilen Rusya çapında bir yayın organı idi. «Günümüz

23. Lenin, **What Is To Be Done?** op. cit., s. 69.
24. **ibid.**, s. 78.
25. **ibid.**, s. 79.
26. **ibid.**, s. 80.

Avrupa'sında politik bir organ olmaksızın bir politik hareketin ismini hak etmesi düşünülemez»[27].

Lenin'in bu güçler ayırımını hiçbir şekilde partinin sınıf temelinin değiştirilmesi veya bu temelden taviz verilmesi biçiminde görmediğini geçerken belirtmek belki de gereklidir. Tam tersine, bu ayırım ancak işçi sınıfı içinde uzun süreli ve geniş çaplı ekonomik ajitasyon temelinde mümkündü. «Aslında daha önceki dönemde şaşılacak kadar az gücümüz vardı ve o zaman kendimizi bütünüyle işçiler arasındaki çalışmaya adamamız ve bu çizgiden herhangi bir sapmayı şiddetle mahkûm etmemiz son derece doğal ve meşru idi. O zaman bütün görev işçi sınıfı içindeki konumumuzu sağlaştırmaktı»[28]. Ve her durumda stratejinin bütün amacı otokrasiye karşı mücadelede proletaryanın hegemonyasını sağlamaktı.

Bu yaklaşımda özgül ve karakteristik olarak Leninist olan ve bunu sosyal demokrasinin ve İkinci Enternasyonal'in yöntemlerinden ayıran, demokratik haklar ve reformlar için marksist mücadele **değildir.** Bu Alman Sosyal Demokrasisi'nin ortak zemini ve aslî karakteri idi. Fakat sosyal demokratlar reformlar uğruna, bu reformlar «ilerici» oldukları, kapitalizmin sosyalizme gelişmesinin parçasını oluşturdukları için mücadele ettiler; başka deyişle, **reformistler olarak** reformlar uğruna mücadele ettiler. Oysa Lenin için bütün bu süreç, proletaryanın sınıf bilinci uğruna, bütün toplumsal sınıf ve grupların eylem içindeki ilişkilerini proletaryaya kavratabilmek ve böylece onu iktidarı ele geçirmeye hazırlamak için veri-

27. **ibid.**, s. 88.

28. **ibid., s. 86.** Bu dönemin mükemmel bir değerlendirme ve analizi için bk. Tony Cliff, «From a Marxist Circle to Agitation», **International Socialism,** 52.

len savaşın parçası idi. Böylece sosyal demokrasi için asgarî ve azamî programlar (dolaysız talepler ve nihaî hedef) arasında gittikçe genişleyen bir kopukluk meydana geldi. Oysa Lenin için çok yönlü politik ajitasyon bu kopukluğu köprülemenin ve nihaî devrimci hedefin belirleyiciliğini güvence altına almanın bir aracı idi.

3. Dışardan Sosyalizm?

Buraya kadar, Ne Yapılmalı'nın, temelini Marx'ın attığı, Rus «ekonomizm»inde daha doğmatik biçimde ve bir ölçüde de Avrupa sosyal demokrasisinde bulunan parti teorisinde sağladığı başlıca gelişmeleri özetledik. Fakat geriye Lenin'in argümanının ele almadığımız önemli bir yönü kalıyor. Bu yön Lenin'in kendi teori ve pratiği bakımından merkezî olması nedeniyle değil, daha sonraki taraftarları üzerinde yarattığı etki nedeniyle önemlidir. İşçi sınıfı hareketine «politik bilinç»in ancak «dışardan» getirilebileceği tezinden söz ediyoruz. Kendiliğindenliğe saldırının teorik olarak gerekçelendirilmesi için eklenen bu tez Ne Yapılmalı'da iki ayrı biçimde ortaya çıkar. Yukarda alıntısını yaptığımız bir biçim şudur: «Politik sınıf bilinci işçilere ancak dışardan, yani, ekonomik mücadelenin dışından, işçiler ile işverenler arasındaki ilişkiler alanının dışından taşınabilir».

Diğeri şudur:

> «İşçiler arasında sosyal demokratik bilincin **olamayacağını** söyledik. Bu bilinç onlara dışardan ulaştırılmalıydı. Bütün ülkelerin tarihi gösterir ki, işçi sınıfı sadece kendi çabasıyla ancak sendikacılık bilincini, yani, sendikalar içinde birleşmenin, işverene karşı mücadele etmenin ve hükümeti gerekli çalışma yasalarını kabul etmeye zorlamanın vb. gerekli olduğu kanaatini geliştir-

rebilir. Ne var ki, sosyalizmin teorisi, mülk sahibi sınıfların eğitim görmüş temsilcileri tarafından, aydınlar tarafından geliştirilen felsefe, tarih ve ekonomi teorilerinden doğup gelişmiştir. Modern bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels de toplumsal konumlarıyla burjuva entelijansiyasına mensupturlar. Aynı şekilde, Rusya'da da Sosyal Demokrasi'nin teorik doktrini, işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden gelişiminden tamamen bağımsız olarak ortaya çıktı; bu doktrin, devrimci sosyalist entelijansiya arasında gelişen düşüncenin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıktı»[29].

Bu iki formüllendirme arasında açık bir fark vardır. Birincisi, işçilerin toplumsal ilişkilerin bütünlüğünü ve bütün baskı biçimlerini anlamaları gerektiğini ve bu bilginin fabrikadan daha geniş bir alandan («dışardan») geldiğini söylemenin sadece aşırı ve biraz kaba biçimidir. Sözcükler üzerinde durulabilir, fakat öz, tartışmaya yer bırakmayacak kadar açıktır. Ne var ki, ikinci formüllendirmede, «dışardan» sözcüğü işçi sınıfının dışından, özellikle burjuva entelijansiyasından anlamını taşır ve ayrıca bilimsel sosyalizmin kökenleri ve gelişmesi hakkında pozitif bir değerlendirme girişimini içerir. Bu ise, özellikle parti teorisi konusunda oldukça önemli teorik anlam sorunlarına yol açar. Dolayısıyla burada Lenin'in bu konudaki anlayışının ayrıntılı bir eleştirel analizine girmek gerekir.

Ele alınması gereken ilk nokta, Lenin'in burada doğrudan Karl Kautsky'den alınan fikirleri ifade ediyor oluşudur. Nitekim, teorik bir otoriteden destek sağlamak için Kautsky'den bir alıntı yapar.

> «Ama sosyalizm ve sınıf mücadelesi yan yana gelişirler, birbirini doğurmazlar. Modern sosyalist bilinç ancak derin bilimsel bilgi temelinde gelişebilir. Aslında

29. Lenin, **What Is To Be Done?** op. cit., s. 31-32.

modern ekonomi bilimi, sosyalist üretim için, örneğin modern teknoloji kadar gerekli ve şarttır, ve proletarya ne kadar istese de ne birincisini ne de ikincisini yaratabilir; her ikisi de modern toplumsal süreçten doğup gelişir. Bilimin taşıyıcısı proletarya değil, burjuva entelijansiyasıdır»[30].

Kautsky'nin daha sonraki mekanik marksizm versiyonuna bakılırsa bu alıntı bir şeyin önemini sonradan anlayanlarımız için açıkça bir tehlike işaretidir ve günümüz Leninistleri'nin çoğu bu noktanın eleştirisini yapmışlardır. Trotskiy, bizzat Lenin «teorisinin peşin hükümlü niteliğini ve aynı zamanda hatalı olduğunu daha sonra anladı»[31], yorumunu yapar. Yakın zamanda yazdığı bir makalede Lucio Magri, Kautsky'den yapılan alıntıya, «aydınlatma tasarısı»[32] der ve Nigel Harris bundan bir «elitist ifade» diye söz eder[33].

Temel sorun şudur: Politik bilincin burjuva entelijansiyasından kaynaklandığı ve aynı zamanda politik mücadelenin ekonomik mücadeleye üstün olması gerektiği şeklindeki Lenin-Kautsky formüllendirmesi olduğu gibi benimsenirse, Marx'ın, «işçi sınıfının kurtuluşu bizzat işçi sınıfının eseridir,» aksi halde işçi sınıfının rolü tam anlamıyla bağımlı bir rol olur, şeklindeki temel hükmünden geriye değerli pek bir şey kalmaz. Bu durumda, kötü niyetli bir orta sınıf liderlik ile «masum» ve yönlendirilmiş işçi sınıfı saflarından oluşan burjuva radikal hareketin tipik görünümü üstü kapalı biçimde onaylanır ve gerçek devrimci sınıf, işçi sınıfı değil, hoşnutsuz entellektüeller

30. **ibid.**, s. 40.

31. Trotsky, **Stalin**, Londra 1968, s. 58.

32. Lucio Magri, «Problems of the Marxist Theory of the Revolutionary Party», **New Left Review**, 60, s. 104.

33. Nigel Harris, **Beliefs in Society**, Londra 1971, s. 156.

olurdu. Aşılmamış ve sınıflı toplumda hâlâ süregiden kafa ve kol emeği ayırımı sosyalist harekete taşınmış ve devrimci partinin içinde kutsallaştırılmıştır.

Gerçekte, bilim, teori ve sosyalist bilincin (burada hepsi eşittir) ortaya çıkışı tamamen marksizmin dışında olmuştur ve on dokuzuncu yüzyıl pozitivizmi ve idealizmi ile daha çok ortaklıkları vardır. Bilimin toplumsal hayattan, pratikten tam bir tecrit durumunda geliştiği düşünülmüştür. Doğa bilimlerinde olduğu gibi, felsefe ve burjuva toplum bilimi bakımından da, düşünür fildişi kuleye çekilme eğiliminde olduğu ölçüde, bu gerçekmiş gibi görünür; oysa burada sadece bir yamlsama, sınıflı toplumun ürettiği bir gizemlileştirme söz konusudur. Marx bu nedenle felsefe veya bir başka disiplinin kendi tarihine sahip ve insanların toplum içinde gösterdikleri faaliyetin tarihinden bağımsız olduğunu kabul etmedi. Sosyalizm teorisinin söz konusu olduğu yerde, eğer bu teori gerçekten devrimci olacaksa, burjuva biliminin göreli ve yanılsamalı bir özerkliği bile olmaz ve olmamalıdır. Tam aksine, işçi sınıfının faaliyeti ile yakından ilgili, ondan etkilenmiş ve onu temel almış olmalıdır.

> «Ekonomistler nasıl burjuvazinin bilimsel temsilcileri ise, sosyalistler ve komünistler de proletaryanın teorisyenleridir. Proletarya bir sınıf olarak ortaya çıkacak kadar gelişmedikçe, bu nedenle proletaryanın burjuvazi ile mücadelesi politik bir karakter kazanmadıkça, üretici güçler bizzat burjuva toplumunun içinde proletaryanın kurtuluşu ve yeni bir toplumun kuruluşu için gerekli maddî koşulları ortaya koyacak ölçüde gelişmedikçe, bu teorisyenler, ezilen sınıfların acılarına çare bulmak için sistemler tasarlayan ve yenileştirici bir bilimi izleyen Ütopyacılar olarak kalmaya devam ederler. Fakat tarih devam ettikçe ve proletaryanın mücadelesi daha açık bir biçim aldıkça, kendi kafalarındaki bilimi arama ihtiyacını

daha fazla duymazlar; sadece gözlerinin önünde olanları gözlemlemek ve kendilerini olanların ifade aracı haline getirmek durumundadırlar»[34].

Sosyalist ve marksist düşünce tarihinin incelenmesi de «ayrı gelişme» hakkındaki «Lenin-Kautsky» teorisini açık biçimde çürütür. Sosyalizm fikri ve bizzat sosyalist devrim Marx tarafından icat ve keşfedilmiş bir şey değildi; bunlar daha çok, İngiltere'deki ve Fransa'daki burjuva devrimlerinin aşırı sol kanatları olarak kitlelerin mücadelelerinden çıkmışlardır. Düzleyiciler ve Babeuf'ün Eşitler'in Komplosu (Marx bundan dünyanın ilk komünist partisi olarak söz eder) buna tanıktır. Raya Dunayevskaya **Marxism and Freedom**'da Amerikan İç Savaşı'nın ve İngiliz işçilerinin işgünü için verdikleri mücadelenin **Kapital**'in yapısı üzerinde yarattığı etkiyi kaydeder. Şunları yazar:

> «Hiç kimse Marx'ın katkılarının büyüklüğünü, onun dehasını, sanki bu deha yaşadığı dönemin aktüel mücadelelerinin dışında oluşmuş gibi, göklere çıkararak övenler kadar kör olamaz. Sanki Marx, dürtülerini, yaşadıkları gerçekliği eylemleriyle değiştirmeye çalışan canlı emekçilerden değil de, kendi düşüncelerinin katıksız gelişiminden aldı»[35].

Gerçekte Marx işçi sınıfının mevcut devlet mekanizmasını basit biçimde ele geçiremeyeceğini, onu ezmesi gerektiğini Paris'in isyancı işçilerinden öğrendi.

Ayrıca tarih işçilerin kendiliğinden ayaklanmalarının sendikalizmden ya da sendika politikalarından

---

34. Marx, **Selected Writings on Sociology and Social Philosophy**, T.B. Bottomore ve M. (Rubel eds.), Londra 1963, s. 80-81.

35. Raya Dunayevskaya, **Marxism and Freedom**, Londra 1972, s. 81.

çok daha yükseklere ulaştığını gösteren pek çok örnekle doludur: Chartistler, Fransa'da 1848 devrimi, Paris Komünü, 1905'te ve Şubat 1917'de Rus işçileri, 1956 Macar Devrimi vd.

Fakat Lenin'in bu örnekte kendi pozisyonunu teorik olarak gerekçelendirme tarzının bu eleştirisi, onun parti teorisinin bütün temelini, onun hayatını kutsallaştırarak yazanlardan bazılarının iddia ettiği gibi, zayıflatmaz. Kendiliğinden sosyalist bilinç kazanan işçiler olgusu, dereceli gelişimi esas alan sosyal demokrat görüşe dönülmesini gerektirmez, çünkü bu bilinç sürekli ve kaçınılmaz bir birikimle dereceli olarak gelişmez. Tam aksine, dev ve ani ileri atılımlar kazanır ve aynı şekilde, felâketli sonuçlara da uğrayabilir. Ayrıca bilinç sınıfa eşit olarak yayılmaz; bu nedenle ileri sosyalist işçilerin bilinci, bir bütün olarak ideolojik bakımdan heterojen olan sınıf içinde bu bilincin yarattığı etkinin maksimuma çıkarılması için örgütlenmeli ve merkezileştirilmelidir. Bu fikirler bu çalışma içinde, özellikle Rosa Luxemburg'un katkısıyla ilişkili olarak tekrar ele alınacak ve geliştirilecektir.

4. Bolşevik - Menşevik Bölünmesi

Büyük teorik, tarihsel ve pratik anlamından ötürü **Ne Yapılmalı** Bolşevizm'in kuruluş dokümanı olarak görülür. Bu bir anlamda doğrudur; onu böylesine ayrıntılı analize tâbi tutmamızın nedeni de budur. Fakat Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik ve Menşevik hiziplere bölünmesine doğrudan sebep olan **Ne Yapılmalı** değildi. Tam aksine bu kitap, bütün Rusya'daki militanları biraraya getiren ve Rus marksizminin önde giden entellektüellerinin - Plek-

hanov, Martov, Akselrod, Trotskiy vb. - görünüşte birleşik desteğini kazanan RSDİP'nin ikinci kongresi için verilen mücadelede bir birleşme noktası oldu. Bölünmeye yol açan **Ne Yapılmalı** programının uygulamaya konulma girişimi idi. Teoride anlaştıklarını düşünenler, bu teoriler 1903'te Londra'da toplanan İkinci Kongre'de pratik kurallara ve kararlara dönüştürüldüklerinde kendilerini şiddetli bir anlaşmazlık içinde buldular.

Bölünmenin gelişmesinin tarihi hem karmaşık hem de karanlıktır. Kongre'deki tartışmalar sırasında yapılan karşılıklı atışmalar Lenin'in 1904'te, bölünmeden hemen sonra yazdığı **Bir Adım İleri, İki Adım Geri**'de yer alır. Her şey kısa süre içinde oldu. Parti içindeki önceden birleşmiş (ve hâkim) Iskracı eğilim Tüzük'ün 1. maddesinin formüllendirilmesi konusunda bölündü. Martov'un formüllendirmesi şöyle idi: «Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin üyesi Parti programını kabul eder, Parti'yi malî olarak destekler ve Parti'ye bağlı örgütlerden birinin yönetimi altında düzenli olarak kişisel katkıda bulunur.» Lenin'in hazırladığı taslak ise şöyleydi: «Parti üyesi Parti programını kabul eder, Parti'yi malî olarak destekler ve Parti'ye bağlı örgütlerden birine **kişisel olarak katılır**» (vurgu bana ait - J.M.). Iskracılar bu sorun üzerine iki belirli hizbe bölündüler. Plekhanov Lenin'i destekledi, fakat sıra oylamaya gelince Martov, hâlâ parti içinde bulunan anti-merkezci «ekonomist» unsurların yardımıyla çoğunluğu sağladı. Ancak daha sonraki bir oturumda **Rabocheye Dyelo** ekonomistlerinin ve Bund'un ayrılması üzerine çoğunluk Lenin'in hizbine geçti ve onun, bizzat belirlediği **Iskra** yazı kurulu adaylarını onaylatmasını sağladı. Altı kişiden (Plekhanov, Akselrod, Zasulic, Lenin, Martov,

Potresov) oluşan eski yazı kurulu, üç kişiden (Lenin, Plekhanov, Martov) oluşan yenisi ile yer değiştirdi. Martov ve taraftarları bu kararı kabul etmediler ve Martov Iskra'dan istifa etti. Bolşevik ve Menşevik («çoğunluk» ve «azınlık» anlamına geliyorlardı) terimleri yazı kurulu için yapılan oylama sırasında ortaya çıktı, fakat iki hizip de resmen aynı partide kalmaya devam ettikleri için bu isimler yerleşti ve tarihe geçti.

Bu çalışmanın amacı bakımından iki soru sormak gerekir. Birincisi, sözcükler üzerinde kılı kırk yaran bu tartışmaların gerçek anlamı neydi? İkincisi, bölünmenin gelişmekte olan Leninist parti teorisi üzerinde etkisi ne oldu? Marksist harekette bir tartışmanın gerçek anlamını kavramak için daima tartışmayı bağlamı içinde ele almak gerekir. Lenin'in sevdiği deyimle, «Gerçek somuttur.» Bu bölümü yazarken Paul Frölich'in durumu özetleyen şu sözlerini bulduk:

> «Bu tartışmaları anlamak için o sırada kararsız ve anarşik çevreler şebekesinden oluşan sosyal demokrat hareketin içinde bulunduğu durumu, illegal bir parti örgütünün mutlak bir yönetim altında çalışmak zorunda olduğu koşulları unutmamak gerekir. Aynı zamanda, derin politik antagonizmlerin tüzük üzerine yapılan tartışmalardan çıktığını ve tek bir argüman içinde açıkça ifade edilmekten çok sadece hissedildiklerini anlamak gerekir. Lenin hemen ilerdeki büyük tehlikeleri hissediyor ve partiyi daha sıkı örgütleyerek onları savuşturmak istiyordu. Yaklaşan devrimde partinin yüz yüze geleceği muazzam görevlerin farkındaydı ve onu çelikten bir silâha dönüştürmek istiyordu. Ve nihayet, bütün Iskra gurubu içinde yalnızca kendisinin partiyi gerekli güven ve kararlılıkla yönetebileceğini düşünüyordu. Bu sonuca ulaşırken tutturduğu kişisel olmayan, objektif tarz bu sorunda gösterdiği direnci açıklar.
>
> «Tüzük'ün 1. maddesi için yapılan iki öneri yazılış

tarzı olarak antagonizm hakkında fazla bir ipucu vermez. Kesin olan şudur ki, Martov hareketin içinde bulunduğu gerçek durumla uygunluk içinde, bireysel grupların güçlü özerkliğe sahip oldukları, sınırları iyi tanımlanmamış bir parti istiyordu; kendisine sosyalist diyen herkesi geniş ve gevşek biçimde kucaklayacak bir ajitasyon partisi. Oysa Lenin, özerkliğin ve yerel grupların bağımsızlığının üstesinden gelmenin ve böylece onların geri politik gelişmeleri nedeniyle sözünü etmeye değmeyecek aşırı basitleştirilmiş ve kemikleşmiş fikirlerinin taşıdığı tehlikelerden kaçınmanın önemli olduğunu hissediyordu. Kararlı ve sıkı biçimde örgütlenmiş bir parti istiyordu. Sınıfın öncüsü olarak bu parti sınıfla yakın bağlar içinde, ama aynı zamanda ondan belirli bir uzaklıkta olacaktı»[36].

Ne var ki, Lenin'in açtığı tartışmanın bir başka yönü vardı. Bu da Martov'un formüllendirmesinin mümkün olan ikinci bir yorumu oluyordu: «Bir Parti örgütü, yönetimi altında kişisel düzenli katkı sağlayan herkesi parti üyesi **olarak görme hakkına sahip** olacaktır» ve «bir komite görevleri belirler ve onların yerine getirilmesini gözetir.» Lenin şu yorumda bulunur:

«Böylece özel görevler, elbette, (Akselrod yoldaşın ve Martinov yoldaşın sözünü ettiği) işçi **kitlelerine** ve **binlerce** proletere verilemez. Bu görevler, çoğunlukla... profesörlere... yüksek okul öğrencilerine... ve devrimci gençliğe verilecekmiş. Tek kelimeyle, Martov yoldaşın formülü, ya ölü bir madde, boş bir cümle olarak kalacak, ya da sadece 'tepeden tırnağa burjuva bireyciliğine batmış entellektüeller'e ve bir örgüte bağlanmayı istemeyenlere yararlı olacaktır. **Tek kelimeyle** Martov'un formülü geniş proleter tabakasının çıkarlarını savunur, **fakat gerçekte, proleter** disiplininden ve örgütünden kaçan burjuva **entellektüellerinin** çıkarına yarar»[37].

36. Paul Frölich, **Rosa Luxemburg**, Londra 1972, s. 82-83.
37. Lenin, **One Step Forward, Two Steps Back**, op. cit., s. 66.

Raya Dunayevskaya tartışmanın merkez sorunu olarak bu nokta üzerinde durur:

> «Yerel olarak disiplin kazanmak Lenin'in düşüncesinde öylesine önemliydi ki, marksist teoriye bağlılık ifadesinin, marksist görüşlerin propagandasının ve üyelik kartı taşımanın üzerinde tutuldu... Lenin, marksist entellektüelin yerel düzeyde proleterlerin **ideolojik** disiplinine ihtiyacı olduğunu, aksi halde sadece yerel disipline değil, Rus devriminin **ekonomik özü** tarafından teorik olarak disipline edilmeye de direndiğini ısrarla belirtti»[38].

Burjuva entellektüellerine gösterilen bu yumuşaklık, Lenin'e yönelik Martovcu düşmanlığın belki de temel nedeni idi (ve bu gelecekteki Bolşevik - Menşevik ayrılıklarının modeline gayet iyi uyar). Fakat bu özgül sapma karşısında Lenin, Kautskyci sosyal demokrat ortodoksluğun zeminini terk etmek zorunda kaldı. Menşeviklerin örgütlenme anlayışları Bernstein, Jaurès ve uluslararası sosyal demokrasi içindeki genel oportünist eğilim ile birlikte ele alınabilirdi[39], hattâ faturayı doldurmak için bizzat Kautsky'den yapılan uzun bir alıntı vardı[40]. Lenin'in düşüncesinin **gelişiminde** önemli olan - yani onun örgüt meselesine yeni bir yaklaşımda bulunmasını sağlayan - sınıf partisi ile sınıfın kendisi arasındaki ayırım sorunu idi. Lenin üyelik koşulları tartışmasında bu sorunu açıklığa kavuşturmak zorunda kaldı.

> «Parti örgütlerimiz gerçek sosyal demokratları biraraya getirerek ne kadar güçlenirse, Parti **içindeki** çalkantı ve istikrarsızlık o kadar az olur, Parti'yi çevreleyen ve Parti'nin rehberlik ettiği işçi sınıfı **kitlelerinin** unsur-

38. Raya Dunayevskaya, op. cit., s. 180-181.

39. Lenin, **One Step Forword, Two Steps Back**, op. cit., s. 199.

40. **ibid.**, s. 121-23.

ları üzerinde Parti'nin etkisi daha geniş, daha farklı, daha verimli hale gelir. **İşçi sınıfının öncüsü olan parti, her şeyden önce, işçi sınıfının bütünüyle karıştırılmamalıdır»**[41] (vurgular bana ait - J.M.).

Marx'ın parti ile sınıf arasındaki ayırımı bulanıklaştıran örgütlenme anlayışı ve daha kesin olarak, partiyi sınıfın **temsilcisi** olarak gören ortodoks sosyal demokrat anlayış ile kopuş anlamına gelen cümle, yukardaki paragrafın son cümlesidir. Bu kopuşu geçici değil sürekli, sadece Rusya ile sınırlı değil evrensel hale getiren, Lenin'in, gizliliğin pratik gereklerini (bu nokta yine de gözden kaçırılmaz) veya hatalı «dışar»dan bilinç götürme teorisini değil, kapitalizmde proletaryanın içinde bulunduğu objektif durumu temel almasıdır:

> «Kesinlikle bilinç düzeyi ile eylem düzeyi arasında farklılıklar olduğu için partiye yakınlığın ölçüsünde bir ayırım yapılmalıdır... kapitalizmde, bütün sınıfın ya da hemen hemen bütün sınıfın kendi öncüsünün, kendi sosyal demokrat partisinin bilinç düzeyine yükselebileceğini düşünmek... 'kuyrukçuluk olur»[42].

Muhaliflerine «kuyrukçuluk» suçlamasını yönelttiği için bu bölüm büyük öneme sahiptir. «Kuyrukçuluk» (Rusça khvost: kuyruk, sözcüğünden gelir) Lenin'in, İkinci Enternasyonal'in Aşil topuğunu oluşturan «kadercilik» için kullandığı mecaz ve politik terimdir. **Bir Adım İleri, İki Adım Geri**'de dünyaya Bolşevik eylemci, devrimci bakış ile Menşeviklerin «kuyrukçu» kaderci gönül rahatlığı arasındaki karşıtlık kırmızı bri çizgiyle birbirinden ayrılmış gibidir. Hiçbir şey bunu Trotskiy ile yapılan tartışmaların birinden daha iyi canlandıramaz.

---

41. **ibid.**, s. 57.
42. **ibid.**, s. 58.

«Martov'un formüllendirmesini naklı çıkarma çabasına girişildiğinde birden ortaya çıkan bu argümanlar kategorisi özellikle Trotskiy yoldaşın şu ifadesine aittir: 'Oportünizm Tüzük'teki şu ya da bu maddeden değil daha karmaşık nedenlerden çıkmıştır (ya da: daha derinde belirlenmiştir); buna yol açan burjuva demokrasisi ile proletaryanın göreli gelişme düzeyidir'. Mesele, Tüzük'teki maddelerin oportünizmi yaratması değil, bu maddelerin yardımıyla oportünizme karşı az çok keskin bir silâhın oluşturulabilmesidir. Sebepler ne kadar derinse bu silâh da o kadar keskin olmalıdır. Bu nedenle, oportünizmin daha 'derin sebeplere' dayandığı gerekçesiyle oportünizme kapıyı açan bir formülü haklı çıkarmaya çalışmak kuyrukçuluğun dikalâsıdır»[43].

43. ibid., s. 71.

3

LENİN : RUS BOLŞEVİZMİNDEN KOMÜNİST ENTERNASYONALE

Gördüğümüz gibi, Lenin 1904'te, genelde benimsenen parti anlayışında belirli bir ilerleme sağlayan bir dizi görüş geliştirmişti. Bu yüzden ve Bolşevik hizbin 1903 bölünmesinden 1917 devrimine kadar gösterdiği tarihsel süreklilik nedeniyle, Lenin'in neredeyse başından itibaren, Batı'daki sosyal demokrasininkinden tamamen farklı olan kendi parti teorisini geliştirmiş olduğu genel olarak kabul edildi. Fakat bunları, ancak çok sonra bu bakımdan açıklığa kavuşan eski görüşleri okuyarak bulmaya çalışmak hata olacaktır. Aslında Lenin, bu aşamada, sosyal demokrat ortodoksluktan temelde ayrıldığının farkında değildi. Menşevikleri Bernsteincı «revizyonizm», kendisini ise SPD'nin Bebel-Kautsky ana akımıyla özdeşledi.

Marksist otorite olarak Kautsky'e yapılan göndermeler Lenin'in bu dönem çalışmalarında oldukça boldu ve bu durum savaş-öncesi dönem boyunca devam etti. Kautsky'nin Menşevikler lehine gösterdiği eğilim bile bu yargıyı etkilemez. Bu eğilim daima Kautsky'nin Rusya'daki gerçek durumu bilmeyişine atfedilir[1]. Ağustos 1913 gibi geç bir tarihte Lenin, Bebel'den «ör-

1. Bk. Lenin, **Collected Works**, c. 17, Moskova 1962, s. 74-75.

nek işçi lideri»[2] olarak söz edebilir ve onu «Alman (ve uluslararası) Sosyal Demokrasisi'nin parlamenter taktiklerinin temellerini» oluşturan kişi olarak ve «daima nihaî hedefin gerçekleştirilmesine» yöneldiği için övebilir[3]. SPD'nin tutuculuğunu kavrama bakımından, sadece bu partinin liderlerini yakından tanıyan Rosa Luxemburg değil, Trotskiy de, Lenin'in çok ilersinde idi. 1906 gibi erken bir tarihte Trotskiy şu uyarıda bulunuyordu:

> «Avrupa sosyalist partileri, özellikle onların en büyüğü olan Alman Sosyal Demokrat Partisi, kitleler sosyalizme sarıldıkça ve daha fazla örgütlenip disiplin kazandıkça daha fazla tutuculaştı. Sonuç olarak, proletaryanın politik deneyimini cisimleştiren bir örgüt olduğu ölçüde Sosyal Demokrasi, belirli bir anda, işçiler ile burjuva gericiliği arasında açık bir çatışmaya doğrudan bir engel oluşturabilir»[4].

Bu nokta, Lenin'in düşüncesinin «tekliği»ni oldukça yaygın biçimde abartma, Lenin'in görüşlerini başından sonuna her şeyin dümdüz geliştiği bütünüyle tutarlı bir sistem haline getirme eğilimini düzeltmek için vurgulamıyor[5]. Trotskiy'in bir zamanlar yorumladığı gibi: «1903'te Lenin ilerisi için gerekli her şeyi kavramış ve formüllendirmiş olsaydı, hayatının geri kalan kısmı sadece tekrarlamalardan ibaret olurdu. Gerçek asla böyle değildi»[6]. Lenin'in 1903-1904'-

2. **ibid.**, c. 19, s. 301.

3. **ibid.**, c. 19, s. 298.

4. Trotskiy, **Sürekli Devrim ve Sonuçlar ve Olasılıklar,** New York 1969, s. 114.

5. Bu konuda en kötüleri, kuşkusuz, resmî Sovyet tarihçi ve teorisyenleridir. Onlara göre Lenin yanılmaz bir Papa olmuştur; fakat bu yönde bir eğilim Lukacs'ın **Lenin'i** gibi çalışmalarda bile vardır.

6. Trotskiy, «Hands off Rosa Luxemburg», Mary Alice Waters (ed.), **Rosa Luxemburg Speaks** içinde, New Yok 1970, s. 444.

teki parti teorisi ile, Komünist Enternasyonal'in kuruluşu sırasında, 1919'daki parti teorisi arasında büyük bir açıklık vardır. Lenin bu teoriyi bir hamlede değil, sınıf mücadelesinin gidişatının gerektirdiği bir dizi karşılık ve genelleştirme aracılığı ile geliştirdi. Sonuç olarak, Marx'da olduğu gibi, bu teorinin de kavrayışı bir iki anahtar metinden çıkarılamaz, ancak bir bütün olarak Lenin'in pratiğinin incelenmesinden çıkarılabilir.

1. 1905'in Etkisi

1903 bölünmesinin ardından Lenin'in parti teorisi üzerinde büyük bir etki yaratan olay 1905 devrimi idi. 1905'in ilk etkisi Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki bölünmeyi derinleştirmek oldu. Başlangıçta bölünme sadece örgütlenme konusunda, görünüşte ise program ya da strateji sorunları ile ilgili idi; oysa şimdi temel ayrılık devrimin itici güçlerinin değerlendirilmesinde ortaya çıkıyordu. Lenin, yukarda da belirtildiği gibi, devrimin burjuva karakterini kabul ediyor, fakat Rus burjuvazisinin tutucu, zayıf ve korkak doğası nedeniyle burjuva devriminin köylülük ile ittifak içindeki proletarya tarafından yapılması gerekeceğini savunuyordu. Bu tavrı devrimci eylem amacıyla somutlaştırmaya girişen Lenin sosyal demokratların köylülük üzerindeki burjuva liberal (Kadetlerin vb.) etkiyi kırmaları ve otokrasiyi yıkmak için ortak bir proleter-köylü ayaklanması düzenlemeleri gerektiğini öne sürdü. Başarılı bir ayaklanmadan sonra, devrimci işçi partisi (Sosyal Demokratlar) ve devrimci köylülüğün partisi (Sosyalist Devrimciler)'den oluşan bir geçici devrimci hükümet kurulacak ve «proletarya ile köylülüğün demokratik diktatörlüğü»nü temsil edecekti. Feodalizmin bütün ka-

lıntılarını ortadan kaldıran kısa bir enerjik önlemler döneminin ardından geçici devrimci hükümet bir yasama meclisi toplayacaktı. Bu meclis, nüfusun köylü çoğunluğu nedeniyle kaçınılmaz biçimde anti-sosyalist olacak ve o zaman sosyal demokratlar sosyalizm mücadelesine önderlik eden bir muhalefet partisi haline geleceklerdi. Lenin'e göre, böylelikle Rus Devrimi tamamlanmış (1848 Almanyası gibi kötü bir uzlaşmayla değil de büyük Fransız Devrimi gibi) ve proletaryanın gelecekteki savaşları için mümkün olan en iyi koşullar güvence altına alınmış olacaktı[7].

Ne var ki, Menşevikler bu perspektifi reddettiler. Devrim burjuva devrimi olduğuna göre, itici gücünün de burjuva olması gerektiği, proletaryaya sadece ikincil bir rolün düştüğü görüşüne gittikçe daha fazla eğilim gösterdiler. Sosyal demokratların görevi burjuva liberallerine, onları «devrimcileştirmek» için baskı yapmak, ama aynı zamanda onları korkutmaktan kaçınmaktı. «Proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü» formülünü ve «burjuva sınıfların devrimden çekilmelerine ve böylece devrimin zayıflamasına sebep olacağı» gerekçesiyle, bir geçici devrimci hükümete katılmayı reddettiler[8]. Devrimin yükselişi sırasında Menşevikler genellikle olayların ardından sürüklendiler, hareket yatışmaya başlayınca aşırı tavırlardan ve içine sürüklendikleri eylemlerden duydukları pişmanlığı ifade etmeye başladılar. Bu süreç Plekhanov'un şu kötü şöhretli ifadesiyle zirveye ulaştı: «Silâha sarılmamalıydık»[9].

---

7. Lenin'in argümanları, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği** içinde özetlenmiştir, Peking 1965.

8. 1905 Menşevik Kafkasya Konferansı Kararı, alıntı, **ibid.**, s. 102.

9. Lenin'in bunu reddedişi ve Plekhanov'un 1905'teki tavrı

Lenin'in Menşevikler'in çizgisi üzerine yaptığı gözlem örgütlenmede oportünizm ile politikada oportünizm arasında bir bağlantı olduğu konusunda onu ikna etti. Böylece, Bolşevik ve Menşevik işçilerin devrimci mücadelelerde ortak eylemlerinin Lenin'in resmen razı olduğu birleşme yönünde yaptığı büyük baskıya rağmen Lenin kendi örgütünün bağımsız örgütlenmesini güçlendirmeye her zamankinden daha kararlı hale geldi. 1910'da, «Rusya'da parti içi mücadelenin tarihsel anlamı» başlıklı yazısında Lenin proletaryanın devrimde rolü üzerinde dururken, «Bir eğilim olarak Bolşevizm 1905 bahar ve yazında kesin biçim kazandı»[10], diye yazıyordu.

Devrimin ikinci etkisi Lenin'in parti ve sınıf ilişkileri anlayışında meydana gelen vurgu değişikliği oldu. **Ne Yapılmalı**'da parti anlayışını, sosyalizmin işçi sınıfına «dışardan» getirilmesi gerektiği ve işçi sınıfının kendiliğinden sendikacılık düzeyini aşamayacağı argümanına dayanarak gerekçelendirmişti. Rus işçi sınıfının muazzam ve kendiliğinden devrimci kazanımları karşısında Lenin'in yazılarındaki ton bütünüyle değişir.

> «En ufak bir kuşku duyulamaz ki devrim Rusya'daki işçiler kitlesine sosyal demokratizmi öğretecektir... Böyle bir zamanda işçi sınıfı açık devrimci eylem için içgüdüsel bir dürtü hisseder»[11].
>
> «İşçi sınıfı içgüdüsel olarak, kendiliğinden sosyal demokrattır»[12].

---

ile Marx'ın Paris Komünü'ne yönelik tavrını kıyaslayışı için bk. **Collected Works**, c. 12, op. cit., s. 104-12.

10. Lenin, **Collected Works**, c. 16, op. cit., s. 380.

11. Lenin, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**, op. cit., s. 2-3.

12. Lenin, **Collected Works**, c. 10, op. cit., s. 32.

Şimdi Lenin, «işçi sınıfı hareketinin elementer içgüdüsü en gelişmiş zihinlerin kavrayışını nasıl da düzeltebilmektedir,» demekte[13] ve **Ne Yapılmalı**'daki formüllendirmeler hakkında ihtiyatlı davranmaktadır. 1907'de şöyle yazar: «**Ne Yapılmalı** 'ekonomist' çarpıtmaların tartışmalı olarak düzeltilmesidir ve bu broşüre bir başka açıdan bakmak hatalı olacaktır»[14]. Ne var ki, bu yeniden değerlendirme parti görevleri hakkında kendiliğindenci veya kaderci bir tavra dönüşü içermiyordu- tam aksine Lenin Menşevikler'e yönelik en şiddetli saldırıyı tam da bu konuda yapıyordu. «Yürüyüşçü olarak iyi, ancak lider olarak kötü olanlar, tarihte bir devrimin maddî önkoşullarını kavrayan ve ilerici sınıfların başına geçen partiler tarafından oynanabilen ve oynanması gereken aktif olma, öncü ve rehber olma rolünü ihmal ederek materyalist tarih anlayışını küçümserler»[15]. **Ne Yapılmalı** ve **Bir Adım İleri, İki Adım Geri**'de gerçekleştirilen ekonomist kadercilikten kopuş korunmuş ve geliştirilmiştir. Fakat bu kez Lenin önceliği elitist temelden kurtulmaya vermişti. **İki Taktik**'teki formüllendirmeler oldukça dialektir: «Kuşku yok, devrim bize öğretecek, ve halk kitlelerine öğretecek. Fakat militan bir siyasal partinin şu anda yüz yüze geldiği soru şudur: «Devrime herhangi bir şey öğretebilecek miyiz?»[16]

Bu teorik değişikliğin doğal sonucu, Bolşevik hizip içinde Lenin'in bir ya da iki yıl kadar önce önemle

---

13. Lenin, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**, op. cit., s. 155.
14. Lenin. **Collected Works**, c. 13, op. cit., s. 108.
15. Lenin, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**, op. cit., s. 155.
16. **ibid.**, s. 2.

üzerinde durduğu «profesyonel devrimciler» veya «komite adamları»nın etkisine karşı verdiği bir mücadele oldu. Devrim öncesi gizli faaliyet döneminde bu «komite adamları» böylesine zor koşullar içinde partiyi sağlam biçimde kurmak için kararlılığın ve uzmanlığın gerekli olduğunu göstermişler, ama aynı zamanda, devrimin gelmesiyle birlikte gerici özelliklerini açığa vuran belirli bir tekdüzeliğin avı haline gelmişlerdi. Özellikle bunlar «işçi sınıfına sosyalizmi dışardan getirme» teorisinin cisimleşmiş hali idiler ve bu nedenle işçilere biraz tepeden bakma eğilimi gösterdiler. Bu yüzden Bolşevik komitelerinde hiç işçi yoktu. İşçileri komitelere alma sorunu Nisan 1905'de Bolşevikler'in üçüncü kongresinde ele alındı. Krupskaya bu tartışmayı şöyle betimledi:

> «Viladimir İlyiç işçilerin kapsanması fikrini hararetle savundu. Dışardakiler, Bogdanov ve yazarlar da buna taraftardılar. Komitetcikler (komite adamları) karşıydılar. Her iki taraf da oldukça hararetli idi...
>
> «Bu tartışma sırasında yaptığı konuşmada Viladimir İlyiç şöyle diyordu: 'Sorunu daha geniş kapsamda ele almamız gerektiğini düşünüyorum. İşçileri komitelere almak sadece eğitsel değil aynı zamanda politik bir görevdir. İşçiler bir sınıf içgüdüsüne sahiptirler ve politik deneyimleri az olsa bile çabucak sağlam sosyal demokratlar haline gelirler. Komitelerimizde her iki entellektüele sekiz işçi görmek beni çok memnun edecek...'
>
> «Mikhailov, 'böylece entellektüeller çok küçük talepler üretirlerken, işçiler olağanüstü büyük talepler üretecekler,' dediğinde Viladimir İlyiç bağırdı: 'Tamamen doğru' Bu bağırış komitetciklerden gelen bir koroyla karşılandı: 'Doğru değil!' Rumyantsiyev, 'Petersburg komitesinde sadece bir işçi olmasına rağmen on beş yıldır işler gayet iyi gidiyor,' dediğinde Viladimir İlyiç haykırdı: 'Ne rezalet!'»[17].

17. N. Krupskaya, **Lenin'den Anılar,** Londra 1970, s. 115-16.

Lenin'in kongre tarafından yenilgiye uğratıldığı, komitelere işçi alma tartışması Lenin'in Bolşevik saflarda tutucu sekterliğe karşı verdiği savaşın sadece bir yönü idi. Taraftarlarıyla anlaşmazlığa düştüğü öteki konu partinin sovyete yönelik tavrı oldu. Sovyetin başkanı Trotskiy Bolşeviklerin bu tarihsel örgüte başlangıçta gösterdikleri tepkiyi betimledi.

> «Bolşeviklerin Petersburg komitesi savaşa hazır kitlelerin partizan olmayan temsiline dayanan bu keşif yüzünden başlangıçta ürküntüye kapıldı ve sovyete şu ültimatomu vermekten başka yapacak bir şey bulamadı: Sosyal Demokrat programı derhal kabul edin ya da dağılın. Bolşevik emekçiler gurubunu da kapsayan Petersburg sovyeti hiç şaşmadan bu ültimatomu anlamazlıktan geldi»[18].

Lenin ülke dışından bile bu yaklaşımın etkisizliğini gördü ve partinin yayın organı **Novaya Zhizn**'e bir mektup göndererek karşı çıktı. Bu mektupta sorunun sovyet **veya** parti sorunu değil, «**hem** İşçi Vekilleri Sovyeti, **hem de** parti» sorunu olduğunu[19] ve sovyetin «bütünüyle tek bir partiye bağlanması»nın tavsiye edilemeyeceğini ileri sürdü[20]. «Bence,» diye yazıyordu Lenin, «politik liderlik sağlayan devrimci bir merkez olarak İşçi Vekilleri Sovyeti, çok geniş bir örgüt değil, tam aksine çok dar bir örgüttür. Sovyet kendini geçici devrimci hükümet olarak ilân etmeli veya böyle bir hükümet oluşturmalıdır»[21].

«Komite adamları» ile Lenin arasındaki esas farklılık, birincisinin devrim öncesi dönemde geçerli olmuş parti anlayışını devrime uygulamak istemesi idi;

18. Trotskiy, **Stalin**, Londra 1968, s. 64-65.
19. Lenin. **Collected Works**, c. 10, op. cit., s. 19.
20. **ibid.**, c. 10. s. 19.
21. **ibid.**, c. 10, s. 23.

oysa Lenin, yeni güçleri kapsamak ve devrimin getirdiği yeni görevlerle yüz yüze gelmek için partiyi bütünüyle yeniden örgütlemek istiyordu.

> «Yeni örgütler kurmada cesaretle inisiyatif göstermeyi başaramazsak temelsiz kalan bütün öncülük iddialarından vazgeçmemiz gerekecek. Ulaşılmış sınırlarda ve biçimlerde çaresizlik içinde durursak ve komitelere, guruplara, toplantılara ve çevrelere hapsolup kalırsak sadece kendi kapasitesizliğimizi kanıtlamış olacağız. Şu anda binlerce çevre bizim yardımımız olmaksızın, belirgin bir program ya da hedef olmaksızın, sadece olayların etkisi ile her yere yayılıyor... Sosyal demokrat olmadığını açıkça söyleyenler dışında, bırakalım bütün bu çevreler isterlerse doğrudan partiye katılsınlar, isterlerse **parti ile ittifak kursunlar.** İkinci durumda, programımızı kabul etmelerini veya bizimle örgütsel ilişkilere zorunlu olarak girmelerini talep etmemeliyiz. Protestocu ruh halleri ve uluslararası sosyal demokrasi davasına duydukları sempati, içlerinde etkin sosyal demokrat çalışma yapılıyorsa, kendi başına yeterlidir»[22].

Parti mekanizması Lenin'in öğütlerine direndi, fakat olayların gidişi onu destekliyordu. Kasım 1905'te Lenin hoşnutluğunu belirtebiliyordu:

> «Partinin üçüncü kongresinde parti komitelerinde her iki entellektüele karşılık sekiz işçi olmasını önerdim. Bu öneri bugün ne kadar da eskimiş görünüyor! Şimdi, bir sosyal demokrat entellektüele karşılık birkaç yüz sosyal demokrat işçiye sahip yeni parti örgütleri istemeliyiz»[23].

Lenin'in, proletaryanın kendiliğinden mücadele kapasitelerini teorik bakımdan yeniden değerlendirmesi ekonomik kaderciliğe bir dönüş yapılmasına yol açmadığı gibi, parti örgütlenmesi hakkındaki yeni fikirleri de Menşevik geniş parti tavrının benimsenmesi anlamına gelmiyordu. Lenin'in **devrimci dönem de**

22. **ibid.**, c. 8, s. 219.
23. **ibid.**, c. 10, s. 36.

tasarladığı açık uçlu büyüme **ancak** partinin daha önce yaptığı sıkı hazırlık temelinde mümkündü.

> «Sosyal demokrasi önerdiğimiz planın gerçekleşmesi ile tehlikeye mi atılıyor?
>
> «Tehlikenin sosyal demokrat olmayan çok sayıda kişinin partiye ani akınında yattığı söylenebilir. Eğer bu olsaydı parti kitleler arasında erirdi, sınıfın bilinçli öncüsü olmayı bırakır, rolü kuyrukçuluğa indirgenirdi. Gerçekten acınacak bir durum çıkardı ortaya. Eğer demagojiye eğilim gösterseydik, parti ilkelerinden... tamamen yoksun olsaydık veya bu ilkeler yetersiz ve zayıf olsaydı, bu tehlike hiç kuşkusuz **çok ciddi** bir tehlike haline **gelebilirdi.** Fakat bu 'eğer'ler gerçekleşmedi. Biz Bolşevikler demagojiye asla eğilim göstermedik... Biz partiye katılanlarda sınıf bilinci aradık, partinin gelişmesinde sürekliliğin muazzam önemini ısrarla belirttik, disiplini övdük ve **her** parti üyesinin şu ya da bu parti örgütünde eğitilmesini istedik...
>
> «Unutmayın ki, yaşayan ve büyüyen her partide, istikrarsız, duraksayan, yalpalayan unsurlar daima olacaktır. Fakat bu unsurlara söz geçirilebilir ve onlar sosyal demokratların sağlam ve sıkı çekirdeğinin etkisine boyun eğeceklerdir»[24].

Böylece Rus Devrimi'nin «büyük provası»nın deneyimi Lenin'in parti teorisini yeni bir düzeye yükseltti. Bu deneyim onun oportünizme muhalefetini derinleştirdi, özgül olarak bir **devrimci** partinin inşası için gösterdiği kararlılığı pekiştirdi. Aynı zamanda onun parti ile sınıf ilişkisini kavrayışını açıklığa kavuşturdu. Parti öncü, bir bütün olarak sınıftan ayrı olmaya devam eder, ama artık o, ileri işçilerin partisi, sosyalizmi «dışardan» getiren sınıfsız entelijansiyanın partisi değil, sınıfın bir parçasıdır. Fakat Lenin'i etkileyen sadece devrimin yükselişi değildi; bunu izleyen gericilik dönemi de, onun parti teorisine önemli unsurlar ekledi.

---

24. **ibid.**, c. 10, s. 32.

2. Gericiliğin Yükselişi

1905 devriminin yenilgisinden sonra bütün Rusya'yı korkunç bir gericilik dalgası kapladı. Her yerde demoralizasyon vardı ve Bolşevik örgütler dağıtıldı.

Lenin'in bu duruma gösterdiği tepkiyi, Marx'ın 1848 devrimlerinin yenilgisinden sonra gösterdiği tepki ile kıyaslamak ilginçtir. Marx Komünist Birlik'i dağıttı, göçmenleri kendi çekişmelerine terk etti ve çalışmak için köşesine çekildi. Ne var ki, Lenin kendi parti örgütünden geri kalanlara, **parti** fikrine, onları her türlü saldırıya karşı savunarak, umutsuzca sarıldı. «Varsın Kara Yüzler sevinç çığlıkları atıp ulusunlar,» diye yazıyordu; «varsın gericilik öfkeden köpürsün... Kitlelerle bağlarını inatla korumak için kendini güçlendirmeyi başaran bir parti, kendi öncüsünü örgütlemeyi başaran, kendi güçlerini proletaryanın her hayat belirtisini sosyal demokrat bir ruhla etkileyecek tarzda yönlendiren ileri sınıfın partisi - böyle bir parti, ne olursa olsun kazanacaktır»[25].

İstediği türden partiyi korumak ve inşa etmek için Lenin pek çok hizip savaşı vermek zorunda kaldı. Bunların en önemli üçü, (a) sağ kanat «likidatörlük»e, (b) aşırı sol «otzovizm»e («geri çağırıcılık») ve (c) merkezci «uzlaşmacılık»a karşı verildi. Bu tartışmalar oldukça hararetli ve karmaşık oldu ve ürettikleri polemiklerin teorik düzeyi her zaman çok yüksek olmadı. Dolayısıyla bu tartışmalara burada ayrıntılı olarak girmeye gerek yok. Gene de, bu tartışmalardan dikkate değer ve Lenin'in daha sonraki yıllarda yararlandığı bazı önemli genel ilkeler çık-

25. **ibid.**, c. 15, s. 355.

tı[26]. Birincisi, partinin sadece bir saldırı örgütü değil, aynı zamanda «düzenli geri çekilme» örgütü olduğunun kavranması idi. «Yenilgiye uğrayan bütün muhalif ve devrimci partiler içinde, kendi 'ordu'suna en az kayıp verdirerek, çekirdeğini en iyi şekilde koruyarak, en düzenli biçimde geri çekilmeyi Bolşevikler başardı»[27]. İkincisi, «illegal çalışmayı 'legal fırsatlar'dan yararlanma ile birleştirme» ilkesi idi[28]. Üçüncüsü ise, oportünizme karşı savaşı, bu savaşın örgütsel sonuçlarından hareketle sürdürme ve devrimci olmayan bütün unsurlardan kopma ilkesi oldu.

Bu son nokta Leninizm'in ayırt edici özelliği oldu ve 1912'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Bolşevikler)'nin tamamen ayrı ve bağımsız bir parti olarak resmen kurulmasıyla sonuçlandı. Kautsky Bernstein'e karşı teorik olarak savaşmış fakat revizyonistler SPD'dan ihraç edilmemişlerdi. Rosa Luxemburg, Kautsky ve SPD merkezine karşı savaşmış, fakat ayrı bir örgüt kurmamıştı. Trotskiy ise hem likidatörlüğe hem de otzovizme muhalif ve Menşevikler'in politik çizgilerine karşı tam da Lenin kadar eleştirildi[29], ancak bölünmeyi önlemek için aktif olarak çalıştı. Lenin'in önceki tavrı da böyle idi; 1903 bölünmesi daha çok Menşevikler'in işi olmuştu. Oysa şimdi ilk ve son kez Menşevikler'den kopuyordu.

Lenin'in gericilik döneminde verdiği kararlı mü-

---

26. Lenin, **Sol Kanat Komünizmi - Bir Çocukluk Hastalığı**'nda aşırı solculuğa karşı argümanlarının temeli olarak, gericilik dönemine özel bir vurgu yaparak Bolşevik partisinin deneyimini özetledi.

27. Lenin, **Sol Kanat Komünizmi - Bir Çocukluk Hastalığı**, Moskova 1960, s. 12.

28. **ibid.**, s. 13.

29. Bk. Trotskiy, «Our Differences» **1905** içinde, New York **1971**, s. 299-318.

cadelenin sonucu, Bolşevikler'in, tam da işçi sınıfı hareketinin yeniden gelişmeye başladığı bir sırada, bütünüyle bağımsız bir parti olarak hayata başlaması oldu. Yavaşça yeniden canlanan hareket 4 Nisan 1912'de Lena'daki altın madencilerinin katledilmesi üzerine büyük bir hız kazandı. Bu olay bütün ülkeyi kaplayan bir grevler, protesto mitingleri ve gösteriler dalgasına yol açtı ve hareket 400 000 işçinin katıldığı güçlü 1 Mayıs grevi ile zirveye ulaştı. Lenin bu duruma, ilk sayısı Lena katliamından 18 gün sonra çıkan legal bir günlük yayın organı, **Pravda** ile müdahale etti. **Pravda** uzlaşmaz bir devrimci politik çizgiyi[30] bizzat işçilerden gelen ve onların günlük hayat koşullarını ve mücadelelerini kapsayan sayısız raporla birleştirdi. Bir yıl içinde bu türden 11 000 işçi mektubu ve katkısı yayımlandı[31]. **Pravda**'nın günlük sirkülasyonu 40 000'e ulaştı ve gazete için para toplamak üzere işçi guruplarının oluşturulması legal bir kitle partisinin yokluğunu karşıladı. Gazete sayıları üzerinde yaptığı titiz bir analiz temelinde Lenin Bolşevikler'in politik olarak bilinçli işçiler üzerinde belirgin bir hegemonya kurmuş olduğunu gösterdi. 1913'de Menşevik yayın organları 661 guruptan bağış toplarken, **Pravda** 2181 guruptan bağış topladı. 1914'de, 13 Mayıs'a kadar sağlanan bağış sayısı Menşevikler için 671 iken, **Pravda** için 2873 idi[32]. Lenin şu sonuca varıyordu: «Pravdizm, Pravdist kararlar ve Pravdist taktikler Rusya'nın sınıf bilinçli işçilerinin 4/5'ini bir-

30. Sansür nedeniyle bir Ezop dili kullanmak gerekiyordu. Bu yüzden Bolşevik programa «kısaltılmamış 1905 talepleri» olarak değiniliyordu.

31. Bk. Tony Cliff, «Lenin's Pravda», **International Socialism**, 67, s. 12.

32. Bk. Lenin, **Collected Works**, c. 20, op. cit., s. 363.

leştirdi»[33]. Böylece Lenin, reformist veya oportünist bir kanat olmaksızın sadece devrimcilerden oluşan, aynı zamanda işçi sınıfı içinde kalıcı bir temele sahip bir parti kuran ilk marksist olmuştu.

3. İkinci Enternasyonal'in En Devrimci Seksiyonu

Bu noktada Lenin'in parti üzerine fikirlerinin cisimleşmiş bir ifadesi olan Bolşevik partisinin pratikte nasıl göründüğünü incelemek ve onu daha «ortodoks» sosyal demokrat partiler ile kıyaslamak yararlı olur.

İlk olarak, Bolşevikler, kuşkusuz, demokratik hakların ve etkin sendikaların bulunmadığı bir ülkede çalışan illegal bir parti idiler; oysa Batılı sosyal demokrasilerin çoğu uzun zaman önce yasallık kazanmışlardı. Sonuç olarak Bolşevikler, SPD örneğindeki gibi, yerel memurlardan, sendika liderlerinden, parlamento üyelerinden ve yerel konsey üyelerinden vb. oluşan geniş bir görevliler tabakası geliştirmediler, geliştiremediler. Bu tabaka kaçınılmaz olarak kendi çevresinden gelen «ılımlılaştırıcı» baskılara boyun eğen bir tabakadır. Sıradan işçiler karşısında imtiyazlı bir pozisyona yükselen bu tür görevliler, sadece işçi hareketi içinde değil, sınıflar arasında arabulucu olarak kapitalizm içinde de kendilerine bir rol bulurlar ve bu nedenle toplumsal barışta doğrudan çıkarları vardır. Böylece muazzam bir tutucu güç oluştururlar. Uluslararası sosyal demokrasi içinde bu tabaka reformizme sürekli bir temel olur. Bolşevik liderliğin ve yerel kadronun bakanlık makamı veya resmî sendika temsilciliğinden çok hapisane hücre-

33. **ibid.**, s. 366.

lerine veya Sibirya sürgününe yakın oluşu ve bizzat partinin basit bir yönetim aygıtından başka şeye sahip olmayışı olgusu bu partiyi bürokratik rutinliğe göreli olarak (mutlak olmasa da) bağışık hale getirdi.

İkinci olarak, Bolşevik partisi oluşumu bakımından ağırlıklı olarak proleterdi. David Lane 1905 yılı için Bolşevik üyeliğin dökümünü şöyle yapar: İşçiler % 61.9; köylüler % 4,8; beyaz yakalılar % 27.4; diğerleri % 5.9[34]. Lane şu sonuca varır: «Partinin alt düzeylerine ve özellikle kitle desteğine bakarsak, şunu söyleyebiliriz ki Bolşevikler bir 'işçi partisi' idiler; (oysa) Menşevikler'in buna kıyasla daha 'küçük burjuva' üyelere, daha alt düzeylerde daha az işçi sınıfından taraftarlara sahip oldukları muhtemel görünür»[35]. Gericilik döneminde hareketten kitlesel bir entellektüel kaçışı oldu; oysa fabrika hücreleri, tecrit olmuşluklarına rağmen, partinin proleterleşmesini arttırarak daha kolay yaşayabildiler. Lenin'in yukarda değindiğimiz 1912 ve 1914 yıllarında gerçekleştirilen para toplama faaliyeti üzerine yaptığı analiz bu görünümü doğrular. 1914'ün ilk çeyreğinde **Pravda**'ya yapılan bütün bağışların % 87'si işçilerden, % 13'ü işçi olmayanlardan toplandı; oysa aynı dönemde Menşevik yayın organlarına yapılan bağışların sadece % 44'ü işçilerden, % 56'sı ise işçi olmayanlardan geliyordu[36].

Partinin illegal statüsü ile proleter kompozisyonunun birleşmesi normal sosyal demokrat gelenekten radikal olarak farklı bir örgütsel yapı sağladı.

34. D. Lane. **The Roots of Russian Communism**, Assen 1969, s. 26.

35. **ibid.**, s. 50.

36. Lenin, **Collected Works**, c. 20, op. cit., s. 369.

Devrimci retoriklerine rağmen pek çok İkinci Enternasyonal partisinin esas stratejisi parlamenter çoğunluğun kazanılması idi. Sonuç olarak, bu partilerin temel birimleri, seçim kampanyalarında parti üyelerini ayrı ayrı seçim bölgelerinde seferber etmeyi kolaylaştırmak için yerleşim yerlerine veya coğrafî bölgelere göre örgütlendiler. Rusya'da parlamenter seçimlerin olmayışı (olduğu kadarıyla Duma için yapılan bu tür seçimler fabrika temelinde yapıldı) ve gizlilik gereği Bolşevikler'i kendi örgütlerini fabrikalarda kurmaya yöneltti. Eski bir Bolşevik örgütçü, Osip Piatnitskiy şunu kaydeder: «Bütün dönemlerde Bolşevikler'in daha alt düzey parti örgütlenmesi yaşanılan bölgeden çok iş yerinde bulunuyordu»[37]. Bolşevik partisinin küçüklüğüne rağmen bu yapı parti ile proletarya arasında, sosyal demokrat partilerin sağladığından daha yakın bir ilişki sağladı. Sosyal demokrat partilerin fabrikalar ile bağları ancak sendika denetimi aracılığıyla dolaylı yoldan kuruluyor ve emekçilerin belirli bir bölümü sendikaların yönettiği ekonomik mücadele ile partinin yönettiği politik mücadele arasında faaliyet gösteriyordu. Bolşevikler'de bu tür de facto ayrım olmadı. Piatnitskiy Bolşevik fabrika hücrelerinin çalışmasını şöyle betimler:

> «Çarlık Rusyası'nda hücreler... fabrika tezgâhında sözlü ajitasyon yapmak, bildiri dağıtmak, fabrika kapılarında ya da fabrika avlularında miting yapmak, daha sınıf bilinçli ve devrimci işçilerle ayrı toplantılar düzenlemek için, fabrikalarda şikâyete sebep olan her şeyden yararlandılar; ustabaşının sertliğinden, ücretlerin azaltılmasından, para cezalarından, iş kazalarında tıbbî yardım

37. O. Piatnitskiy, **The Bolshevisation of the Communist Parties by Eradicating the Social - Democratic Traditions**, Communist International Publication 1934, basımı Londra İşçi Haklarını Savuma Derneği tarafından (tarihsiz), s. 5.

sağlanmamasından vb. Bolşevikler daima fabrikalardaki kötü muamele ile otokrasinin yönetimi arasındaki bağlantıyı gösterdiler... Aynı zamanda, parti hücrelerinin ajitasyonunda otokrasi kapitalist sistem ile birlikte ele alındı; öyle ki, işçi hareketinin gelişmesinin daha başlangıcında Bolşevikler ekonomik mücadele ile politik mücadele arasında bir bağlantı kurdular»[38].

Böylece Bolşevik partisi, işçi sınıfının basit politik temsilcisi olmaktan çok, verdiği savaşlarda sınıfa önderlik ve rehberlik etmeye çalışan müdahaleci bir savaş partisi oldu.

Parti üyeliğinin genç oluşu da önemli idi. 1907'de parti üyelerinin yaklaşık % 22'si 20 yaşından küçüktü; 20 ile 24 arasında olanlar % 37'yi, 25 ile 29 arasındakiler % 16'yı oluşturuyordu[39]. Trotskiy bunun önemini şöyle yorumlar: «Bolşevizm yeraltındayken daima bir genç işçiler partisi oldu. Menşevikler daha saygıdeğer, kalifiye üst tabakaya dayamyor, bununla daima gurur duyuyor ve Bolşevikler'e tepeden bakıyorlardı. Sonunda olaylar yaptıkları hatayı acımasızca gösterdi. Belirleyici anda gençlik daha olgun tabakayı, hattâ yaşlıları bile peşinden sürükledi»[40]. Ve Lane şunu belirtir: «Bolşevikler, parti örgütünün en alt düzeyinde Menşevikler'den daha genç ve bu yüzden sıradan üyeler arasında değil, 'eylemciler' arasında daha çok idiler. Bu, Bolşevik örgütsel yapının gençlerin sorumluluk gerektiren yerlere gelmelerine Menşevikler'den daha kolay izin verdiklerini gösterir... Politik olarak bu genç insanlar Bolşevik hizip için daha dinamik ve zinde bir liderlik sağlayabiliyorlardı»[41]. Partinin genç oluşu, kesinlikle, onu

38. **ibid.**, s. 6.
39. Sayılar D. Lane'den alınmıştır, op. cit., s. 37.
40. Trotskiy, **İhanete Uğrayan Devrim**, Londra 1967, s. 159.
41. D. Lane, op. cit., s. 37.

tutucu rutinlikten kurtaran diğer büyük faktörü oluşturdu.

Nihayet, Bolşevik partisi disiplinli bir yapıya sahipti. Partinin iç rejimi demokratik merkeziyetçilik olarak karakterize ediliyordu. Fakat bu deyiş tek başına büyük anlam taşımaz. Bir örgütsel formül olarak kesinlikle, özel olarak Leninist değildi; gerek Menşevikler gerekse diğer pek çok sosyal demokrat parti tarafından teoride kabul görüyordu[42]. Önemli olan demokratik merkeziyetçiliğe pratikte verilen yorumdu. Lenin bunu, «eylemde birlik, tartışma ve eleştiride özgürlük» olarak betimledi[43]. Bununla, parti programının sınırları içinde ve kesin karara varılana kadar eleştiri özgürlüğünü kastediyordu. Parti varılan kararı bir bütün olarak uygulamalıydı. Hem devrimci hem de reformist bir kanadı, yani, temelde farklı hedeflere sahip grupları içinde barındıran hiç bir parti pratikte disiplinli bir örgüt olamaz. Nitekim Alman Sosyal Demokrasisi yönetsel merkezileşmeye ve parti birliğine büyük önem vermesine rağmen, parti ileri gidenlerinin, sendika liderlerinin vb. disiplin ihlâlleri karşısında çok gevşek bir tavıra sahipti. Disiplin eylemde birliği sağlamak için vardır, fakat eğer örgütsel birlik ilkenin üzerine çıkarılırsa, o zaman gerçek disiplin kaçınılmaz olarak ortadan kalkar. Lenin, «kitleler örgütlü olmadıkça, proletarya bir hiçtir,» diye yazıyordu. «Örgütlülük, bu her şeydir.

---

42. Leonard Schapiro şu yorumu yapar: «Rusya bağlamında bu sözün Alman Sosyal Demokrat hareketinden kaynaklandığı ve ilk kez 1865'te Lasalle'in başlıca izleyicilerinden J.B. Schweitzer tarafından kullanıldığı hatırlanacaktır». Leonard Schapiro, **The Communist Party of the Soviet Union**, Londra, 1970, s. 75 vd.

43. Lenin, **Collected Works**, c. 11, op. cit., s. 320.

Örgüt eylemde birlik, pratik işlerde birlik anlamına gelir. Fakat her eylem ancak işlerin geriye değil ileriye gitmesine hizmet ettiği için ve bu ölçüde, kuşkusuz, değerlidir... Temelinde ilke olmayan örgüt anlamsızdır ve pratikte işçileri iktidardaki burjuvazinin zavallı bir eklentisine dönüştürür... Bu nedenle sınıf bilinçli işçiler asla unutmamalıdırlar ki, ciddî ilke ihlâlleri bütün örgütsel ilişkilerin dağılmasını zorunlu hale getirir»[44].

İçinde bulunduğu durum Bolşevik partisini disiplinli olmaya zorladı; ve parti politik olarak birleşmiş olduğu için gerekli disiplini sağlayabildi. Fakat önemle belirtmek gerekir ki, bu disiplin, sıklıkla iddia edildiği gibi, parti saflarından gelen bağımsız inisiyatifi yok etmedi. Eylemde birliği zorunlu hale getiren aynı baskı koşulları, partinin yerel seksiyonlarını kendi başlarına hareket etmeye de zorladı. Piatnitskiy şöyle yazar:

«Yerel parti örgütlerinin, hücrelerinin inisiyatifi teşvik edildi. Odessa veya Moskova veya Bakü veya Tiflis'deki Bolşevikler, gericilik ve savaş yıllarında tutuklamalar nedeniyle çoğu kez var olmayan Merkez Komitesi'nden veya bölge komitelerinden vb. sürekli direktif bekleselerdi, bunun sonucu ne olurdu? Bolşevikler işçi kitlelerine ulaşamazlar ve onların üzerinde etki sağlayamazlardı»[45].

Bütün bu faktörler birleşerek, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinbe Lenin'in Bolşevik partisini, Trotskiy'nin sözleri ile «İkinci Enternasyonal'in en devrimci - aslında yegâne devrimci - seksiyonu» haline getirdi[46].

---

44. **ibid.**, s. 320-21.
45. I. Piatnitskiy, op. cit., s. 13.
46. Trotskiy, **Stalin**, op. cit., s. 168.

4. Sosyal Demokrasi'den Kopuş

Ne var ki, Trotskiy'nin Bolşevikler'i «İkinci Enternasyonal'in yegâne devrimci seksiyonu» olarak nitelendirmesi Lenin'in bu noktaya kadar sağladığı kazanımların sınırlarını da gösterir; çünkü Bolşevikler'in sosyal demokrasinin bir seksiyonu olarak kalmaya devam ettikleri gerçeğini açıkça ortaya koyar. Tek başına bu durum, pratikte sosyal demokratik norma göre oldukça değişik bir parti geliştirmiş olmasına rağmen Lenin'in bu deneyimi henüz ayrı ve yeni bir parti teorisi içinde bilinçli olarak genelleştirmediğini gösterir. Lenin'in eski teoriden teorik kopuşunu ve özgül olarak bir Leninist parti teorisinin doğuşunu sağlayan, Enternasyonal'in dünya savaşı karşısında çöküşü oldu.

Bilindiği gibi başlıca Avrupa sosyalist partilerinin, önceki politikalarını toptan inkâr ederek savaşa destek vermeleri Lenin için tam bir sürprizdi. **Vorwärts**'ın SPD'nin savaş kredilerine oy verdiğini yazan sayısına, gazetenin sahte olduğunu söyleyerek tepki gösterdi. Fakat teslimiyetin boyutunu kavradığında düşüncesi olağanüstü hızla gelişti. Lenin'in savaş patlak verdikten sonraki ilk makalesi, «Avrupa Savaşında Devrimci Sosyal Demokrasi'nin Görevleri», 28 Ağustos 1914'ten kısa süre sonra yazılmıştı ve uluslararası sosyal demokrasinin liderlerini «sosyalizme ihanet»leri yüzünden mahkûm etmekle[47] «Enternasyonal'in ideolojik ve politik iflâsı»nı[48] kaydetmekle kalmıyor, aynı zamanda, bu ihaneti ve önceki tutumların terk edilmesini savaş öncesi dönemde uzun süre işleyen eğilimlerin bir devamı olarak görüyor-

47. Lenin, **Collected Works**, c. 21, op. cit., s. 16.
48. **ibid.**, s. 16.

du. Sosyal şovenizm oportünizmin ürünü ve gelişmesi olarak tanımlanır. «Bu çöküşe (Enternasyonal'in çöküşü) esas olarak onun içinde barınan küçük burjuva oportünizmi sebep oldu... Alman ve diğer sosyal demokrat partilerin sözde Merkezi gerçekte bu oportünistlere gönüllü olarak teslim oldu»[49]. Lenin derhal şu sonucu çıkardı: «Gelecekteki Enternasyonal'in görevi, sosyalizmin içindeki bu burjuva eğilimden kendisini kesinlikle ve geri dönülmez biçimde kurtarmak olmalıdır»[50].

Bu noktadan hareketle Lenin eski Enternasyonal'i yeniden birleştirme veya kurma tasarılarıyla ilişkiyi kesecekti. «Tam aksine, bütün ülkelerin işçilerinin yeni ve daha kalıcı bir sosyalist birliğini inşa edebilmek için bu çöküş dürüstçe kabul edilmeli ve anlaşılmalıdır»[51]. 1 Kasım'da Bolşevik Merkez Komitesi şu slogam belirlemişti: «Yaşasın oportünizmden arınmış proleter Enternasyonal»[52]. Aralık'ta Lenin soruyordu: «Kirlettikleri ve itibarını düşürdükleri, Sosyal Demokratlar, isminden vazgeçsek ve eski marksist Komünistler ismine dönsek daha iyi olmaz mı?»[53] Ve Şubat 1915'te Bolşevik parti konferansı bir «Üçüncü Enternasyonal» kurma görevini resmen belirledi[54].

1914'e kadar Lenin kendisini Kautsky ve Bebel'in güvenilir ve sınanmış teorisini Çarlık Rusyası'nın özgül koşullarına uygulayan ortodoks bir sosyal demokrat olarak görmüştü. Fakat bir Üçüncü Enternasyonal'in kurulması kararı, liderleri tarafından terk

49. **ibid.**, s. 16-17.
50. **ibid.**, s. 17.
51. **ibid.**, s. 31.
52. **ibid.**, s. 34.
53. **ibid.**, s. 93.
54. **ibid.**, s. 162.

edilen bu geleneğin canlandırılması kararlılığı değil, onun bütünüyle reddedilmesi anlamına geliyordu. Lenin İkinci Enternasyonal'e birbiri ile bağlantılı iki suçlama yöneltti: (a) örgütün legal yöntemlere ve kendisine bağlı legal kitle örgütlerinin gelişmesine alıştığı uzun bir «barış» döneminin - buradaki «barış» sadece uluslararası barış değil, aynı zamanda sınıflar arasında göreli barış anlamına gelir - ürünü olarak illegal çalışmaya geçiş yapamaması ve bu konuda isteksiz olması; ve (b) örgütün, devrimciler ile oportünistler arasında, ikincisinin lehine bir koalisyon olması.

> «İkinci Enternasyonal döneminde tipik olan sosyalist parti, on yıllarca süren 'barışçı' dönemde oportünizmin kendi içinde inşa olmasını hoşgören parti idi... Bu tip kendi ömrünü aştı... Eğer savaş 1915'de sona ererse, 1916'da, yeniden başlamaya istekli, işçi partilerini oportünistler ile birlikte restore edecek, **son ferde kadar** hepsini etkileyen bir krizin içinde öğrenecek bir sosyalistin bulunması... burjuvaziye düşecektir»[55].

Kautsky'nin, isabetle, «savaşa uygun olmayan bir barış aracı» olarak betimlediği İkinci Enternasyonal'e kıyasla Üçüncü Enternasyonal özellikle bir savaş aracı idi - emperyalist burjuvaziye karşı uluslararası sivil savaş -, bu nedenle kendi saflarında ne beşinci kola ne de yalpalayanlara hoşgörülü olabilirdi. Açıktır ki, Lenin sosyal demokrasiye bu eleştiriyi yaparken öne sürdüğü fikirlere, Bolşevikler'le yaşadığı deneyimi ve Menşevizm'e karşı mücadeleyi temel alıyordu ve bunlara eşlik eden sayısız teorik öngörü, yeni bir parti teorisinin her yerde eski örgütlenme biçiminin yerini alması için uluslararası planda genelleştirildi.

---

55. **ibid.**, s. 110.

Ne var ki, yeni bir parti teorisi tek başına temellendirilemezdi; marksizmin çok yönlü yenilenmesini gerektiriyordu. Çünkü bir parti teorisi bir bütün olarak sınıf mücadelesi analizinin örgütlenmeye uygulanmasından ibarettir. Sosyal demokrat partiler marksizmin mekanik ve kaderci bir yorumunun hem üreticisi hem de ürünü idiler. Bu yoruma göre, proletaryanın birleşmesi ve onun siyasal partisinin gelişmesi, kapitalist gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak, pürüzsüz ve uyumlu biçimde sürekli yükselen bir çizgide meydana gelen ilerleme olarak görülüyordu. Kautsky bu şemada marksistlerin görevlerini, «devleti ve toplumu inceleyerek ve kitleleri eğiterek kendi gücümüzle kazanabileceğimiz ve güvence altına alabileceğimiz bütün iktidar pozisyonlarını; bilinçli ve sistematik olarak ne kendi önümüze ne de örgütlerimizin önüne koyabileceğimiz diğer hedefleri kazanmak ve örgütü inşa etmek»[56] şeklinde ve hedefi «parlamentoda çoğunluğu kazanarak ve parlamentoyu hükümet mertebesine yükselterek devlet iktidarının ele geçirilmesi»[57] olarak formülendirdi. Sonuncusu, kaçınılmaz olarak, çok kıymetli «örgütler»in anlamsız ve erken çatışmalara sürüklenerek dağılmasından partinin kaçınması şartıyla gerçekleşebilecekti. Pratikte bu tür karışıklıklardan kaçınmak sosyal demokrat liderlerin başlıca ilgi alanı haline geldi. Savaşın ilk yıllarında Lenin bu perspektifi sistematik olarak dağıtmaya ve gelecekteki Üçüncü Enternasyonal için yeni bir teorik temel oluşturmaya girişti. Bu proje Lenin'i başlıca üç teorik araştırma alanına götürdü: (a) felsefe, (b) ekonomi (emperyalizmin

56. Karl Kautsky, alıntı, Lenin, **Marxism on State**, Moskova 1972, s. 78.

57. **ibid.**, s. 78.

analizi), (c) politika (devlet). Bunların her biri onun parti teorisi üzerinde önemli bir ağırlığa sahipti. Bu nedenle, bu sorunlara burada derinlemesine girmek mümkün olmasa da, en azından aradaki başlıca bağlantıları göstermek gereklidir.

Felsefe ile ilişkili olarak yukarda da ortaya koyduğumuz gibi, Lenin'in Menşevikler'den ilk kopuşta aldığı tavrın anahtarı, onların örgütlenme sorunlarına kaderci («kuyrukçu») yaklaşımlarını reddetmesi idi. Lenin'in o sırada içinde bulunduğu pozisyon «materyalizm ve Ampio-Kritisizm»deki[58] formüllendirmelerinin ortaya koyduğu tarzda mekanik materyalizmden felsefî bir kopuştan çok politik içgüdülerinin ve politik yargılarının bir ürünü oldu. Ne var ki, 1914'ün sonunda Lenin, Hegel'i, özellikle de onun **Mantık Bilimi**'ni incelemeye girişti. Lenin, Marx gibi, asla kendi «Dialektik»ini yazmadı, ama gene de Hegel üzerine yazdığı kenar notları[59] bu okuma faaliyetinin meydana getirdiği felsefî «devrim»i açıkça gösterir. Lenin ilk kez Marxçı dialektiği açık biçimde kavrar ve özümler. Bu dialektiği yenileyerek ve onu pratikte, marksist dünya görüşü içindeki doğru yerine koyarak[60] Lenin, pasif biçimde işçi sınıfını yansıtmayı ve tarihin demir yasalarının işlemesini beklemeyi değil, aktüel olarak tarihin oluşumuna müdahale etmeyi amaçlayan bir partinin felsefî temelini kurdu.

Ekonomi ile ilişkili olarak Lenin'in görevi, sadece nihaî hedeflerinde değil devrimci mücadele yön-

58. Lenin, «Materyalizm ve Amprio-Kritisizm», **Collected Works**, c. 14, op. cit.

59. Lenin, «Philosophical Notebooks», **Collected Works**, c. 38, op. cit.

60. Bu tema 6. Bölüm'de Gramsci ile ilgili olarak daha derin tartışılmıştır.

temlerinin doğrudan savunulmasında ve hazırlanmasında da devrimci olan yeni bir uluslararası partinin yaratılması için objektif durumun olgunlaştığını göstermekti.

Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, Emperyalizm kitabında Lenin **dünya** çapında bir devrimin gündemde olduğunu göstermeyi amaçladı. Lenin'in argümanı, en basit ifadeyle, emperyalizmin, sermayenin yoğunlaşması yasası nedeniyle serbest rekabet temelindeki kapitalizmin zıddına, tekelci kapitalizme dönüşmesinin ürünü olduğu idi. Mali sermayenin sanayi sermayesine üstünlüğü ve ancak emeğin ucuz, sermayenin kıt olduğu geri ülkelerde kendisine kârlı bir çıkış bulabilecek bir sermaye fazlasının birikimi, bu argümana eşlik ediyordu. Sonuç olarak dünya büyük tekeller ve onların ayrı ayrı «iç» hükümetleri arasında bölünmüştü. Bu bölünme ancak göreli güç temelinde gerçekleşebildiği ve tekeller ile kapitalist iktidarların göreli güçleri istikrarlı kalamayacağı için, yine güç temelinde (yani savaşla) yeniden paylaşım mücadelesi kaçınılmaz olarak başlayacaktı. Bu temelde barış ancak yeni bir savaşı başlatarak kazanılabilirdi. En önemlisi, emperyalizm üretimin toplumsallaşması ile onun özel mülk edinilmesi arasındaki çelişkiyi ağırlaştırıyordu; ve böylece emperyalizm, kapitalizmin çöküşünün başlangıcını ve «savaşlar ve devrimler» çağının açılışını belirliyordu.

Lenin'in emperyalizm analizi, yeni bir devrimci enternasyonalin objektif temelini kurmanın yanısıra İkinci Enternasyonal'e yönelttiği eleştiriye ekonomik bir temel de sağlıyordu. İngiltere'nin sanayi ve sömürge tekeli sayesinde İngiliz proletaryasının bir kesiminin burjuvalaşması üzerine Engels'in yaptığı yo-

rumları[61] hatırlatan Lenin, emperyalist tekellerin sömürgelerden «aşırı kârlar» sağladıklarını ve bunun, «bir 'büyük' emperyalist gücün burjuvazisi(nin) 'kendi' işçilerinin üst tabakasına **ekonomik olarak rüşvet** vermesi»ni sağladığını ileri sürüyordu[62]. On dokuzuncu yüzyılda bu sadece İngiltere'de mümkün olmuştu; fakat orada on yıllarca işçi hareketini çürütmek için işlemişti. Öte yandan şimdi, «**her** emperyalist 'Büyük' Güç 'işçi aristokrasisi'nin (İngiltere'de 1848-68'-de olduğundan) **daha küçük** bir tabakasına rüşvet verebilir ve veriyor»[63]. Dolayısıyla, «şimdiki durumda bütün ülkelerdeki burjuvazi sosyal şovenistlerin 'burjuva işçi partileri'ne kefil... olmuştur[64]. Böylece Lenin, işçi sınıfı hareketi içindeki oportünizmin veya reformizmin sadece alternatif bir düşünce okulu, olgunlaşmamışlığın bir belirtisi veya burjuva ideolojisinden gelen baskının basit bir ürünü olmadığını; «ekonomik olarak gerçekleşmiş» bulunduğunu göstermiş oluyordu[65]. Oportünizm, bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarının, ayrı işçi guruplarının doğrudan çıkarları uğruna feda edilmesi idi. «Burjuva işçi partisi» kavramı, oportünizmin, sınıf düşmanının proletarya saflarındaki ajanı olarak görüldüğü anlamına gelir.

Daha önce hiç bir marksistin bu kadar açık formüllendirmediği bu oportünizm tanımı Lenin'in parti teorisi bakımından büyük öneme sahiptir. Partinin bütün reformist eğilimleri saflarından kesinlikle at-

61. Bk. Engels'ten Marx'a, 7 Ekim 1958, Marx ve Engels, **Selected Correspondence** içinde, op. cit., s. 110 ve Engels'ten Kautsky'e, 12 Eylül 1882, **ibid.**, s. 351.

62. Lenin, **Collected Works**, c. 23, op. cit., s. 115.

63. **ibid.**, s. 116.

64. **ibid.**, s. 116-7.

65. **ibid.**, s. 116.

mak zorunda oluşunun temel nedeni budur. Bu, devrimci partinin sadece burjuvaziye karşı değil, aynı zamanda (farklı bir tarzda) işçi sınıfı içindeki burjuva örgütlere karşı örgütlenmek zorunda olduğunun kabulüdür. Bu, kendinde sınıftan kendisi için sınıf olmaya geçişin taşıdığı zorlukların kavranışı ve materyalist bir anlayışla açıklanmasıdır. Lenin bu sorunu 1901'de kavramıştı, fakat bunu işçi sınıfının kendi çabasıyla sosyalist bilinç kazanamayacağına dayanarak açıklamıştı. Şimdi aynı sorunu proletaryanın tarihsel ve doğrudan çıkarları arasındaki ayırıma dayanarak açıklıyordu. Proletarya için **sınırlı dönemler** ve **sınırlı** (bir) **tabaka** sınıfın birliği için duyulan nihaî ihtiyaca üstün gelebilirdi. İşçi sınıfının sosyalist birleşmesi dialektik olarak, iç mücadeleden geçilerek, gelişir. Bu mücadelenin bir ajanı olan devrimci parti kendi üyelerini, proletaryanın nihaî çıkarlarını doğrudan çıkarların üstünde tutan kişilerle, tek kelimeyle, enternasyonalistlerle, sınırlamalıdır.

Son olarak, emperyalizm ve savaş üzerine yapılan tartışmalarda öne çıkarılan devlet sorunu vardır[66]. Sosyalist devrimin özü devlet iktidarının burjuvaziden proletaryaya geçmesidir. Parti örgütü zo-

66. Lenin, **Devlet ve Devrim**'i Ağustos-Eylül 1917'de yazdığı için çoğu kez bu teorik ilerlemenin Rus devrimi deneyiminden esinlendiği sanılır. Aslında Lenin devlet üzerine teorik bir inceleme gereğinden ilk kez Buharin'in bir makalesine tepki olarak söz etmiş (bk. Lenin, **Collected Works**, c. 23, op. cit., s. 165-66) ve Şubat 1917'de bu konuda hazırlıklarını tamamlamıştı. Not defterleri, **Marxism on the State: Preparatory Material for the Book: «The State and Revolution»** başlığı altında yayımlandı (Moskova 1972). (Bunlar **Collected Works**'ün İngilizce basımlarında yer almaz.) Bu materyalin incelenmesi **Devlet ve Devrim**'deki başlıca bütün fikirlere yer verildiğini gösterir.

runlu olarak kısmen devrim sırasında yerine getirilecek görevler tarafından belirlendiği için, bu iktidar transferinin nasıl tasarlandığı, parti teorisi bakımından büyük öneme sahiptir. İkinci Enternasyonal'in teorisyenleri iktidar mücadelesinde şiddeti, özellikle savunmacı şiddeti dışlamadılar, fakat esas olarak devrimin devlet mekanizmasını kendilerine olduğu gibi bırakacağını umdular. Partinin rolü, mevcut devleti, kuşkusuz önde giden personelini değiştirerek, onu yeniden örgütleyerek, fakat yapısını temelden değiştirmeksizin devralmak olacaktı. Devrimin devlet konusunda görevleri böyle anlaşıldığı için, sınıf mücadelesinin çekim merkezini kaçınılmaz olarak parlamentoda ve parlamenter seçimlerde görmek gerekiyordu. Bu yüzden Kautsky şöyle yazıyordu: «Sendikaların bu doğrudan eylemi parlamenter eylemin yerine geçmeden, ancak onun bir yardımcısı ve güçlendiricisi olarak etkin biçimde işleyebilir»[67] ve «(parlamento) proletaryayı içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal ve moral alçalmadan kurtarmakta kullanılabilecek en güçlü araçtır»[68]. Bunu, parti liderliğinin parlamenter temsil yoluyla sağlanacağı görüşü izler; çünkü devrimci hükümet parlamenter çoğunluk sayesinde kurulacaktır. Bu anlayışta parti saflarının ve hattâ parti dışındaki işçilerin rolü esas olarak pasiftir: savaşmaya çağırılsalar bile, iktidarın yeni yapılarını bizzat kurmaları veya bu kuruluşa katılmaları beklenmez. Sosyal demokrasinin bürokratik devrim

67. Karl Kautsky, **The Road to Power**, Chicago 1910, s. 95, alıntı, Chris Harman, «Party and Class», Londra (tarihsiz), s. 50.

68. Karl Kautsky, **The Erfurt Programme**, Chicago 1910, s. 188, alıntı, **ibid.**, s. 49.

anlayışı partinin bürokratik tarzda örgütlenmesini de beraberinde getirir.

Yukarda gördüğümüz gibi Bolşevikler bunların hiç birini uygulamadılar, çünkü modern «demokratik» devlet Rusya'da hiçbir zaman varolmadı ve onlar daha başından itibaren hep illegal olmuşlardı. Ama şimdi, yeni bir Enternasyonal fikriyle uğraşırken Lenin bu sorunla teorik olarak hesaplaşmak zorundaydı. Sonuç, Marx'ın 1848-52 ve 1871 Fransız devrimleri deneyiminden hareketle yaptığı şu genellemeyi Lenin'in yeniden keşfetmesi, açıklığa kavuşturması ve sistemleştirmesi oldu: «İşçi sınıfı hazır devlet mekanizmasını basitçe ele alıp, kendi amaçları için kullanamaz»[69]. Lenin not defterlerinde sorunu şu şekilde özetliyordu:

> «1871'den sonraki değişiklikler? Bunların hepsi, ya da genel yapıları veya özleri öyledir ki, bürokrasi her yerde yükselmiştir (parlamenterizmin içinde, kafalarda - yerel hükümette, hisse senedi çıkaran şirketlerde, tröstte vb.). Birincisi bu. İkincisi: İşçilerin 'sosyalist' partileri 3/4 oranında **benzer** bir bürokrasi 'içinde gelişti'. Sosyal yurtseverler ile enternasyonalistler arasındaki, reformistler ile devrimciler arasındaki bölünme, sonuç olarak, daha derin bir anlam kazanır: reformistler ve sosyal yurtseverler bürokratik devlet mekanizmasını 'mükemmelleştirirler... Oysa devrimciler onu, bu 'bürokratik-askeri devlet mekanizması'nı 'ezmek' durumundadırlar; ezerler, onun yerine 'Komün'ü, yeni bir 'devlet benzeri'ni koyarlar.
>
> «Özetle ve biraz zorlamayla bütün meselenin bundan ibaret olduğu ifade edilebilir; eski ('hazır') devlet mekanizması ve **parlamentoların İşçi Vekilleri Sovyetleri** ve onların temsilcileri ile **yer değiştirmesi.** İşin özü budur»[70].

---

69. Marx, **Fransa'da İç Savaş**, Pekin 1966, s. 64.

70. Lenin, **Marxism on the State: Preparatory Material for the book: «The State and Revolution»**, op. cit. s. 50-51.

Devleti ezmeyi amaçlayan bir parti onu devralmaya niyetlenen bir parti ile aynı tarzda örgütlenemez. Onun çekim merkezi parlamentoda değil, yeni devletin içinden çıkacağı fabrikalarda olmalıdır. Parti saflarında yer alanlar sadece oy veren kişiler veya propagandistler olamaz. Onlar bizzat çevrelerindeki işçilerin liderleri, kendi yeni devlet mekanizmalarının kurucuları haline gelmek zorundadırlar. Ayrıca, burjuva devletini ezmek zorunludur tezi, nihayet, barışçı veya yasal bir devrim seçeneğini «en özgür» demokratik cumhuriyetler için bile kapadı[71]. Proletarya devrimi, tanımı gereği, iktidar için verilen bir kitle mücadelesini kapsar. Bu nedenle her devrimci parti böyle bir mücadeleye önderlik edebilecek şekilde örgütlü olmak zorundadır. Bu ise, paralel legal ve illegal aygıtların oluşturulması, savaş müfrezelerinin örgütlenmesi, silâhlı kuvvetler içinde parti gruplarının kurulması vd. anlamına gelir.

Son olarak, Lenin'in devlet teorisi, iktidarın fethi sırasında ve sonrasında partinin işçi devleti ile ilişkisi konusunda geçerli olan anlayışları radikal olarak değiştirdi. Devrim mevcut devletin devrahnması anlamına gelirse, bir işçi devleti olarak devletin sınıfsal özü onu denetleyen parti tarafından tanımlanır. Bu anlamda sosyal demokrasi için parti yeni devletin embriyonu idi. Lenin'in, mevcut devletin sovyetler (işçi konseyleri) ile yer değiştirmesi teorisi işçi devleti ile devrimci parti arasında açık bir ayırım

71. Bunu söylemek devrimin kansız olması gerektiği anlamına gelmez. Bu güçler dengesine ve hâkim sınıfın tepkisine bağlı olacaktır. Fakat bu, özellikle devrim eski legaliteyi, eski yasaları ve iktidar kurumlarını yıkacağı için, «illegal» ve «yasadışı» fiziksel gücün kullanılmasını zorunlu olarak gerektirir.

yapıyordu. Yeni devletin sınıfsal özü, bu devletin **bir** bütün olarak işçi sınıfının eseri olması ve kendi faaliyetlerinde sınıfı bir bütün olarak kapsaması olgusuyla tanımlanmıştır. «Sosyalizmde... nüfusun bu **kitlesi**, sadece oy verirken ve seçimlerde değil, **devletin günlük yönetiminde** de **bağımsız** bir parti konumuna yükseltilecektir»[72]. Partinin rolü işçi devleti **olmak** değil, yeni devletin kurulma ve sağlamlaştırılma sürecine önderlik ve rehberlik eden ileri azınlık olmaktır. Chris Harman'ın belirttiği gibi, «Sovyet devleti bütün işçi sınıfının kendi faaliyetinin en yüksek düzeyde somut cisimleşmesidir; parti, sınıfın, kendi faaliyetinin dünya tarihindeki etkilerinin en fazla bilincine varmış kesimidir»[73]. Parti ve devlet özdeş olmadığı içindir ki, birden fazla parti, işçi devletinin iktidar kurumlarının oluşturduğu çerçeve içinde etki kazanmak ve yönetmek için mücadele edebilir.

Böylece Lenin'in devlet teorisi onun parti teorisinin ayrılmaz bir parçası oluyordu. Partinin, proletaryanın ileri azınlığı ile sınırlanmasının, asla partinin kendini bir bütün olarak sınıfın yerine koyması veya azınlık olarak iktidarı ele geçirmeye girişmesi gibi bir anlam taşımamasını sağlayan da buydu. Gene bu devlet teorisi, Leninist parti teorisini, «işçi sınıfının kurtuluşu bizzat işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilmelidir,»[74] şeklindeki marksizmin temel ilkesi ile uyumlu hale getirdi.

---

72. Lenin, **Devlet ve Devrim**, Pekin 1965, s. 139-40.

73. Chris Harman, «Party and Class», op. cit., s. 63.

74. Kuşkusuz, Rusya'da devrimden sonra ortaya çıkan gerçeklik (bu sorunu Ekim'de iktidarın aktüel ele geçirilmesi ile ilgili olarak tekrar tartışacağız) bu şemaya bütünüyle uymadı. Parti ve devlet, önce yavaş ve sonra artan bir hızla birleşmeye başladı; çok geçmeden ikisinin bütün niyet ve amaçları özdeş olacaktı. Fakat bu, teorinin pratiğe dereceli dö-

Birkaç yıl süren bu yoğun teorik çalışmanın bir sonucu olarak İkinci nternasyonal'in teorik temelleri bütünüyle yıkıldı ve Lenin'in yeni parti teorisi tam olarak biçimlendi (bu bazı eklemeler ve gelişmeler yapılmadığı anlamına gelmiyor). Yeni teori, tecrit edilmiş bir hamleyi değil, marksist dünya görüşünün kapsamlı biçimde yenilenmesinin pratik sonuçlarını ortaya koydu. Çok geçmeden, Şubat 1917'de Rus Devrimi'nin patlak vermesi üzerine pratikte ciddî bir sınavla yüz yüze geldi. Burada sormamız gereken, bu sınavın nasıl sonuçlandığıdır.

5. Devrim Sırasında Parti

Rus devriminin belli başlı olayları Lenin'in parti teorisini iki temel bakımdan doğruladı. İlk önce, başından itibaren dar tutulmuş bir örgütün sıcak mücadele içinde olağanüstü bir hızla büyüyebileceğini ve daha önemlisi işçi sınıfının büyük çoğunluğunun desteğini kazanabileceğini gösterdi. Ocak 1917'de Bolşevik partisinin üye sayısı 23 600 kadardı. Nisan sonunda bu sayı 79 204'e çıktı ve Ağustos'ta yaklaşık 200 000 olarak hesaplandı[75]. Ekim'de bu sayı muhtemelen daha da arttı. Bir bütün olarak Rusya'nın nüfusu ele alındığında 200 000 önemsiz bir sayı idi, fakat Bolşevik üyelik, küçük ama politik olarak kararlı işçi sınıfı içinde yoğunlaşıyordu. Leonard Schapiro şunu kaydeder: «Yirmi beş şehirdeki örgütlerden alı-

nüşümü değildi. Daha çok, Rusya'nın tecrit durumunun, geriliğinin, ekonomisinin harap olmuşluğunun ve Rus işçi sınıfının imha ve demoralize oluşunun birleşmesi ile ortaya çıkan, devrimin bir bütün olarak yozlaşmasının yolaçtığı bir sonuçtu.

75. Ağustos sayısı parti sekreteri Sverdlov'un tahmini idi. Ocak ve Nisan sayıları resmî parti sayıları idi. Fakat bunlar sadece tahminî sayılardır.

nan bir örnek, bu tarihte (Ağustos 1917) şehirlerdeki fabrika işçileri arasında örgütlü Bolşevikler'in oranının % 1'den % 12'ye kadar değiştiğini gösterir - yirmi beş şehir için ortalama % 5.4 idi»[76]. Disiplinli bir eylemci parti için bu oran oldukça yüksekti. Bu, anahtar endüstri merkezlerinde, özellikle Petrograt'ta Bolşevikler'in proletaryanın tam politik liderliğine sahip oldukları anlamına geliyordu. Böylece Bolşevikler'in çoğunluk kazandıkları ilk temsilî yapı Mayıs sonunda Petrograt fabrika delegelerinin toplandığı bir konferans oldu ve sovyetlerin yürütmesine hâkim olan Menşevik ve Sosyal Devrimciler 18 Temmuz'da Petrograt'ta bir kitle gösterisi düzenledikleri zaman, yürüyüşe katılan 400 000 kişinin % 90'ı Bolşevik sloganlarla yürüdü. Ekim'e gelince, Lenin'in eski muhalifi Martov şöyle yazıyordu: «Anlayın lütfen, önümüzde olan, her şeyden çok proletaryanın muzaffer ayaklanmasıdır - neredeyse bütün proletarya Lenin'i destekliyor ve ayaklanmadan kendi toplumsal kurtuluşunu bekliyor»[77]. Dokuz ay içinde Bolşevikler, görünüşte sıradan bir hizip iken Rusya'nın en güçlü politik hareketi haline geldi.

İkinci olarak, Devrim, işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi için merkezileşmiş bir devrimci partinin kaçınılmaz olduğunu kanıtladı. Çarlık'ı yıkan ve sovyetlerin doğumunu sağlayan Şubat Devrimi'ne, kuşkusuz, ne Bolşevikler ne de bir başka siyasal parti önderlik etti. E.H. Carr'ın yorumladığı gibi:

> «Şubat Devrimi... savaş yokluklarının ve yükün açıkça eşitsiz dağılımının yol açtığı çok yönlü, kendiliğinden bir öfke patlaması idi... Devrimin oluşumunda devrimci

76. Leonard Schapiro, op. cit., s. 173.

77. Martov'dan Akselrod'a, 19 Kasım 1917, alıntı, I. Getzler, Martov, Cambridge 1967, s. 172.

partiler doğrudan bir yol oynamadılar. Bunu beklemiyorlardı ve başlangıçta bir ölçüde şaşkınlığa kapıldılar. Devrim sırasında Petrograt İşçi Vekilleri Sovyeti'nin kurulması, merkezi yönetim olmaksızın bir gurup işçinin kendiliğinden eylemi idi»[78].

Ancak tam da bu nedenle muzaffer devrim işçiler ve askerler (üniformalı köylüler) tarafından gerçekleştirildi, iktidar işçi sınıfının ellerine (birileri tarafından) bırakılmadı. Tam aksine devrim iradî olarak Geçici Hükümet biçiminde burjuvaziye teslim edildi. İşçiler ve askerler bu gelişmeden kesinlikle hoşlanmadılar. «3 Mart kadar erken bir tarihte toplanan işçi ve askerler sovyetin liberal burjuvazinin geçici hükümetini alaşağı etmesini ve iktidarı bizzat almasını talep etmeye başladılar»[79]. Fakat, örgüt ve politik liderlik yokluğu yüzünden iradelerini dayatamadılar. Ancak Bolşevikler'in çoğalarak bir kitle partisine dönüşmesi ve sovyetlerde Bolşevik çoğunluğun oluşması ile birlikte embriyo halindeki işçi devleti iktidarı potansiyelini sonuna kadar kullanabildi. Kitlelerin duygularını somutlaştırabilecek ve devrimin farklı unsurlarını, işçi, köylü ve askerleri birleştirebilecek açık ve özlü bir politik program - «Ekmek, Toprak ve Barış», Bütün İktidar Sovyetler'e» - ancak bir parti aracılığı ile formüllendirilebilirdi.

Parti ayaklanmanın tırmandırılması ve başarısı bakımından da önemli idi. İlk planda kapasitesi sayesinde bir bütün olarak Rusya'daki durumu değerlendirebildi; disiplini ve işçiler üzerindeki moral otoritesi sayesinde de «Temmuz Günleri»nde Petrograt'taki işçi ve askerleri ülkenin geri kalan kısmından hızla tecrit edebilecek bir erken ayaklanmayı önleye-

78. E.H. Carr, c. 1, s. 81.

79. Trotskiy, **The History of the Russian Revolution**, Londra 1977, s. 236.

bildi. Bu sırada Bolşevikler daha az disiplinli ve kötü örgütlenmiş olsalardı, olayların peşine takılıp kolayca, umutsuz bir ayaklanma içinde, Paris Komünü veya 1919 Alman devriminin akıbetine uğrayabilirlerdi[80]. Böylece, Kornilov komplosunun yenilgiye uğratılmasından sonra ülkenin havası Petrograt'taki kadar olmasa da kendi leyhlerine değiştiği ve Bolşevikler'in sovyetlerin ikinci kongresinde çoğunluğu sağlayacakları açıkça anlaşıldığı zaman parti, iktidarın hızla ve yumuşak biçimde kazanılabileceği kritik anı yakalayabildi. Carr şöyle yazar: «25 Ekim - 7 Kasım 1917'de kazanılan neredeyse kansız zaferin örgütlenmesinden Petrograt Sovyeti ve onun askerî - devrimci komitesi sorumlu idi»[81]. Fakat o sırada sovyet Bolşevik çoğunluğa sahipti ve askerî - devrimci komitede Bolşevik olmayan sadece bir kişi (genç bir sol Sosyal Devrimci) vardı. Ayrıca, ayaklanmayı başlatma kararı sovyet tarafından değil, parti merkez komitesinin gizli oturumunda alındı[82]. Başka türlü de olamazdı, çünkü zamanlama ve gizlilik işin özüydü. Sovyette yapılacak açık bir tartışma Geçici Hükümet'i uyaracak ve ona eylemden önce harekete geçme şansı verecekti. Yapısı gereği sovyetler heterojendi. Ancak disiplinli ve politik olarak birleşmiş

80. Trotskiy şunları yazar: «Berlin'den Ocak 1919'da Spartaküs Haftası, Petrograt'ta Temmuz Günleri gibi aynı, ortada, yarı-devrim tipine giriyordu... Eksik olan bir Bolşevik partisi idi.» **ibid.**, s. 591.

81. E.H. Carr, c. 1, op. cit., s. 109.

82. Karar, Lenin'in 10 Ekim'de (yani, Rus Julien takvimine göre 23 Ekim'de) öne sürdüğü metin üzerinde yapılan seçimle 10'a karşı 2 ile alındı. Burada yapılan tartışma için bk., **The Bolsheviks and the October Revolution.** Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi'nin Ağustos 1917 - Şubat 1918 tutanakları, Londra 1974, s. 85-89.

bir yapı, parti, ayaklanmanın taktiklerini ve yürütme planını tartışabilirdi. Ve ayaklanmadan hemen sonra sadece Bolşevik partisi irade birliğine ve devrimin yüz yüze geldiği muazzam zorluklar ve kaos durumu ile başa çıkabilecek bir hükümet kurma niyetine sahipti.

Bolşevik partisinin Ekim ayaklanmasında oynadığı üstün rol ve görece az sayıda savaşçıyı birleştirmesi, ayrıca hareketin kısa sürüşü (özellikle başkentte) pek çok yorumcunun devrimi küçük fakat kararlı bir azınlığın, temsil etme iddiasında bulunduğu sınıftan tamamen bağımsız hareket ederek gerçekleştirdiği bir **coup d'état** (hükümet darbesi) olarak resmetmesine yol açtı[83]. Lenin'in «anayasal yanılsamalara ve sovyet kongrelerinde ortaya konulan umutlara karşı savaşma, kesin olarak 'bekleme' şeklindeki peşin hükümlü fikri kovma gereği»ni[84] tekrar tekrar ve ısrarla belirtmesi bu görüşü güçlendirmiş gibidir. Ayaklanma sırasında, parti ile devlet arasındaki daha önce tartıştığımız ayırım bütünüyle ihlâl edilmiş olmadı mı; ve bu, partiyi öncü bir azınlık olarak gören Leninist anlayışın, zorunlu olarak, iktidarın bu azınlık tarafından ele geçirilmesine vardığı anlamına gelmiyor muydu? Bu soruları yanıtlarken sadece devrimin kaderinin birkaç günlük çatışmaya bağlı olduğu döneme değil, Lenin'in 1917 yılı boyunca geçirdiği politik evrime bakmak gerekmektedir. Lenin Bolşevikleri iktidarın fethedilmesi çizgi-

83. Leonard Schapiro şunları yazar: «Bu, 1917'de Rusya'da bir gurup kararlı adamın tek başlarına iktidarı ele geçirmelerinin ve diğerlerini iktidarı paylaşmaktan uzak tutmalarının öyküsüdür.» **The Origin of the Communist Autocracy,** Londra 1966, s. 5.

84. Lenin, **Collected Works,** c. 26, op. cit., s. 144.

sine ilk kez «Nisan Tezleri» ile getirdi, fakat başından itibaren kendisini «Blanquist maceracılığın her türlüsüne karşı»[85] koruma altına aldı. «Tezlerde,» diye yazıyordu Lenin, «sorunu kesinlikle, İşçi, Tarım Emekçisi, Köylü ve Asker Vekilleri Sovyetleri içinde bir etkileme mücadelesine indirgedim. Bu noktada hiç bir kuşku bırakmamak için tezlerde, sabır ve inatla 'açıklayıcı' çalışma, 'kitlelerin pratik ihtiyaçlarına uyum sağlama' gereğini tam iki kez vurguladım»[86]. «Sabırla açıklama» 1917 bahar ve yazı boyunca Lenin ve Bolşevikler'in gündeminde kaldı ve iktidar mücadelesi daima sovyetlerin kazanılmasına bağlandı. Temmuz'da Lenin sovyetlerin kesinlikle anti devrimci kampa kaymış olduğunu düşündüğü ve bu nedenle «Bütün İktidar Sovyetlere» sloganımn geri çekilmesini istediği zaman bile, «belirleyici mücadele ancak kitlelerin derinliklerinden gelen yeni bir devrimci kabarış durumunda mümkün olacaktır»[87] uyarısında bulunacak kadar dikkatli davrandı. O sırada bile sovyet fikrinden vazgeçmedi. «Sovyetler bu yeni devrimde ortaya çıkabilirler ve şimdiki sovyetlere **değil**, burjuvazi ile işbirliği yapan organlara değil, fakat burjuvaziye karşı devrimci mücadelenin organlarına mutlaka bağlanırlar. O zaman bile bütün devletin sovyetler modelinde inşa edilmesinden yana tavır almamız doğru olur»[88]. Ancak Bolşevikler sovyetlerde çoğunluğu kazandıkları zaman Lenin ayaklanmayı gündeme yerleştirdi.

Ayaklanmayı öncelikle partinin, Petrograt Sovyeti aracılığıyla eyleme geçerek gerçekleştirmesi ol-

85. **ibid.**, c. 24, s. 48.
86. **ibid.**, s. 49.
87. **ibid.**, c. 25, s. 189.
88. **ibid.**

gusu bu perspektife ters düşmüyordu, çünkü bu esas olarak bir yıkım harekâtı idi. Devlet iktidarının yeni yapısı zaten vardı ve hem işçiler hem de ordu tarafından yüksek otorite olarak kabul ediliyordu. 24/25 Ekim gecesi gerçekleştirilen eylem sadece, sovyetleri yegâne iktidar olarak bırakıp, Geçici Hükümet'i tasfiye etti. Ayrıca Bolşevikler'in hükümet kurma taleplerinin temelini, silâhlı hareket hakkı değil, sovyetlerde kazandıkları çoğunluk oluşturuyordu. 5 Kasım'da Lenin şunları yazıyordu:

> «Rusya'da sovyet hükümetinden başka hükümet olmamalıdır. Rusya'da sovyet iktidarı kurulmuştur ve hükümet bir devrim olmaksızın, sadece sovyetlerin bir kararı, sadece sovyetlere yeni vekillerin seçilmesi ile bir sovyet partisinden bir diğerine transfer edilebilir. Bolşevik partisi Bütün Rusya Sovyetleri'nin İkinci Kongresi'nde çoğunlukta idi. Bu nedenle, ancak bu parti tarafından kurulan bir hükümet bir sovyet hükümeti olur»[89].

Böylece Rus Devrimi'nin pratik sınavı Lenin'in parti teorisini, genelde, parlak biçimde doğruladı. Lenin'in, ilkeli ve disiplinli bir öncünün sosyalist devrimin gerçekleşmesinde belirleyici bir rol oynayacağı kanaati bütünüyle haklı çıktı. Fakat burada bir uyarı notası ses vermeli, zira Bolşevik partisinin aktüel olarak bu rolü oynadığı süreç hiçbir şekilde otomatik değildi.

Lenin'in Rusya'ya dönüşünden önce Bolşevik liderlik *Geçici Hükümet'e ve savaşa şartlı destek verme* pozisyonuna kaydı. Lenin Geçici Hükümet'in yıkılmasına taraftar olduğunu ilk açıkladığında ve «Bütün İktidar Sovyetlere» sloganını belirlediğinde partinin önde giden çevrelerinden hiç bir destek bulamadı. Uzun süredir, «proletarya ve köylülüğün de-

89. **ibid.**, c. 26, s. 303.

mokratik diktatörlüğü» Bolşevik formülünü temel alan bu çevre **Pravda**'da Lenin'in tavrını «kabul edilemez» bulduğunu ilân etti. En titiz hazırlıklardan geçen devrimci parti bile devrimin bütün somut özelliklerini önceden göremiyordu; bu yüzden gerçeklerden ve işçilerden öğrenmek zorunda kaldı. Parti liderliği içinde bu öğrenme sürecinin ana unsuru Lenin oldu. «Teori gridir dostum, fakat hayatın sonsuz ağacı yeşildir»[90]. Lenin, «yeni ve yaşayan gerçekliğin özgüllüklerini inceleyecek yerde eski formülleri olduğu gibi tekrarlayarak parti tarihimizde birçok kez böylesine eşef verici bir rol oynayan o 'eski Bolşevikler'»i[91] kınarken böyle yazıyordu. Lenin'in başlangıçta tecrit benzeri bir durumdan çıkarak hızla partiyi kendi tavrına kazanması, kısmen büyük kişisel prestijinden, ama aynı zamanda, partiye hızla akan ileri işçilerin görüşlerini teorik olarak eklemlemesinden kaynaklandı. Lenin'in «eski Bolşevikler»i azarlaması fabrika bölgelerinden gelen baskıya tam tamına uyuyordu. 1917 boyunca Lenin, partinin kendi merkez komitesinin solunda ve kitlelerin de partinin solunda olduğunu sürekli tekrarlayacaktı.

Lenin Nisan Konferansı'nda ilke bakımından zaferi kazandıktan sonra bile parti seksiyonları duraksamaya devam etti. Bu durum en çok ayaklanma sorunu ile ilgili olarak dikkat çekti. Kamenev Zinovyev, Nogin, Milyutin ve Riykov liderlik içinde ayaklanmaya tamamen karşı bir gurup kurdular[92]. Kamenev ve Zinovyev partinin en yetkili liderleri olarak

90. **ibid.**, c. 24, s. 45.

91. **ibid.**, s. 44.

92. Bu gurubun argümanları için bk. Kamenev ve Zinovyev'in «Current situation» başlıklı dokümanları, **The Bolsheviks and the October Revolution** içinde, op. cit., s. 89-95.

Lenin'e karşı tavır aldılar ve karar anında sendelediler. Lenin'in verdiği savaş, istifa edeceği ve parti saflarında kampanya açacağı tehdidini[93] de kapsayarak, tam bir ay sürdü. Sonunda muhalefetin üstesinden geldi ve merkez komitesini içinde bulunduğu ataletten sarsarak çıkardı. İktidar ele geçirildikten hemen sonra Zinovyev-Kamenev gurubu Bolşevikler'in Menşevikler ve Sosyal Devrimciler ile bir koalisyon kurmasını talep ettiği zaman Lenin partiyi bölme tehdidini bir kez daha tekrarladı («şu anda açık ve dürüst bir bölünme, iç sabotaj, kararlarımızın engellenmesi, örgütsüzlük ve bezginlikten kıyaslanamayacak kadar daha iyi olur»)[94] ve muhalefetin parti içinde çoğunluk kazanması halinde kendi koalisyon hükümetlerini kurmaları gerektiğini, kendisinin ise «denizcilere başvuracağı»nı ilân etti.

Bolşevik partisi seksiyonlarının ve zaman zaman bir bütün olarak partinin bu şekilde sendelemesi, kuşkusuz, partının temelini oluşturan ilkeleri geçersizleştirmez. O zamandan beri devrimci ayaklanma koşullarında görevini daha iyi yapan bir başka parti de görülmedi. Bu tereddüt Leninist çizgide parti örgütlenmesinin tek başına başarıyı garanti etmediğini gösterir. Bu, tarihin bütün kapılarını açan örgütsel bir anahtar değildir. Devrimci parti zorunludur, fakat en devrimci partiler bile tutucu bir rutinlik unsuruna boyun eğer, çünkü sürekli olarak istikrarlı bir örgüt olmak zorundadır. Aynı şekilde ayrı bir yapı olarak bir partinin kurulması, bu partinin kendini sınıftan koparması riskini taşır. Leninist partinin avantajı bu tehlikeleri dışlayamasa da asgariye indirebilmesi idi. Rus Devrimi'nde Lenin'in büyüklüğü, mü-

93. Bk. Lenin, **Collected Works**, c. 26, op. cit., s. 84.
94. **ibid., s. 282.**

kemmel bir parti adamı olarak son çözümlemede kendi partisini aşması oldu. Denebilir ki, Lenin partinin kavrayışını aşarak Rus işçi ve köylülerine ulaşabildi; onlara ne kadar hitap ettiyse, partiyi de o kadar hitap etmeye zorlayabildi. Bu fikir teorik bir genelleme olarak ifade edilirse, partinin işçi sınıfı karşısında çoğu kez yüksek derecede bir özerkliği muhafaza etmesine, partinin taleplerinin ve disiplinin güçlü olmasma rağmen, Lenin için partinin son analizde sınıfa tâbi ve ona bağımlı kalmaya devam ettiği söylenebilir. Leninist parti teorisi, sosyal demokrasiyi karakterize eden ve daha sonra en grotesk biçim ve boyutlarını resmî Sovyetler Birliği ve dünya Komünist Partileri'nde bulan, fetiş haline getirilmiş bir parti sadakatini hiç bir şekilde kapsamaz.

6. Tek Dünya Partisi

Tartıştığımız gibi, Lenin'in parti teorisi, esaslarını, tam olarak 1917'nin başında oluşturdu. Ekim Devrimi'nin teoriyi kanıtlaması ile birlikte Lenin bu teorinin mantıksal sonucuna, yani Komünist Enternasyonal'e ulaşmak için gerekli politik otorite ve etkinliğe sahip oldu. Komünist Enternasyonal'in ilk kongresi 2 Mart 1919'da Moskova'da açıldı. Aslında bu bir bayrağın açılması ve bir niyetin ilânından fazla bir şey değildi. Toplantıya sadece 35 delege katıldı. Bunların çoğu, daha önce Rus imparatorluğunun parçası olan küçük uluslardan geliyordu. Temmuz 1920'de toplanan, 217 delegenin katıldığı ikinci kongreye kadar yeni Enternasyonal belirgin bir kitle savaş örgütü biçimini kazanmadı. Doğal olarak Komünist Enternasyonal'in liderliği pek çok kişiden oluşuyordu. Lenin ise çoğu kez kendini geri planda tuttu. Zinovyev başkan oldu ve en önemli manifestoların çoğu

Trotskiy tarafından yazıldı. Bununla birlikte Komünist Enternasyonal'i bir ürün olarak Lenin'in parti teorisi kapsamında ele almak doğru olur; çünkü Lenin hem hareketin başlatıcısı ve en ateşli şampiyonu (hattâ bazen kendi taraftarlarına karşı çıkarak) hem de kesinlikle, Enternasyonal'in en önemli bütün stratejik kararlarına esin veren ve onları onaylayan kişi durumunda idi[95]. Buradaki tartışma çok kısa ve yetersiz olacak. Bunun iki nedeni var: Birincisi, Enternasyonal'in kuruluşunu izleyen ilk birkaç yıl içinde uğraştığı, parti stratejisi, taktikler ve örgütlenme ile ilgili bütün sorunların yeterli biçimde ele alınması en azından ayrı bir kitabı gerektirir; ikincisi, burada özellikle Lenin'in parti teorisinin **gelişimi** ile ve Enternasyonal'le de, tartışmakta olduğumuz fikirlerin uygulanması bakımından, ilgilenmekteyiz. Dolayısıyla burada, Komintern'in bazı bakımlardan yenilik sayılacak özelliklerini vurgulayarak, sadece ana hatları işaretleyeceğiz.

Örgütler olarak İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller arasındaki en çarpıcı farklılık, birincisi bağımsız ulusal partilerin gevşek bir federasyonu iken, ikincisinin sıkı biçimde merkezileştirilmiş olması olgusunda yatar. İkinci Kongre'de kabul edilen İçtüzük'ün belirttiği gibi: «Komünist Enternasyonal bütün dünyanın tek bir komünist partisi olmalıdır. Çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren partiler onun ayrı seksiyonlarından ibarettir»[96]. En yüksek yetki yılda bir kez düzenli olarak toplanacak dünya kongresinde idi; fakat kongreler arasında Enternasyonal, seçim-

---

95. Burada, kuşkusuz Komintern'in ilk yıllarından özellikle de ilk dört kongrenin yapıldığı dönemden söz ediyoruz.

96. Jane Degras (ed.), **The Communist International 1919-1943. Documents**, c. 1, s. 164.

le işbaşına gelen ve olağanüstü yetkilerle donatılmış Yürütme Komitesi tarafından yönetilecekti.

> «Yürütme Komitesi, bir kongreden diğerine Komünist Enternasyonal'in bütün faaliyetini yönetir... Komünist Enternasyonal'e mensup bütün parti ve örgütleri bağlayan emirler çıkarır. Komünist Enternasyonal'in Yürütme Komitesi, enternasyonal disipline uymayan gurup ve kişileri ihraç edecektir ve aynı zamanda dünya kongresi kararlarını ihlâl eden partileri Komünist Enternasyonal'den ihraç etme hakkına sahiptir»[97].

Merkezileşmiş bir dünya partisi olarak Enternasyonal anlayışı, büyük bir ilerleme idi. Bu kısmen 1914'te İkinci Enternasyonal'i yıkıma uğratan ulusal temelde bölünmenin tekrarlanmasını önlemek için düşünüldü. Daha pozitif olarak amaç, yaklaşmakta olduğu düşünülen dünya devrimi için birleşik bir genel kurmay oluşturmaktı. Trotskiy bu örgütlenme biçiminin ardındaki düşünceyi açık biçimde özetlemiştir:

> «Lenin'in enternasyonalizmi, ulusal ve uluslararası çıkarları boş sözlerle uyumlu hale getirmeyi amaçlayan bir formül değildir. Bütün ulusları kapsayan devrimci eyleme rehberlik etmektir. Sözde uygarlaşmış insanlığın yerleştiği gezegenimiz, çeşitli ulusların ve toplumsal sınıfların birbiriyle mücadele ettiği tek bir savaş alanı olarak düşünülmüştür»[98].

Tek savaş alanı, tek ordu ve tek bir yüksek komuta gerektiriyordu. Komünist Enternasyonal, Lukacs'ın belirttiği gibi, «Dünya çapında Bolşevik Parti - Lenin'in anladığı anlamda parti» -[99] olacaktı.

Bu amacı gerçekleştirmek için belli başlı bütün kapitalist ülkelerde gerçek devrimci partilerin hızla

97. **ibid.**, s. 165.
98. Trotskiy, **On Lenin**, Londra 1971, s. 143.
99. Georg Lukacs, op. cit., s. 59.

gelişmesini teşvik etmek gerekli idi. Bunu sağlamak için Komintern mevcut komünist gurup ve eğilimleri bir araya getirmeye, onları sağlam partiler içinde birleştirmeye, Avrupa'daki sosyalist partilerin (daha çok Alman Birleşik Sosyalist Partisi - USPD, İtalyan Sosyalist Partisi - PSI ve Fransız Sosyalist Partisi) saflarını mümkün olduğu kadar büyük oranda kazanmaya çalıştı. Bu süreçte baş düşman «Merkezcilik»[100] idi. Bu nedenle merkezci liderlerin, taraftarlarının kazanılması için itibarlarının azaltılması ve onların Enternasyonal'e girmelerinin ve onu enfekte etmelerinin önlenmesi gerekiyordu. Bu sonuncu tehlikeyi yaratan, özellikle, Enternasyonal lehindeki saflardan gelen baskının reformistleri bu yöne çekmesi idi. İkinci kongrede Lenin şu uyarıda bulundu: «Komünist Enternasyonal bir ölçüde moda haline geliyor... (ve) İkinci Enternasyonal ideolojisi ile bağlarını koparmamış yalpalayan ve kararsız grupların akını ile sulandırılma tehlikesine uğrayabilir»[101]. Lenin 1913'te nasıl Parti Tüzük'ünün 1. Maddesi'ni oportünizme karşı bir silâh olarak kullanmakta ısrar etmiş idiyse, şimdi de Komünist Enternasyonal'e kabul edilmek için 21 koşulu öne sürüyordu. Koşullar olağanüstü ağırdı. 2. Koşul şunu talep ediyordu: «Komünist Enternasyonal'e katılmak isteyen bir örgüt reformistleri ve 'merkezciler'i işçi sınıfı hareketinin sorumluluk gerektiren görev yerlerinden tutarlı ve sistematik olarak bertaraf etmelidir»[102]. 4. Koşul «si-

100. Merkezcilik: Alman Sosyal Demokrasisi'nin Kautskyci «merkez»ini ve diğer ülkelerdeki benzer eğilimleri, yani Rusya'da Martov, İtalya'da Serrati, İngiltere'de MacDonald'ı kasteden Leninist terim.

101. Lenin, **Collected Works,** c. 31, op. cit., s. 206-207.

102. ibid., s. 207.

lâhlı kuvvetler içinde... sistematik propaganda ve ajitasyon» yapılmasında ısrar ediyordu[103]. 14. Koşul şunu gerektiriyordu: «Komünistlerin legal faaliyet gösterebildikleri ülkelerdeki Komünist Partiler kaçınılmaz olarak kendi saflarına sızan küçük burjuva unsurların sistematik olarak temizlenmesi amacı ile periyodik üye temizlikleri (yeniden üye kayıtları) gerçekleştirmelidir». 21 Koşul'u özetlerken Zinovyev şunu ilân ediyordu: «Devenin iğne deliğinden geçmesinin kolay olmayışı gibi, merkeze bağlı olanların da 21 Koşul'dan geçmelerinin kolay olmayacağını umuyorum»[104]. Merkez'in önde giden liderleri, USPD'den (Alman Birleşik Sosyalist Partisi) Crispien ve Dittmann ile PSI'den (İtalyan Sosyalist Partisi) Serrati kongrede hazır bulundular, fakat itirazları Lenin tarafından «temelde Kautskyci... (ve) bir burjuva ruhuyla yoğurulmuş»[105] olarak görülüp güçlü biçimde çürütüldü.

Merkezciliğe karşı verilen mücadeleye paralel olarak, devrimci ama aşırı sol veya sendikalist eğilimler ile sürdürülen bir tartışma vardı. Bu tartışma daha dostça bir tarzda sürdürüldü. «Sol»un hataları daha çok onun «gençliği»ne ve deneyimsizliğine bağlandı. «Sol»dan bazıları, özellikle İspanyol sendikalistlerinden Pestana ve Britanya İşçi Temsilcileri Hareketi'nden Tanner, sosyal demokrat partilerin oportünizli ile öylesine bezdirilmişlerdi ki, bir proleter parti ihtiyacını bütünüyle reddettiler. Buna karşılık Lenin, Trotskiy ve Zinovyev, sosyal demokrat bir parti ile komünist bir parti arasındaki karşıtlık üzerinde durarak, sabırla, Leninist parti teorisinin ABC'sini

103. **ibid.**, s. 208.
104. Jane Degras (ed.), op. cit., c. 1, s. 167.
105. Lenin, **Collected Works**, c. 31, op. cit., s. 250-51.

açıkladılar[106]. Burada, «ekonomizm»e karşı görüş ileri sürülmemesi ve «sosyalizmin işçi sınıfına dışarıdan getirilmesi»nden hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir. Kabul edilen tezlerde şu nokta belirtiliyordu: «Devrimci sendikalistler sık sık kararlı bir devrimci azınlığın oynayabileceği büyük rolden söz ediyorlar. İşçi sınıfının gerçekten kararlı azınlığı, komünist olan bir azınlık, bir programa sahiptir ve kitlelerin mücadelesini örgütleyecek tarzda hareket etmek ister - bu, kesin olarak komünist partisidir»[107].

Bir devrimci parti ihtiyacını kabul eden, fakat bu partinin uzlaşmasız, manevrasız ve burjuva parlamentolarına veya gerici sendikalara katılmayan saf bir politika izlemesini isteyenler ile - bu, KAPD (Alman KP'sinden yakın zamanda kopan), İtalya'da Bordiga, Hollanda'da Gorten ve Pannekoek, Britanya'da Gallacher ve Sylvia Pankhurst çizgisi idi - daha zor ve daha öğretici tartışmalar yapıldı. Lenin için bütün bunlar «eski ve bilinen saçmalık»[108] idi; fakat verdiği karşılık, özellikle ikinci kongre için yazılan **Sol Kanat Komünizmi - Bir Çocukluk Hastalığı**, devrimci partinin strateji ve taktikleri üzerine yaptığı en kapsamlı ve berrak açıklamalardan biri idi. Bolşevizm tarihinde az görülen epizodlardan birini değerlendirirken Lenin sendikalarda kalmanın gerekliliğini, «ne pahasına olursa olsun onların içinde komünist faaliyeti sürdürme»yi[109] ve «burjuva parlamen-

106. Lenin'in bu konuda yaptığı konuşma için bk. **Collected Works**, c. 31, op. cit., s. 235-39. Trotskiy'nin görüşü için bk. **The Five Years of the Communist International**, c. 1, New York 1973, s. 97-101.

107. Jane Degras (ed.), op. cit., c. 1, s. 131.

108. Lenin, **Sol Kanat Komünizmi - Bir Çocukluk Hastalığı**, op. cit., s. 25.

109. **ibid.**, s. 38.

toları ve diğer gerici tipte kurumların her birinde çalışacak gücünüz olmasa da, onların içinde faaliyet göstermeniz gerekir»[110] görüşünü savunuyordu. «Komünistlere düşen görev,» diye yazıyordu, «geri unsurları ikna etmek, onların arasında çalışmak ve yüzeysel, çocukça 'Sol' sloganlarla kendilerini onlardan koparmamaktır»[111]. Lenin komünistlerin «bizim için eskimiş olan şeyi bir sınıf için, kitleler için (de) eskimiş bir şey olarak görmemeleri» gerektiğini düşünüyordu[112].

Lenin'in **Sol Komünizm**'de ortaya koyduğu parti anlayışı, sadece tek yönde - doğruca ileri - yürüyen bir körleşmiş doğmatistler gurubunun değil, manevra yapabilecek, bazen uzlaşabilecek ve geri çekilebilecek, böylelikle, hedefine doğru yürürken sınıfla bağlantısını asla kaybetmeyecek ve «bütün ara istasyonlardan ve uzlaşmalardan geçerek... nihaî hedefi açıkça kavrama(yı) ve sürekli izleme(yi) başarabilecek yüksek düzeyde uyanık ve politik olarak dirayetli bir yapının anlayışıdır[113]. Kuşkusuz, zorunlu uzlaşmaları ihanetlerden ayırmak her zaman kolay olmayacaktı, fakat «bütün durumlara uyacak bir reçete veya genel kural («Uzlaşma yok» gibi) formüllendirmek saçma olur»du[114]. Gerekli olan, Lenin'e göre, somut durumun analizi idi.

> «Aslında, adını hakeden bir parti örgütünün ve parti liderlerinin işlevlerinden biri, belirli bir sınıfın bütün bilinçli temsilcilerinin, uzun süreli, kararlı, çeşitlenen ve kapsayıcı faaliyetleri sayesinde, karmaşık politik sorun-

110. **ibid.**, s. 42.
111. **ibid.**, s. 38.
112. **ibid.**, s. 42.
113. Engels, alıntı, **ibid.**, s. 50.
114. **ibid.**, s. 52.

ları hızla ve doğru çözmek için gerekli olan bilgi, deneyim ve - bilgi ile deneyime ek olarak - politik ustalık kazanmaktır»[115].

1919 ve 1920'de Komintern içinde esas vurgu oportünizm ile az çok ciddi bir tehlike olarak görülen aşırı solculuk ile mücadeleye yapıldı. Fakat 1921'de bu durum değişti. Bütün Avrupa'da işçi sınıfı hareketi bölünmüş, oportünistler ile merkezciler Enternasyonal'den ihraç edilmişlerdi- şimdi vurgu «solculuk» ile savaşmaya doğru kayıyordu. Bunun temel nedeni objektif durumdaki değişiklik idi. Savaştan hemen sonraki dönemde bir uluslararası doğrudan devrimci mücadeleler dalgası görülmüş ve burjuvazi paniğe kapılmıştı. Enternasyonal'in persjektifi doğrudan dünya devrimi idi. Fakat birbiri ardısıra çeşitli ülkelerde işçi sınıfı yenilgiye uğratıldı ve burjuvazi yeniden güven kazandı. Bütün bu durumlarda yeni komünist partileri işçi sınıfının çoğunluğunun desteğini kazanmakta göze çarpan bir başarısızlığa uğradılar.

Komintern stratejisinin yeniden belirlenmesini doğrudan sağlayan olay KPD (Alman Komünist Partisi)'nin 1921'deki felâketle sonuçlanan Mart eylemi oldu. Polisin Mansfiel kömür madenlerini kasten, provokatif işgaline aşırı tepki gösteren Alman Komünist liderler, hazırlık yapmadan ve çoğunluğun desteğini kazanmadan, genel grev çağrısı yaptılar ve grevi ayaklanmaya dönüştürme girişiminde bulundular. İşçiler çağrıya karşılık vermeyince parti üyelerine işçileri sokaklara çıkmak için zorlama emri verildi. Partinin güçlü tabanını oluşturan işçiler, çoğunluğu oluşturan işçilerin isteksizliğine rağmen fabrikaları işgal etmek için kullanıldılar. Sonuç, komünist ve komünist olmayan işçiler arasında şiddetli çatışmaların çık-

115. **ibid.**

ması oldu. Komünist işçiler bozguna uğradılar ve parti imha edildi (üyelerin yaklaşık 2/3'ü kaybedildi)[116]. KPD'nin «sol» liderliğinin akılsız maceracılığını «saldırı teorisi» adı altında bir sisteme genelleştirme girişimleri içerikten yoksundu.

Duraklama için çağrıda bulunma zamanının geldiği açıktı. Lenin görüşünü şöyle açıkladı: Eğer bu «saldırı teorisyenleri» belirli bir eğilim oluşturdularsa, o zaman «bu eğilime karşı amansız bir savaş esastır, aksi halde Komünist Enternasyonal kalmaz»[117]. Enternasyonal'in Haziran-Temmuz 1921'de toplanan üçüncü kongresi «Kitlelere» sloganını benimsedi ve şunu belirtti: «Bugün Komünist Enternasyonal'in önünde duran en önemli sorun işçi sınıfı çoğunluğuna hâkim olacak şekilde etkinlik kazanmaktır»[118]. Artık «kısmî mücadelelere ve kısmî taleplere» özel önem verilecekti. «Komünist partilerinin görevi somut talepleri yaymak, derinleştirmek ve birleştirmektir... En geniş kitlelerin ihtiyaçlarında köklenen bu kısmî talepler komünist partileri tarafından, sadece kitlelere mücadelede önderlik edecek şekilde değil, aynı zamanda onları en doğal biçimde örgütleyecek tarzda öne sürülmelidir[119]. Aralık 1921'de Enternasyonal'in Yürütmesi tarafından geliştirilen ve 1922'de, dördüncü kongrede onaylanan birleşik cephe politikası, bu yeni çizginin mantıksal sonucu oldu. Birleşik cephe fikri, kamuoyu önünde sosyal demokrat parti liderlerine, işçi sınıfının doğrudan ihtiyaçlarından yükse-

116. «Mart eylemi» felâketinin daha ayrıntılı bir değerlendirilmesi için bk. Franz Borkenau, **World Communism,** Ann Arbor 1971, s. 214-20.

117. Lenin, **Collected Works**, c. 32, op. cit., s. 469.

118. Jane Degras (ed.), c. 1, op. cit., s. 243.

119. **ibid.**, s. 259.

len temel ekonomik ve politik taleplerden oluşan ortak bir program üzerinde birleşik eylem önerisi ile yaklaşılması gerektiğini temel alıyordu. Sosyal demokratların bunu kabul etmeleri halinde komünist partileri proletaryanın savunucuları olarak pratik içinde kendi üstünlüklerini kanıtlama şansına sahip olacaklardı. Sosyal demokratların önerileri reddetmeleri halinde ayrılık yaratma suçu onların üzerlerinde kalacaktı. Fakat birleşik cephe, sosyal demokratlara yöneltilmiş bir silâh olmanın yanısıra, aynı zamanda, ayrı komünist partilerinin varlığını, işçi sınıfının sanayicilere ve devlete karşı günlük mücadele içinde birlik olma ihtiyacı ile bağdaştırmak için tasarlandı[120].

Enternasyonal partilerinin doğrudan talepler için günlük ajitasyonu daha etkili hale getirebilmeleri, bu taleplere devrimci bir karakter kazandırabilmeleri ve gelecekteki devrimci fırsatlara daha iyi hazırlanabilmeleri için, onları sadece ideoloji, strateji ve taktikler bakımından değil, örgütlenmenin ayrıntılarında ve çalışma yöntemlerinde de «bolşevikleştirme»nin gerekli olduğu düşünüldü. Bolşevik partisinin devrim öncesi örgütlenmesi ile Avrupa sosyal demokrat partileri arasında geçerli olan akım arasındaki farklılıkları daha önce tartıştık. 1921'de Batılı KP'lerin çoğu hâlâ sosyal demokrat modele göre faaliyet gösteriyordu. Bunu düzeltmek için üçüncü kongre «Komünist Partilerin Örgütlenme ve İnşası» üzerine tezleri onayladı. Bu tezlerin her ulusal seksiyon tarafından uygulanması gerekiyordu. Demokratik merkeziyetçilik üzerine genel ifadeler bir yana tezler, bütün üyelerin faaliyet gösterme yükümlülüğünü, fabrika ve

120. Birleşik cephe hakkında daha ileri bir tartışma için bk. 5. Bölüm.

sendika hücrelerinin anahtar rolünü, bütün faaliyetin raporla bildirilmesinin önemini, bir illegal haberleşme şebekesinin zorunluluğunu vurguluyor, mitinglerin nasıl hazırlanacağı ve sendika şubelerinde nasıl çalışılacağı hakkında emirler veriyordu.

Milyonlarca işçiyi tek bir dünya partisinde örgütleyen Komünist Enternasyonal, kuruluşunun ilk birkaç yılı içinde pek çok bakımdan, marksist devrimci hareketin ulaştığı en yüksek noktayı belirler. Ama gene de bir başarısızlık vardı; doğrudan dünya devriminin gerçekleştirilememesinde değil, birkaç yıl içinde devrimci bir güç olmaktan çıkmasında, Rus dış politikasının uysal aracı haline gelmesinde. Komünist Enternasyonal'in üzerine kurulduğu kaya, Rus hâkimiyeti idi. Dünyanın ilk başarılı işçi devrimi liderlerinin her sözlerinin saygıyla dinlenmesi, kuşkusuz, kaçınılmazdı. Ayrıca bu, Rus liderleri, özellikle Lenin ve Trotskiy, teori ve pratik deneyim bakımından yeni Avrupa partilerinin liderlerinden açıkça üstün oldukları için, başlangıçta pozitif bir faktördü. Lenin Rus liderliği gerçeğini dürüstçe kabul ediyor, fakat bunun geçici olacağını düşünüyordu. «Devrimci proleter enternasyonal içinde liderlik bir süre için - belirtmeye gerek yok, kısa bir süre için - Ruslar'a geçmiştir; tıpkı liderliğin on dokuzuncu yüzyılın çeşitli dönemlerinde İngilizlerin, sonra Fransızların, sonra Almanların elinde olması gibi»[121]. Rus Devrimi kendi kaderini devrimin uluslararası başarısına bağladığı sürece[122] Rus liderlerin üstünlüğü Enternasyonal'e

121. Lenin, **Collected Works**, c. 29, s. 310.

122. Dördüncü kongre bu konuda son derece netti. Oybirliği ile kabul edilen metin şu ifadeyi içeriyordu: «Dördüncü dünya kongresi bütün ülkelerin proletaryasına hatırlatır ki, proletarya devrimi tek bir ülkede asla nihaî olarak zafer

yardımcı oldu; fakat bu yönelimden vazgeçildiği an Enternasyonal tahribata uğradı.

Dış komünist partilerin Rus yönetimine pasif biçimde boyun eğmeye devam etmelerini iki faktör açıklar. Birincisi, uluslararası işçi sınıfı hareketinin bir dizi yenilgiye uğraması idi. Başarının prestijini tek başlarına Ruslar taşıdılar; aksiliklerden oluşan bir temel üzerinde diğer hiç bir parti onlarınkine meydan okuyacak bir güven veya otorite geliştiremedi. İkincisi, Bolşeviklerin dış partiler ile iletişim kurma ya da bunu karşılıklı hale getirme veya bu partilerden öğrenme konusundaki başarısızlıkları idi. Alman, İtalyan, Fransız vb. komünistleri kendilerini *sürekli, önce soldan, sonra sağdan* eleştirilme ve düzeltilme durumunda buldular. Süreç içinde, sadece düzeltmelerin temelini oluşturan bir bütün olarak Leninist yöntemi değil, Moskova'nın daima haklı olduğu fikrini de özümledikleri görüldü. Sonuç olarak, Lenin'in partinin kendi liderlerini üretme işlevi olarak gördüğü bağımsız somut analiz yapma kapasitesini *asla geliştiremediler. Kasım 1922'de Komünist* Enternasyonal'de yaptığı son konuşmasında Lenin'in bu sorunu kavramaya başladığı görülüyordu. Fakat fikirlerini geliştirme şansı olmadı.

> «1921'deki Üçüncü Kongre'de, komünist partilerin örgütsel yapıları ve faaliyetlerinin yöntem ve muhtevası üzerine bir karar tasarısını kabul ettik. Tasarı mükemmeldir, fakat neredeyse bütünüyle Rustur, yani her şey Rus koşullarını temel almıştır. Bu tasarının iyi bir özelliği ama aynı zamanda başarısızlığıdır. Başarısızlığıdır; çünkü eminim hiç bir yabancı bunu okuyamaz... ve...

---

kazanamaz; zafer, bir dünya devrimi olarak, enternasyonal olmalıdır.» Jane Degras (ed.), c. 1, op. cit., s. 444. Bu sorun 5. Bölüm'de daha kapsamlı olarak ele alınıyor.

istisnalar dışında bir yabancı bunu anlamaz, yerine getiremez... Kendi Rus deneyimizi yabancılara nasıl sunacağımızı öğrenmedik... İster Rus ister yabancı yoldaşlar olsun, hepimiz için en önemli şey, oturup incelemektir... Genel anlamda inceleme yapmalıyız. Ne var ki, onlar, devrimci çalışmanın örgütsel yapısını, yöntem ve muhtevasını gerçekten anlayabilmek için özel anlamda inceleme yapmalıdırlar»[123].

Enternasyonal'in başarısızlığı ve oluşum halindeki Rus devlet bürokrasisinin aracına dönüşmesi, merkezileşmiş dünya partisi anlayışının değerini azaltmaz; çünkü bu anlayış sınıf mücadelesinin uluslararası yapısının yansıması idi. Bu ise, bir Enternasyonal'in kurulmasının, bir parti kurmanın sadece avantajlarını değil doğal olarak taşıdığı tehlikeleri de arttırdığını gösterir. Sağlıklı bir Enternasyonal Rusya'da işleyen yozlaşma sürecine güçlü bir karşı ağırlık oluşturacaktı. Oysa Enternasyonal Stalinist bürokrasi için güçlü bir dayanak ve destek oldu. Komünist Enternasyonal'in ilk yıllarından geriye kalan, Trotskiy'nin sözleri ile «paha biçilmez bir programatik miras»[124] idi. Buna, Enternasyonal'in dokümanları, tezleri, tartışmaları ve bazı bakımlardan bize, tam anlamıyla gelişmiş Leninist parti teorisinin uygulamadaki en tam görünümünü sağlayan pratiği eklemek gerekir.

7. Lenin'in Teorisinin Özü

Buraya kadar yapılan açıklamalardan Lenin'in parti teorisinin yüksek düzeyde karmaşık ve çok yüzeyli bir doktrin olduğu anlaşılmaktadır. Bu teoriyi

123. Lenin, **Collected Works**, c. 33, op. cit., s. 430-32.

124. Trotskiy, **The First Five Years of the Communist International**, c. 1, op. cit., s. 5.

bütünüyle kavramak için, onun evrimini kendi gelişimi içinde, ortaya çıkan pratik ve teorik sorunlarla ilgili olarak izlemek gerektiğini belirttik. Yapmaya çalıştığımız şey budur ve bu temelde teorinin özünü kısaca özetlemeye girişmek de mümkündür.

Lenin'in parti teorisinde iki temel tema vardır: Birincisi, işçi sınıfının ve bütün sömürülenlerin toplu çıkarlarını yüksekte tutan, mutlak olarak bağımsız ileri işçiler örgütü; ikincisi, işçileri kapsayan ve onların çıkarlarını etkileyen her mücadeleye pratik liderlik sağlayarak işçi kitleleri ile mümkün olan en yakın ilişkinin sürdürülmesi. Birincisi, ilkeye sarsılmaz bağlılığı, bir süre için dar ve görünüşte tecrit edilmiş bir azınlık tavrını benimsemeyi ve işçi sınıfı içinde oportünizmin bütün belirtilerine karşı amansız bir mücadele açma kararlılığını ifade eder. İkincisi ise, olağanüstü taktik esneklik ve kitlelerle bağı sürdürmek için her yolu kullanma yeteneği anlamına gelir.

Bu iki unsur ayrı değil, dialektik olarak ilişkili ve karşılıklı olarak birbirine bağımlıdır. Sağlam ilkeler ve disiplinli örgüt olmadan parti ya gerektiği zaman ani taktik dönüşleri gerçekleştiremeyecek veya bu taktik dönüşler yüzünden raydan çıkacaktır. İşçi sınıfının verdiği mücadelelere derinlemesine girmedikçe parti kendi disiplinini uygulayıp sürdüremeyecek ve yabancı sınıfların baskısına boyun eğer hale gelecektir. İşçi sınıfının günlük mücadelesi kapitalizmin yıkılması nihaî hedefine bağlanmadıkça parti amacına ulaşamayacaktır. Parti nihaî hedefi doğrudan mücadeleler ile ilişkilendiremedikçe yararsız bir sekte dönüşerek yozlaşacaktır. İşçilerin kendiliğinden faaliyeti ne kadar gelişirse, bilinçli devrimci örgüt o kadar gerekli olur; aksi halde yenilgiye

uğrar. Fakat devrimci örgüt, kitlelerin kendiliğinden ayaklanmasından taze kan almadıkça muhafaza edilemez ve yenileştirilemez.

Bolşevizm'in karakteristiği olan bütün örgütsel biçimler-parti sınırlarının dikkatle gözetilmesi, bütün üyelerin faaliyete katılması, sıkı disiplin, tam bir parti içi demokrasi, işyeri hücrelerinin öncelikli rolü, legal ve illegal çalışmanın birleştirilmesi - bu iki unsurun birleştirilmesi gereğinden çıkar. Leninist parti determinizm ile voluntarizmin devrimci pratik içinde marksist sentezinin somut ifadesidir.

Lenin'in devrimci kariyeri boyunca, burada ana hatlarıyla belirtilen bu iki özellik sürekli olarak ortaya konur; fakat farklı zamanlarda biri ya da diğeri ağır basar. 1903 ve 1914'te ve Komünist Enternasyonal'in ilk iki kongresinde partinin bağımsızlığı anlayışı hâkimdi. 1905'te ve Enternasyonal'in üçüncü ve dördüncü kongrelerinde kitlelerle ilişki anlayışı hâkim oldu. Ekim 1917'de, özellikle devrim işçi sınıfının doğrudan talepleri ile tarihsel çıkarlarının kaynaşmasını belirlediği için, bu iki anlayış ayrılamaz biçimde birleşti. Lenin'in dehasının eşsizliği, hangi yöne vurgu yapılacağını, belirli bir zamanda «çubuğu bükme» yönünü kestirebilme yeteneği idi.

«Genelde devrimci olmak ve sosyalizmi savunmak yeterli değildir,» diye yazıyordu. «Gerekli olan, her an, zincirin bütününü tutmak için vargüçle kavranması gereken özgül halkanın nasıl bulunacağını bilmek ve bir sonraki halkaya kararlılıkla geçmeye hazır olmaktır»[125].

Bütün marksistler için parti teorisinin gelişimine tartışmasız biçimde en büyük ve en önemli katkıyı

125. Lenin, **Collected Works**, c. 22, op. cit., s. 286.

Lenin yaptı. Onun fikirleri önce Rusya'nın ve sonra dünya işçi sınıfı hareketinin, örgüt, strateji ve taktiklerini dönüştürdü. Marx'ınki de dahil parti teorisine yapılan bütün diğer katkılar, bu kriterlerle ve büyük ölçüde bunların oluşturduğu çerçeve içinde değerlendirilmelidirler.

4

ROSA LUXEMBURG'UN ALTERNATİF GÖRÜŞÜ

Lenin'in parti teorisinin pek çok eleştirisi yapılmış, işçi sınıfı hareketinin gerek içinden, gerek dışından itirazlar yöneltilmiştir. Fakat en önemli eleştiriyi yapan ve en eklemli, alternatif parti görüşünü ortaya koyan kişi, **kendisi de bir devrimci sosyalist olan** Rosa Luxemburg oldu.

1. Lenin'e Karşı Polemikler - Kitlelerin Kendiliğindenliği

Rosa Luxemburg, hayatının en önemli yıllarını Alman Sosyal Demokrasisi'nin uç solunun teorik lideri olarak geçiren bir Polonyalı devrimci idi. 1899'da **Sosyal Reform ya da Devrim** broşürü ile Bernsteinci revizyonizmin başlıca muhalifi olarak ortaya çıktı ve daha sonra gittikçe daha fazla tanındı ve Kautskyci merkezin ataletine ve tutuculuğuna karşı savaştı. Fakat Rus sosyalist hareketi ile yakın ilgisi[1],

1. Rosa Luxemburg'un Polonya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi (SDKPL)'nde sürekli çalışması Rusya'ya duyduğu özel ilgiyi açıklar, çünkü o zaman Polonya, Rus İmparatorluğu'nun parçası idi.

devrimci partinin rolü ve onun işçi sınıfı ile ilişkisi hakkında kendi ayrı görüşünü formüllendirmesine yol açtı. Rus partisi içinde 1903'de meydana gelen bölünmeden ve Lenin'in «aşırı merkeziyetçilik»i olarak gördüğü şeyden tedirgin olan Rosa Luxemburg, Lenin'e karşı 1904'te, **Rus Sosyal Demokrasisinin Örgütsel Sorunları**[2] başlıklı ünlü broşürünü kaleme aldı.

Bu çalışmada, bir marksist olarak, parti örgütlenmesi sorununu, Rusya'da bir bütün olarak proletarya hareketinin yüz yüze geldiği özgül görevler ve sorunlar bağlamına yerleştirerek işe başlar. Rusya bir burjuva devrimini henüz gerçekleştirmediği ve mutlak bir monarşinin hâkimiyeti altında yaşamaya devam ettiği için, proletaryanın bir burjuva demokrasisi döneminin kaçınılmaz olarak sağlayacağı politik eğitim ve örgütlenmeden yararlanmadığını öne sürer. Bu nedenle, Rusya'da, diye yazar,

> «Sosyal demokrasi bütün bir tarihsel dönemi kendi çabasıyla oluşturmalıdır. Bu ise Rus proleterlerini, otokratik rejimin ömrünü uzatan şimdiki 'atomize' durumlarında, kendi tarihsel hedeflerinin farkına varmalarına yardımcı olacak ve onları bu hedefleri kazanma mücadelesine hazırlayacak bir sınıf örgütlenmesine götürmelidir... Deyim yerindeyse, tıpkı bir Tanrı gibi bu örgütü yoktan var etmelidir»[3].

Rusya'da geçmiş dönemin karakteristiği olan birbiriyle bağlantısız kulüpler ve yerel guruplara karşı verilen bir mücadelenin bu bağlamında Rosa Luxemburg «özellikle bir ulusal örgütlenme görmek isteyen

2. Bu, İngilizce'de «Leninizm or Marxism?» hatalı başlığı altında yayımlandı, Rosa Luxemburg, **The Russian Revolution and Leninism or Marxism?** (ed.) ve önsöz Bertram D. Wolfe, Ann Arbor 1971.

3. **ibid.**, s. 82-83.

kişilerin sloganının neden 'merkeziyetçilik' olması gerektiğini anlaşılabilir» olarak değerlendirir[4].

Fakat uyarır: «Merkeziyetçilik Rus Sosyal Demokrasisi'nin örgütlenme sorununu bütünüyle kapsamaz»[5]. Çünkü, «sosyal demokratik hareketin yapısında (kapitalizmin ekonomik oluşumundan kaynaklanan) merkeziyetçiliğe yönelik güçlü bir eğilimin varlığı reddedilemez» olsa da[6] bu durum, bizzat işçi sınıfının serbest gelişim ve inisiyatifini engelleyecek bir noktaya taşınabilir.

> «Sosyal demokratik hareket, geçirdiği bütün aşamalarda ve izlediği çizgi boyunca, kitlelerin örgütlenmesine ve doğrudan, bağımsız eylemine güvenme bakımından sınıflı toplumların tarihinde ilktir. Bu nedenle sosyal demokrasi, Jakobenler ve Blanqui taraftarları gibi daha erken devrimci hareketlerden bütünüyle farklı bir örgütsel tip oluşturur»[7].

Proletarya mücadelenin gidişatı içinde hem sınıf bilincini hem de örgütlenmeyi öğrendiği ve geliştirdiği için,

> «bir Merkez Komite'nin parti üyelerine, eğitim kamplarındaki askeri birlikler gibi öğretebileceği ayrıntılı taktik setleri var olamaz»[8].
>
> «Bu yüzden sosyal demokratik merkeziyetçilik, parti üyelerinin öncü parti merkezine mekanik biçimde boyun eğmesini ve körü körüne itaat etmesini temel alamaz. Bu yüzden sosyal demokratik hareket, proletaryanın partinin içinde bulunan sınıf bilinçli çekirdeği ile doğrudan popüler çevresi ve proletaryanın partili olmayan seksiyonları arasına sızdırmaz bir engel dikilmesine izin veremez»[9].

---

4. **ibid.**, s. 83.
5. **ibid.**
6. **ibid.**, s. 85.
7. **ibid.**, s. 86.
8. **ibid.**, s. 88.
9. **ibid.**

Rosa Luxemburg, Lenin'in sosyal demokrasinin örgütü ile Jakobenizmin veya Blanquizmin örgütü arasındaki bu temel ayırımı unuttuğunu veya değerlendirmediğini, öne sürer. Lenin'in, devrimci sosyal demokrat «sınıf çıkarlarının bilincine varmış proletaryanın örgütüne, onun içinde erimeksizin katılan (bir) Jakoben»den başka bir şey değildir sözüne itiraz eden Rosa Luxemburg şöyle yazar: «Gerçekten de sosyal demokrat proletaryanın örgütüne **katılmaz.** Kendisi proleterdir»[10]. Bu nedenle, ne pahasına olursa olsun ona aşırı merkeziyetçi ve disiplinli bir örgüt biçiminin deli gömleği giydirilmemeli, gelişmesi için serbest kalmasına izin verilmelidir. Mücadelenin taktik ve yöntemleri bakımından hareketin büyük ileri adımları liderler veya bir merkez komite tarafından icat edilmez, fakat «mayalanma durumundaki hareketin kendiliğinden ürünü» olur»[11].

> «Bilinçsizlik bilinçlilikten önce gelir. Tarihsel sürecin mantığı bu tarihsel sürece katılan insanların subjektif mantığından önce gelir. Eğilim sosyalist partinin yönetim organlarının tutucu bir rol oynaması yönündedir»[12].

Luxemburg'a göre, Lenin'in bu tutucu eğilimi kavrayamaması, özellikle, proletaryanın genç ve politik eğitimde henüz tam olgunlaşmamış olduğu Rusya koşullarında tehlikeli idi.

> «Bu anda partinin inisiyatifini köreltmeye girişmek, onu bir dikenli tel şebekesiyle kuşatmak onu günün muazzam görevlerini yerine getirme bakımından yeteneksizleştirecektir...»[13].
>
> «Hareketi kımıldayamaz hale getirecek ve onu bir Merkez Komite'nin manüple ettiği bir otomata çevirecek

10. **ibid.**, s. 89.
11. **ibid.**, s. 91.
12. **ibid.**, s. 94.
13. **ibid.**

bu bürokratik deli gömleğinden daha kesin biçimde genç bir işçi hareketini iktidara aç bir entellektüel elit karşısında köleleştirecek bir şey yoktur»[14].

Lenin'in «aşırı merkeziyetçilik»inin taşıdığı tehlikelere karşı yapılan bu genel uyarılara ek olarak Rosa Luxemburg parti kuralları ve oportünizm sorununu da ele alır. Trotskiy'nin argümanlarını yankılayarak (bk. yukarda 2. Bölüm) «oportünizm yolunu parti tüzüğündeki maddeler sayesinde engelleyebilme fikri»ni geçersiz bulur[15]. Oportünizm, tarihsel bir ürün ve hareketin kaçınılmaz bir aşamasıdır. Şu görüşü savunur: «Bu akımı tüzüğe yazılan bir formülle durdurmayı ummak saflıktır»[16].

Lenin'in örgütsel tezlerine yönelik eleştirisini sonuçlandırırken Luxemburg başladığı noktaya döner ve aşağıdaki parlak ve hep bilinen bölümde, anlaşmazlık konusunu sınıf mücadelesinin Rusya'daki gelişimi içinde ele alır.

«Lenin'in çok şey vadeden, canlı bir işçi hareketini yanlış bir adımdan korumak için her şeyi bilen, her şeye gücü yeten bir Merkez Komite'nin muhafızlığını sağlamak için duyduğu endişe dolu arzuda, Rusya'daki sosyalist düşünce üzerinde birden fazla rol oynamış bulunan aynı subjektivizmin semptomlarını buluyoruz.

«Saygıdeğer insan 'egosu'nun yakın zamanda Rus tarihi içinde atmak zorunda kaldığı garip perendeleri kaydetmek eğlendirici oluyor. Yere çalınan, Rus mutlakçılığı tarafından neredeyse bir toz zerresi haline getirilen 'ego' devrimci faaliyete dönerek öç alıyor. Bir komplocular komitesi biçiminde, var olmayan bir Halk İradesi adına kendisini bir tür tahta çıkarıyor ve bütün yetkilere sahip olduğunu ilân ediyor. Fakat 'hedef' daha güçlü olduğunu kanıtlıyor. Zaferi kazanan kırbaçtır, çünkü çarist tarihin «meşru» ifadesi olarak görülebilir.

---

14. **ibid.**
15. **ibid.**, s. 104.
16. **ibid.**

«Nihayet sahnede tarihin daha da 'meşru' bir çocuğunun belirdiğini görüyoruz - Rus işçi hareketi. İlk kez gerçek bir 'halk iradesi'nin oluşumu için gerekli temeller Rus toprağında atılıyor.

«Ama Rus devrimci 'egosu' yine buradadır! Başının üzerinde bir dönüş yaparak bir kez daha kendisini tarihin tam yetkili direktörü olarak ilân ediyor - bu kez Ekselansları Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin Merkez Komitesi unvanı ile.

«Çevik akrobat, günümüzde direktör rolüne lâyık olan yegâne 'özne'nin işçi sınıfının kollektif 'özne'si olduğunu kavramayı başaramıyor. İşçi sınıfı hata yapma ve tarihin dialektiği içinde öğrenme hakkını talep eder.

«Gelin açık konuşalım. Tarihsel olarak, gerçek bir devrimci hareketin işleyeceği hatalar, en zekî Merkez Komitesi'nin yanılmazlığından sınırsız ölçüde daha verimlidir»[17].

Böylece, Rosa Luxemburg için Lenin'in bütün örgütsel planı, olgunlaşmamış bir proletarya hareketi ile bu hareketin yüz yüze geldiği muazzam görevlerin bileşimi tarafından üretilen bir tarihsel materyalist yaklaşımdan subjektivist veya voluntarist (felsefi terimle, idealist) bir sapma idi. Lenin'in partinin ve liderliğin rolünü vurgulamasına karşılık Luxemburg böyle bir yapının potansiyel olarak tutucu rolü üzerinde durdu ve bunu, mücadele içindeki kitlelerin devrimci kendiliğindenliği ile kıyasladı.

Rosa Luxemburg, 1906'da Alınan işçi sınıfına Rusya'da önceki yıl meydana gelen olayların önemini açıklamak için yazdığı **Kitle Grevi, Siyasal Parti ve Sendikalar** başlıklı broşüründe bu temaları daha da geliştirdi. Bu broşür, **Rus Sosyal Demokrasisinin Örgütsel Sorunları**'nda teorik ve genel olarak ortaya konulan pek çok fikrin 1905 Rusyası'nda meydana gelen muazzam devrimci ayaklanma sırasında nasıl

17. **ibid.**, s. 108.

somut gerçeklik haline geldiğini gösterir. Daha önemlisi bu broşür, teorisyenleri on yıllardır uğraştıran sorunlara işçi sınıfının sayesinde çözümler bulduğu inisiyatif ve cesaretin kutlanmasıdır.

Luxemburg 1905'in, Rusya'da sürekli kitle grevleri ile alevlenen beş yıllık karışıklıkların sadece en yüksek noktası olduğunu gösterdi. Bu grevler bizzat devrimin iç gelişmesinin dışavuran ifadesi idi. Çoğu kez bir hazırlık, hattâ grev fonları bile olmaksızın başladılar ve önceki şemaların tam aksine, sendika örgütlenmesini izleyecekleri yerde onu aştılar ve bu sayede büyük bir hız kazandılar. Gene çoğu kez harekete küçük bir şikâyet sebep oluyordu; Kışlık Saray'a yürüyüş yapılmasına yol açan Petersburg'daki Ocak 1905 kitle grevi Putilov Fabrikası'nda çalışan iki işçinin işten atılması üzerine başladı. Bütün bu eylemleri birleştiren şey, onların kendiliğindenliği idi. Önceden hazırlanmış hiç bir planları yoktu; bir parti veya liderler gurubu tarafından kendilerine çağrı yapılmadı. Bunu mümkün kılan bizzat devrimin, kitlelerin o zamana kadar rüyası bile görülmeyen inisiyatif, yiğitlik ve fedakârlığını serbest bırakmış olması idi. Rosa Luxemburg, hareketin sonunda RSDİP Merkez Komitesi tarafından yapılan bir girişimin, Duma'nın açılışı üzerine genel grev çağrısının, tam bir başarısızlığa uğradığını kaydeder.

Luxemburg'un sınıf mücadelesinde yerleşmiş önyargılara yönelttiği eleştirinin merkezini, aynı zamanda, ekonomik ve politik mücadelenin mekanik olarak ayrılmasına (Ne **Yapılmalı**'da açıkça ortaya konulan bir dikotomi) yönelttiği saldırı oluşturuyordu. Rus işçileri bu kategorilerin ikisine de uymamıştı.

«Ancak bir bütün olarak hareket ekonomik mücadeleden politik mücadeleye ilerlemez; tersi de geçerli de-

ğildir. Her büyük politik kitle eylemi, en yüksek politik noktasına vardıktan sonra, bir ekonomik grevler çokluğu içinde dağılır. Ve bu sadece büyük kitle grevlerinin her biri için değil, bir bütün olarak devrim için de geçerlidir. Politik mücadelenin yayılması, açılması ve karmaşıklaşması ile birlikte ekonomik mücadele geri çekilmez, fakat yayılır, örgütlenir ve eşit ölçüde karmaşık hale gelir. Bu ikisi arasında tam bir karşılıklı etkileşim vardır...

«Politik mücadelede her yeni saldırı ve kazanılan her yeni zafer ekonomik mücadele için güçlü bir hıza dönüşür... Ve bunun tersi de geçerlidir. İşçilerin kapitalistler ile durmaksızın ekonomik mücadele etme durumu, onların savaşma enerjisini, her politik fasılada canlı tutar...

«Tek kelimeyle, ekonomik mücadele bir politik merkez ile diğeri arasındaki taşıyıcıdır; politik mücadele ekonomik mücadele için toprağın periyodik olarak gübrelenmesidir. Burada sebep ve sonuç sürekli yer değiştirir; böylece şimdi, kitle grevi dönemi içinde birbirinden geniş çapta uzaklaştırılan, tamamen ayrılan ve hattâ teorik plan gereğince karşılıklı olarak birbirini dışlayan ekonomik ve politik faktör sadece Rusya'daki proleter sınıf mücadelesinin iç içe geçmiş iki yanını oluşturur»[18].

Görebileceğimiz gibi, **Kitle Grevi** broşüründe Lenin'e karşı yapılan polemiğin bir benzeri vardır. Lenin'in örgütsel planı ne kadar subjektivist ise, kitle grevi planlamaya çalışanlar da o kadar subjektivisttir. Luxemburg'un her iki çalışmadaki ana teması, partinin ve özellikle de parti liderliğinin kapasitesinin olduğundan fazla değerlendirilmesine karşı uyarıda bulunmaktır.

«İnisiyatif ve bilinçli yönelimin belirli sınırları vardır. Devrim sırasında, proletarya hareketinin bir yönetim organının, hangi fırsat ve faktörlerin patlamalara yol açabileceğini, hangilerinin açmayacağını önceden görmesi ve hesaplaması son derece zordur. Burada da inisiyatif ve yön verme, birinin eğilimlerine göre emirler ya-

18. **ibid., s. 185.**

yımlamaktan değil, verili duruma en ustalıklı biçimde uyum sağlama yeteneğinden ve kitlelerin ruh hali ile mümkün olan en yakın ilişkiyi sağlamaktan ibarettir»[19].

On iki yıl sonra Rosa Luxemburg, **Rus Devrimi**'nde demokrasiyi kısıtladıkları için Bolşevikler'i eleştirirken aynı fikirlere tekrar döndü.

«Lenin-Trotskiy diktatörlük teorisini üstü kapalı biçimde belirleyen tahmin şudur: Sosyalist dönüşüm, devrimci partinin cebindeki hazır bir formülle tamamlanan bir şeydir ve geriye sadece bunun enerjik biçimde pratiğe uygulanması kalır. Ne yazık ki - veya iyi ki - durum bu değildir... Sosyalist toplum sistemi, yaşayan tarihteki gelişmelerin bir ürünü olarak ancak kendi deneyimlerinin okulundan doğan, kendi gerçekleşmesi sırasında doğan tarihsel bir ürün olmalıdır ve ancak böyle olabilir... Bütün halk kitlesi buna katılmalıdır. Aksi halde sosyalizm, bir düzine entellektüelin oturduğu birkaç büro masasının gerisinden kararlaştırılacaktır»[20].

2. Partinin Rolü

Bütün politik düşünce ve eylemine hâkim olan, işçi sınıfının kendi faaliyeti ve eylemi anlayışına bu coşkulu vurgudan hareketle Rosa Luxemburg devrimci partinin rolü ve yapısı hakkında nasıl sonuçlar çıkarıyordu? Bu soruyu yanıtlamak için önce **çıkarmadığı** sonuçları açıklığa kavuşturmak gerekiyor, çünkü Luxemburg bu konuda taraftarları kadar eleştirmenleri tarafından da çoğu kez yanlış sunulur.

Sıklıkla öne sürüldüğü gizi Luxemburg, devrimci partinin ve politik liderliğin önemsiz olduğu saf anlamda kendiliğinden bir devrim teorisini savunmadı. Bütün politik karyerinin ve yazdığı her şeyin bu-

19. **ibid.**, s. 188.
20. **ibid.**, s. 69-71.

nun tam aksini doğruldığını göstermek kolaydır. Daha okula bile gitmeyecek kadar küçükken Polonya Proletarya Partisi'ne katıldı ve hayatının sonuna kadar daima bir siyasal partinin üyesi oldu. Aslında SDKPL (Polonya Krallığı Sosyal Demokrat İşçi Partisi) Rusya'dakine benzer koşullar içinde Luxemburg'ın yakın yoldaşı Leo Jogiches tarafından örgütlenmiş, son derece katı, merkezileşmiş ve komplocu bir parti idi. **Rus Sosyal Demokrasisi'nin Örgütsel Sorunları**'nda Luxemburg şöyle yazıyordu: «Bir kural olarak sosyal demokrasi yerelciliğin veya federalizmin her türlü belirtisine düşmandır. Bütün işçileri ve bütün işçi örgütlerini tek bir parti içinde birleştirmeye çalışır»[21].

Kitle Grevi'nde, broşürün bir bölümünü, partinin genel otoritesi altında, sendikalar ile Sosyal Demokrat Parti arasında birleşik eylem ihtiyacını tartışmaya ayırdı[22]. 1914'ten, İkinci Enternasyonal'in şovenizme düşmesinden sonra Luxemburg, tıpkı Lenin gibi, bir federal Enternasyonal'e karşı **merkezileşmiş** bir enternasyonalin inşasını savundu. **Junius Broşürü**'nün **Uluslararası Sosyal Demokrasinin Görevleri Üzerine Tezler** başlıklı ekinde şunları yazdı:

> «3. Bir sınıf olarak proletaryanın örgütünün çekim merkezi Enternasyonal'dir. Enternasyonal şu sıra, militarizm, sömürge politikası, ticaret politikası ve 1 Mayıs kutlamaları sorunları üzerine, ulusal seksiyonlar tarafından benimsenecek barış taktiklerini ve savaşın patlak vermesi halinde izlenecek kollektif taktikleri kararlaştırıyor.
>
> «4. Enternasyonal'in kararlarını yerine getirme yü-

21. **ibid.**, s. 85.

22. Rosa Luxemburg, «The Mass Strike, the Political Party and the Trade Unions», Mary Alice Waters (ed.), **Rosa Luxemburg Speaks**, New York 1970, s. 207-208.

kümlülüğü her şeyin üstündedir. Buna uymayan Ulusal seksiyonlar kendilerini Enternasyonal'in dışına koyarlar»[23].

Buradan hareketle, Rosa Luxemburg'un devrimci bir parti önderliğinin işçi sınıfı için bir ihtiyaç olduğunu Lenin kadar kabul ettiği açıktır. Lenin'le farklılıklar, bunun ne tür bir parti olması gerektiği ve görevlerinin neler olduğu konusunda idi. Mücadele içindeki işçilerin yeteneklerine duyduğu yüksek güven nedeniyle Luxemburg, partinin politik liderlik konusunda başlıca görevlerini, eylem için çağrı çıkarılmasına **karşı çıkılması** ve mücadelenin aktüel örgütlenmesi olarak görüyordu. «Sosyal demokratlar kitle grevinin teknik yanına, mekanizmasına kafa yoracak yerde, devrimci dönemin orta yerinde **politik liderliği** üstlenmeye çağrılırlar»[24].

Esas olarak bu propagandist parti görevleri anlayışıdır ve parti örgütünün gerektirdiği merkeziyetçilik ve disiplinin ölçüsü bakımından sonuçları vardır. Lenin'in talep ettiği sıkı disiplin her şeyden önce eylemde birliği sağlamak içindi. Genel deyişle, kendisini propaganda ile sınırlayan bir parti böyle katı bir rejime gerek duymazdı; fikirler ile serbestçe oynamak çok daha önemli olurdu. Bu konuda Luxemburg ile Lenin arasındaki farklılığın en iyi göstergelerinden biri parti yönetimi ve rutinine yönelik tavırlarındaki karşıtlıktı. Lenin, parti örgütlenmesinin, malî konuların ve kongre hazırlıklarının bütün ayrıntılarına daima etkin biçimde karışırdı. Oysa Luxemburg ne Polonya ne de Alman partisinde bu tür me-

23. Rosa Luxemburg, «The Junius Pamphlet», Mary Alice Waters (ed.), op. cit., s. 331.

24. Rosa Luxemburg, «The Mass Strike, the Political Party and the Trade Unions», op. cit., s. 189.

selelerle fazla ilgilenmedi. Luxemburg'un biyografisini yazan Nettl şunu kaydeder:

> «Bir aşamada, onun örgütsel meselelerle hiç bir şekilde ilgilenmemesini, resmî konferans veya kongrelerin hiç birine katılmamasını öngören resmî bir parti kararı (SDKPL tarafından) alındı»[25].

Aynı zamanda, zihnini propaganda görevi üzerinde odaklaştırdığı için parti üyeleri ile onların «popüler çevresi» arasına «sızdırmaz bir engel dikilmesi»ne karşı yaptığı uyarıda olduğu gibi, parti örgütünün disiplinine tâbi parti üyesi ile partinin taraftarları ve sempatizanları arasındaki ayırımı da (bu ayırım Lenin için çok hayatî idi) fazla önemli görmez.

Böylece Luxemburg için partinin proletarya üzerindeki etkisi, örgütün gücü veya eylem inisiyatifinden çok, öncelikle fikirleri, programı ve sloganları aracılığıyla gerçekleştirilecekti; oysa Lenin'de bu iki unsur çok daha yakın dengeleniyordu.

Luxemburg ile Lenin arasındaki bu farklılıkları, ne kadar anlamlı olurlarsa olsunlar, perspektifte tutmak önemlidir. Luxemburg'un parti konusunda Lenin'den ayrılığının onu devrimci marksizmin yirminci yüzyıldaki ana akımından temel olarak ayırdığını - Lenin'in diktatörlükte ısrarına muhalif olarak marksizmin demokratik, hattâ liberal bir versiyonunu temsil ettiğini - öne sürme girişimleri olmuştur. Bu görüşün önde giden taraftarlarından biri, Bertram D. Wolfe, **Rus Devrimi ve Marksizm ve Leninizm'e önsöz**ünde şunları yazar:

> «İkisine de (Lenin ve Luxemburg) 'devrimci sosyalist' denilmesine rağmen, ayrı mizaçları, sosyalist liderliğin yapısı, parti örgütlenmesi, işçi sınıfının inisiyatifi

25. J.P. Nettl, **Rosa Luxemburg**, c. 1, Londra 1966, s. 265.

ve kendi faaliyeti üzerine farklılaşan tavırları, onları ayrı kutuplarda tutar»[26].

Buradaki argüman, Luxemburg'un Lenin'in «aşırı merkeziyetçilik»ine itirazları temel önemde iken, devrimci sosyalistler olarak uyuşmalarının rastlantısal veya yapay bir şey olduğudur. Ancak bu büyük çarpıtmadır ve soğuk savaşın ideolojik mücadeleleri içinde Rosa Luxemburg'dan yardım sağlamak için icat edilmiştir. Wolfe'un kanıtının parçası olarak öne sürdüğü **The Russian Revolution** dokümanı bile bu görüşü kesinlikle çürütür[27].

> «Bolşevikler gerçek bir devrimci partinin tarihsel olanakların sınırları içinde yapabileceği her katkıyı sağlayabilecek yetenekte olduklarını kanıtlamışlardır. Mesele, ikincil düzeyde şu ya da bu taktikle değil, proletaryanın eylem kapasitesi, eylem gücü, sosyalizmin iktidarı için sahip olduğu irade ile ilgilidir. Bu bakımdan,

---

26. Bertram D. Wolfe, Rosa Luxemburg, **The Russian Revolution and Marxism or Leninism?**'e «Önsöz», op. cit., s. 1. Stalinistler dahil bazı garip ve heterojen taraftarlar bu görüşe sahiptirler. Onlara göre, Leninizm'e yöneltilen bir eleştiri sapmaya eş değerdedir ve Luxemburg'un kendiliğindenliğe yaptığı vurgu onlara göre sadece bir sapmayı değil, aynı zamanda bir tehdidi ifade eder. (Luxemburg'un Sovyet ve Doğu Avrupalı tarihçilerin elinde nasıl değerlendirildiğini görmek için bk., J.P. Nettl, op. cit., c. II, Bölüm XVIII, ve Trotskiy, «Hands off Rosa Luxemburg», Mary Alice waters (ed.), op. cit., içinde, s. 441-50); ve Stalinizm veya Trotskizm'den bağımsız guruplar ya da hareketler kurmaya çalışan çeşitli anarşistler, anarko-sendikalistler ve «Luxemburgistler». (Bk. Trotskiy, «Rosa Luxemburg and the Fourth Internatinal», Mary Alice Waters (ed.), op. cit., içinde, s. 451-54.

27. Luxemburg, Rus Devrimi'nde Bolşevik politikanın bazı yönlerinin eleştirisini 1918'de hapiste yazdı. Bunlar, yaşadığı süre içinde asla yayımlanmadı. Paul Levi Komünist Enternasyonal'den ihraç edildiğinde, 1921'de yayımlayana kadar bu metin gün ışığına çıkmadı.

Lenin, Trotskiy ve arkadaşları, dünya proletaryasına örnek olarak ortaya çıkan **ilk** kişiler oldular. Onlar **hâlâ**, bugüne dek Hutten ile birlikte 'cüret ettim' diye haykırabilen **yegâne kişilerdir.**

«Bolşevik politikasında esas ve **kalıcı** olan budur. **Bu anlamda** onlarınki, politik iktidarın fethi ve sosyalizmin gerçekleştirilmesi sorununun pratiğe geçirilmesi ile uluslararası proletaryanın önünde yürümek ve bütün dünyada sermaye ile emek arasındaki skoru büyük ölçüde açmak suretiyle gerçekleştirilen ölümsüz (bir) tarihsel hizmettir. Sorun Rusya'da ancak ortaya konulabilirdi. Rusya'da çözümlenemezdi. Ve bu anlamda gelecek her yerde Bolşevizm'e aittir»[28].

Ayrıca bu sözlerin yazıldığı aylarda Luxemburg Alman Komünist Partisi'nin kuruluşuna katılarak Lenin ile en somut pratik dayanışma biçimini gerçekleştirdi[29].

Rosa Luxemburg büyük çapta ve bağımsız bir düşünürdü. Aslında pek çok teori ve taktik konusunda kaçınılmaz olarak Lenin'den ayrılıyordu; fakat Lenin ile paylaştığı şey - devrimci marksizme ve proletaryanın uluslararası sınıf mücadelesine tam bağlılık - çok daha temeldi. Hararetli biçimde tartıştılar, evet, ancak bunu, paylaşılan bir çerçeve içinde, Bernstein'a, daha sonra Kautsky'e karşı verdikleri savaşa hiç bir şekilde benzemeyen bir tarzda yaptılar. Partinin yapısı ve rolü üzerine anlaşmazlıkları, ancak bu paylaşılan çerçevenin, ortak başlama noktalarının, anlaşılması temelinde kavranabilir ve değerlendirilebilir.

---

28. Rosa Luxemburg, **The Russian Revolution and Leninism or Marxism?**, op. cit., s. 80.

29. Wolve'un Rosa Luxemburg'un Üçüncü Enternasyonal'-iin kuruluşuna karşı çıktığı iddiası, tipik olarak, zamanlama üzerine bir taktik anlaşmazlığın hatalı biçimde ilke meselesine dönüştürülmesini temel alır.

3. Luxemburgu'n Görüşlerinin Geriplanı

Lenin ve Luxemburg, tartıştığımız gibi, aym temel öncüllerden hareket ettilerse parti sorunundaki farklılıkları nasıl açıklanır? Luxemburg'un mizacına dayanarak yapılan açıklamalar bizi fazla ileri götürmez. Lenin'in izlediği yöntemlerden hoşlanmasa da Luxemburg, 1917'de Trotskiy'nin yaptığı gibi, politik bakımdan gerekli olduğunu düşünmesi halinde kendi kişisel duygularının üstesinden gelecek kadar disiplinli bir devrimci idi. Bu durum onun entellektüel zayıflığına da yorulamaz, çünkü Franz Mehring'in onu «Marx ve Engels'in bütün bilimsel mirasçıları içinde en parlak entellekt» olarak betimleyişinde[30] fazla abartma yoktu.

Luxemburg'un Lenin ile farklılıklarının gerçek kökleri, içinde faaliyet gösterdikleri çok farklı tarihsel durumlarda yatar. **Rus Sosyal Demokrasisi'nin Örgütsel Sorunları** ve **Kitle Grevi** konu olarak Rus işçi hareketini alıyor olsa da, Luxemburg'un Alman durumunu göz önünde ve Alman deneyimini zihinde tutarak yazdığı açıktır. **Kitle Grevi**'nde bu yönelim apaçık ortadadır, fakat daha erken çalışmalarda bile, aşırı merkeziyetçilik ve tutucu liderlik eğilimleri tehlikesi hakkında somut bir örnek vermek istediği zaman Alman Sosyal Demokrasisi ve onun parlamenterizme adaptasyonundan söz ettiğini görüyoruz[31]. Daha önemlisi, onun parti anlayışını biçimlendiren Alman durumu idi; ve Alman ve Rus işçi hareketlerinin yüz yüze geldikleri koşullar kadar birbirine benzemeyen pek az şey olabilirdi.

---

30. Alıntı, Paul Frölich, **Rosa Luxemburg**, Londra 1972, s. 140.

31. Bk. Rosa Luxemburg, **The Russian Revolution and Leninism or Marxism?**, op. cit., s. 93.

Almanya'ya geldiğinde Rosa Luxemburg, ilk planda, yüzbinlerce üyesi, binlerce yerel örgütü olan, seksen kadar günlük gazeteye ve geçmişinde on yıllarca sürmüş bir mücadeleye sahip, çoktan kurulmuş bir kitle partisine - dünyanın gördüğü en büyük ve en başarılı sosyalist parti - katıldı. Oysa Lenin parti kurmaya sıfırdan başlamak zorunda kaldı. Böylece, Lenin örgütlenme, etkinlik ve profesyonelizm üzerine bütün pratik (bu nedenle de teorik) sorunları ciddiyetle ele almak zorunda iken Luxemburg bütün bunları veri olarak alabiliyordu. SPD içinde partinin nasıl örgütlenmesi gerektiği meselesi asla ele alınmadı ve Luxsemburg'un da örgütlenmenin ayrıntıları hakkında ciddi biçimde düşündüğünü gösteren hiç bir kanıt yoktur. Bu konuda Lenin ile olan kontrast diğer hiç bir konuda böylesine tam olamaz.

İkinci planda, gerek SPD gerekse işbirliği halinde olduğu sendikalar daha şimdiden, bürokrasi ve düzenin anavatanı olan bir yerde ileri bir bürokratlaşma aşamasına ulaşmışlardı. Bu çalışmada belirttiğimiz gibi, Alman işçi hareketi dev bir imtiyazlı ve yerleşmiş görevliler tabakasına dayanıyordu. Bu tabakanın parolası olan «örgüt» eylemden kaçınmak için sürekli bir mazeret olarak hizmet ediyordu. Ya örgüt eylem için yeterince güçlü değildi ya da, alternatif olarak, eylem örgütleri tehlikeye düşürecekti. Rosa Luxemburg bunu daha açık, diğer marksistlerden daha erken ve kesinlikle Lenin'den çok önce gördü ve şiddetle tepki gösterdi. Kitlelerin kendiliğinden yaratıcılığını böylesine güçlü biçimde zorlaması, tutucu görevlilerin oluşturdukları bu geniş bataklığı aşmak içindi.

Dahası, Alman işçi hareketinde eksik olan tam da bu kendiliğindenlik ve mücadelecilikti. Yüzyılın

ilk yıllarında Alman işçi sınıfının grev faaliyetinin düzeyi çok düşüktü. 1900'den 1905'e kadar geçen altı yıl içinde her yıl ortalama 122 606 grevcinin katıldığı ortalama 1171 grev oldu (bu durum grev başına düşen ortalama işçi sayısını sadece 104 olarak verir)[32]. Bu sayıları, çok daha küçük bir işgücünün olduğu Rusya'daki şu sayılar ile kıyaslayın: 1903'te 87 000 grevci; 1905'te 2 863 000 (bunların 1 843 000'i **politik** grevlere katılmışlardı); ve 1912'de 550 000 **politik** grevci[33]. Bu sayılardan hareketle, büyük bir sosyalist partiye ve muazzam örgütlere sahip olmasına rağmen Alman işçi hareketinin patronlara karşı elementer sınıf mücadelesinde görece zayıf ve pasif olduğu, oysa bir kitle partisinin olmadığı ve sendika örgütlerinin pratikte var olmadıkları Rusya'da işçilerin hem patronlara hem de devlete karşı büyük savaşlar verdikleri, görülebilir. Bütün vurguyu o anki durumun **eksik** fakat kilit önemdeki unsuruna yapmak - Luxemburg için bu kendiliğindenlik ve aşağıdan kitle eylemi idi - tıpkı Lenin gibi, Rosa Luxemburg'un da bir devrimci olarak yapısında vardı. Böylece, kendiliğindenliği veri olarak alan Lenin, «Bize bir devrimciler örgütü verin Rusya'yı yerinden oynatalım,» diye yazabiliyor; oysa Luxemburg, gerçekte, «Bize kitlelerin kendiliğindenliğini verin, devrim yapalım,» diyordu.

Bu genel faktörlere ek olarak Luxemburg SPD içindeki özgül durumdan da etkileniyordu. Almanya'da gerçek bir devrimci partinin inşası için atılan ilk

32. Bu sayılar, **Sozialgeschichtliches Arbeitsbuch, Materialien zur Statistik des Kaiserreichs 1870-1914**, Münih 1975, s. 132'de yer alan grev istatistiklerinden çıkarılmıştır.

33. Sayılar Trotskiy'den alınmıştır, **The History of the Russian Revolution**, Londra 1977, s. 59.

gerçek adım SPD içinde bir hizip oluşturmak olacaktı. Fakat bu son derece zordu, çünkü Luxemburg kendi görüşlerine pek az destek sağlayabilecekti; Lenin bile Ağustos 1914'ten önce böyle bir maceraya pek desteklemezdi. Partinin iki büyük liderinin, teorisyen olarak Kautskiy'nin, pratik örgütçü olarak Bebel'in otoritesi muazzamdı - Rusya'da kıyaslanabilir tek kişi olan Plekhanov'unkinden çok daha büyük - ve Luxemburg, Alman hareketi içinde sahip olduğu etkinliği, en azından kısmen, kendisine gösterilen toleransa ve 1910'a kadar Kautskiy'nin kendisine önem vermesine borçlu idi. Ayrıca Bernsteinizm tehdidine karşı partinin merkezi ile bir ittifak kurmaya ihtiyacı vardı.

Nihayet, hizip kurmanın ister istemez ortaya çıkaracağı bölünme olgusu vardı ve Rosa Luxemburg buna tamamen karşı idi. Bu konuda 1891'de reformizm ile suçladığı SPD'den kopan büyükçe bir gurup devrimcinin kurduğu Bağımsız Sosyalist Parti'nin kaderinden etkilenmiş olması mümkündür. Bu partinin hayatı çok kısa sürmüş ve tamamen ortadan silinmişti. Ocak 1917 gibi geç bir tarihte Luxemburg hâlâ bölünmeye karşı görüş geliştiriyordu:

> «Bugün en iyi unsurların pek çoğunun partiyi terk etmesine yol açan sabırsızlık ve kin ne kadar yorumlanabilir ve kavranabilir olursa olsun, kaçış bir kaçış olarak kalmaya devam eder. Bu, burjuvaziye satılan, Scheidemann ve Legien'in baskısı altında kıvranan ve nefesi kesilen kitlelere ihanettir. Biri, artık uygun düşmediği küçük bir sektten yeni sektler kurmak için çekilebilir. Basit bir geri çekiliş ile proletarya kitlesini burjuvazinin ağır ve müthiş boyunduruğundan kurtarmayı ve böylece cesur bir örnek oluşturmayı istemek olgunlaşmamış fanteziden başka şey değildir. Bir kurtuluş yanılsaması olarak üyelik kartlarını atmak, yetkinin üyelik kartında olduğu yanılsamasından, ayakları havada olmaktan başka

şey değildir. Her ikisi de Alman Sosyal Demokrasisi'nin bünyesel hastalığının, örgütsel kretenizmin farklı kutuplarıdır»[34].

4. Rosa Luxemburg'un Güçlü ve Zayıf Yanları

Luxemburg'un kendiliğindenliğe nasıl vurgu yaptığını ve partinin rolü hakkındaki anlayışının kendi özgül tarihsel durumu ile nasıl koşullandığım göstermiş bulunuyoruz; fakat açıklamak, doğrulamak değildir. Onun görüşlerini, iktidar mücadelesi içinde işçi sınıfının yüz yüze geldiği sorunları çözme yeteneği bakımından da değerlendirmek gerekir. Luxemburg'un fikirleri **Ne Yapılmalı**'nın otoritesi nedeni ile marksistlerce sık sık ihmal edildiği için, önce onun olumlu yanlarını koyarak başlamalıyız.

Proletaryanın taktikleri ve mücadele yöntemleri alanında en önemli ilerlemelerin bir merkez komite veya liderlik tarafından icat edilemeyeceğini, ancak mücadelenin ateşi içinde bizzat işçiler tarafından keşfedilip yaratılacağım söylerken Rosa Luxemburg haklı idi. Bu görüş, yeni tip bir devletin kendiliğinden yaratılması (Paris Komünü; Rus sovyetleri) ve benzer tarzda fabrika işgalleri ve uçan grev gözcüsünün keşfi (1972'de İngiliz madenciler ve inşaat işçileri) ile büyük çapta, tekrar tekrar kanıtlanmıştır.

Luxemburg, tam kabarış halindeki sınıf mücadelesinin ekonomik olan ile politik olanın mekanik olarak ayrılmasma izin vermeyeceğini belirtirken haklı idi; ve **Kitle Grevi**'nde bu konudaki formülendirmeleri **Ne Yapılmalı**'daki soyut bazı şemalardan çok daha dialektiktir. Britanya işçi sınıfının yakın zamanda verdiği mücadeleler bu durumu hayranlık uyandıra-

34. Alıntı, Tony Cliff, **Rosa Luxemburg**, Londra 1959, s. 52.

cak biçimde canlandırır. Tory Sanayi İlişkileri Yasası'nın varlığı ve 1970'lerin başında ücretlerin dondurulması üzerine, 1972'de dok işçilerinin yasa kapsamına alınmaya karşı verdikleri mücadele, 1973'te Con-mech fabrikasında sendika yetkisi için yapılan grev ve 1974'te madencilerin grevi gibi saf anlamda sendikal, ekonomik anlaşmazlıkların, kaçınılmaz olarak kendilerini yasaya ve hükümete karşı kitlesel politik savaşlara dönüştürdükleri görüldü. Aslında, modern kapitalist hükümetler günümüzde sanayiye gittikçe daha fazla müdahale etmek zorunda kaldıkları ve ücret kısıtlamasını bütün stratejilerinin merkezi haline getirdikleri için, işçi sınıfının politik ve ekonomik mücadelesi her zamankinden çok daha sıkı kaynaşmıştır ve Luxemburg'un düşüncesinin bu yönü gittikçe daha geçerli hale gelmiştir.

Luxemburg, sosyalist partilerin zirvesinde, hattâ işçi sınıfının derinliklerinde, görülmeyen işlerde faaliyet halinde olan dinamik güçlerden tecrit olarak üretilen bütün partilerde görülen tutucu eğilimler konusunda uyarmakta haklı idi. Bunu bizzat Lenin, yukarda gördüğümüz gibi, Bolşevik partisinin içinde 1905 ve 1917'de yaşadı. Bir çağdaş marksist, Duncan Hallas aynı şeyin fabrika düzeyinde bile nasıl olabileceğini net bir biçimde açıklamıştır:

> «Bazen en iyi militanlar bile olaylar tarafından aşıldıklarını görürler ve kendilerini kısa veya uzun bir zaman, önceden militan olmayan işçilerin hakkını işgal eden bir pozisyonda bulurlar. Bu deneyim saflarda yer alan aktif sendikacılar için de geçerlidir. Mücadele umulan noktayı aştığında, dün sadece daha bilinci olanlarca kabul edilebilir olan slogan ve talepler çoğunluk için ansızın çok sınırlı olabilir. Daha deneyimli ve bilgili olan eylemciler, kaçınılmaz olarak, normalde uygun olan belirli bir tedbirliliği kabul ettirirler; fakat bu tutum, hız-

la değişen bir durumda bazen ilerlemenin önünde gerçek bir engel oluşturabilir»[35].

Luxemburg, Lenin'in sosyalizmin işçi sınıfma «dışarıdan» getirilmesi anlayışına karşı çıkmakta ve kendiliğindenliğin muazzam rolünü ve kazanımlarını belirtmekte de haklı idi. Parti ne dehanın ne de sınıf mücadelesinin her şeye gücü yeten yöneticilerinin eseridir ve Lenin'in çubuğu voluntarizm yönünde fazla büktüğü (yukarda gösterdiğimiz gibi bu bir anlamda onun büyük kazanımı olsa da) suçlamasında gerçek payı vardır.

Böylece bir çok noktada Rosa Luxemburg marksist analize 1901-1904'teki Lenin'den daha yakındı[36]. Ne yazık ki, anlayışı, tarihin gidişatı içinde açık bir biçimde ortaya çıkan belirli zayıflıkları da taşıyordu. Kitle grevlerinin kendiliğindenliği üzerine fikirlerinin tek yanlılığım görmek kolaydır. Böyle grevler çoğu kez olduğu gibi, kendiliğinden patlayabilirlerse de, bu gerekli bir durum ve daima bir avantaj değildir. 1926 Britanya Genel Grevi bunu çok iyi canlandırır. Grevin bütün gücü, enerjisi ve inisiyatifi aşağıdan geldi, fakat grev çağrısı ve planlama, liderlik, TUC Genel Konseyi tarafından gerçekleştirildi ve en önemlisi, grev, kritik anda, bu liderlik tarafından etkin bir biçimde durduruldu. Grevden önceki aylarda Britanya hâkim sınıfı karşılaşmaya gerek politik gerek askeri olarak çok dikkatli biçimde hazırlandı. Açıktır ki bu durumda marksist eleştiri grevin planabilmesi fikrine değil, Genel Konsey'in, düşmanın da aym şeyi yaptığını bilmesine rağmen, planı uygulamakta ve

35. Duncan Hallas, «The Way Forward», John Palmer ve Nigel Harris (eds.), **World Crisis** içinde, Londra 1971, s. 266.

36. Benzer görüşü savunan bir marksist için bk., Tony Cliff, **Rosa Luxemburg**, op. cit., s. 45.

yeterli hazırlığı yapmakta başarısız kalışına yöneltilecektir. Fakat bu, Rosa Luxemburg'un kolayca düzeltebildiği görece küçük bir hata idi[37]. Çok daha önemlisi, öne sürdüğü stratejinin Alman devriminin her önemli sınavında başarısızlığa uğraması olgusudur.

Uzun süre beklenen 1918-19 Alman devriminde Rosa Luxemburg'un Spartaküs Birlik'i (özgün olarak 1916'da SPD içinde bir hizip olarak kuruldu) Almanya'daki yegâne tutarlı devrimci güç olduğunu kanıtladı. Gene de, sayı, deneyim ve olayları kesin biçimde etkileyecek örgütsel sağlamlık bakımından çok zayıftı. Daha çok, sürekli olarak devrimci rüzgârlara kapılıp sürüklendi, tekrar tekrar kitle eylemi ve bütün iktidarın işçi ve asker konseylerine geçmesi için çağrı yapmanın dışında tutarlı bir strateji formüllendirmeyi başaramadı. Rusya'dan elçi olarak gelen Radek, devrimin başlangıcında Spartakistler'in Berlin'de elli kadar örgütlü insandan başka bir şeye sahip olmadıklarını[38] rapor ediyor ve Spartakist Birlik'in Alman Komünist Partisi'ni kurduğu Konferans'ta bile şu duyguya kapıldığını belirtiyordu:

«Karşımda bir parti olduğunu hâlâ hissedebilmiş değilim»[39].

Rosa Luxemburg'un en bağlı ve eleştirisiz taraftarı Paul Frölich bile bu zayıflık görünümünü doğrular (strateji üzerindeki zararlı etkisini kabul etmese de): «Devrim başladığı zaman Spartaküsbund hemen hemen bütün büyük şehirlerde var olan bir ye-

37. 1910'da Alman işçi sınıfı eşit oy hakkı için mücadeleye giriştiğinde bizzat Luxemburg'un «Parti Yürütmesi'nden büyük bir eylem planı hazırlamasını talep ettiği»ni belirtmeliyiz. Paul Frölich, op. cit., s. 171.

38. Bk. J.P. Netti, c. II, op. cit., s. 747.

39. **ibid.**, s. 752.

rel guruplar federasyonundan ibaretti, henüz siyasal bir parti değildi»[40]. Ek olarak genç bir örgütün «çocukluk hastalıkları»ndan çekiyordu. Luxemburg ve yürütme KPD'nin kuruluş konferansında Ulusal Meclis seçimlerine katılma sorununda önemli bir çoğunluğa söz geçiremedi. (Bolşevikler 1917 sınavından on yıl kadar önce bu tür aşırı solculuğu saflarından atmışlardı.) İşçi konseyleri içinde önemli bir etki sağlayamaması Spartaküs Birlik'i USPD (1917'de SPD'den ayrılan Bağımsız Sosyal Demokratlar) ve Devrimci İşçi Temsilcileri ile kararsız bir ittifak kurmaya zorladı ve bu ikinci guruptan unsurlar yalpaladıklarında kendilerini ayırmak için girişimde bulunmak zorunda kaldılar. Sonunda programlarındaki şu sözlere rağmen: «Spartaküsbund, Almanya'daki proleter kitlelerin büyük çoğunluğunun açık ve ifade edilmiş iradesi ile uygun düşmediği taktirde hükümet iktidarını asla ele almayacaktır»[41], olaylar tarafından aşıldılar, devrimin ezilmesi, Luxemburg ile Liebknecht'in katledilmesi ile sonuçlanan umutusuz bir erken ayaklanmaya sürüklendiler.

Luxemburg yapılmakta olan hatanın kuşkusuz farkında idi, fakat bunları önleyemeyecek kadar güçsüzdü. Nitekim, ileri işçileri disiplinli bağımsız bir parti içinde kaynaştırmayı başaramaması, sonunda hayatına mal oldu. Bu göreve 1903'te Lenin'in yaptığı gibi başlayamamış olması belki kaçınılmaz tarihsel faktörlerden ötürü idi; fakat bunun daha sonra yapılmaması kısmen bilinçli bir kararın ürünü oldu. Nettl şunu kaydeder: «Spartaküs liderleri 1918'de bir örgüt kurmak için güçlü bir girişimde bulunmaktan, üzerinde tartışarak vazgeçmeye karar verdiler. Dev-

40. Paul Frölich, op. cit., s. 279.
41. ibid., s. 270.

rimci olanakların bunu gereksiz bir çaba haline getirdiğini düşünüyorlardı»[42].

Luxemburg'un stratejisindeki diğer büyük kusur reformist liderlerin işçi sınıfını geride tutma ve yolunu şaşırtma yeteneklerini azımsaması idi. Bernsteinizmin teorik sonuçlarını ve Kautskyci merkezin pasifliğini ilk kavrayan kişi olmasına rağmen Luxemburg, bu eğilimlerin, onca zaman beklediği kitle eylemlerinin orta yerinde bile işçi sınıfı üzerinde yaratacağı felç edici ve bölücü etkiyi önceden görmeyi başaramadı. 1913'te şöyle yazıyordu: «Tereddüt eden liderler, fırtına halinde harekete geçen kitleler tarafından kesinlikle bir yana itilecekler»[43].

Fakat bu aslında o kadar basit biçimde kanıtlanmadı. Bunun yerine sosyal demokratlar milyonlarca işçinin uzun zamanda oluşmuş sadakatinden devrimi sabote etmek için yararlanabildiler. Bu sorunu yeterince erken kavramayı başaramaması yüzünden Luxemburg oportünizme karşı politik tartışma yolu ile olduğu kadar örgütsel olarak da - parti tüzüğündeki maddelere dayanarak, bölünerek vb. - savaşmak gerektiğini görmedi.

5. Hataların Teorik Kökleri

Luxemburg'un görüşlerinin geriplanını göstermiş bulunuyoruz. Pozisyonunun hem güçlü hem de zayıf yanlarının tarihsel olarak nasıl koşullandığı görülebilir. Peki hatalarının teorik kökleri nelerdi? Bu hataların kaynağına ulaşmak için Luxemburg'un birbiriyle bağlantılı iki düşünce alanına dönmeliyiz: Pro-

42. J.P. Nettl, op. cit., c. II, s. 724.
43. Alıntı, Paul Frölich, op. cit., s. 143.

letaryanın devrimci bilincini geliştirdiği sürecin analizi ve devrimin dinamikleri hakkındaki anlayışı.

Sosyal demokrasinin ana akımı bilinçliliği, çelişkiler ve niteliksel sıçramalar olmaksızın uyumlu bir dereceli birikim süreci içinde meydana gelen gelişme olarak görüyordu. Luxemburg'un kitlelerin kendiliğindenliğine yaptığı vurgu onu bütün batılı marksistler içinde bu ortodoks görüşten en uzağa koyuyordu, fakat hâlâ çemberi tam olarak kırmamıştı. Olduğundan fazla değerlendirdiği, işçilerin kendiliğinden hareketle ulaşabilecekleri zirveler değildi. Bu sürecin eşit gelişme içinde meydana gelebileceğini düşünüyor ve bunu olduğundan fazla değerlendiriyordu. Bazı işçilerin diğerlerinden daha yetenekli ve yiğit olduklarını ve bazılarının diğerlerinden daha yüksek bir sosyalist bilince sahip olduklarını biliyordu kuşkusuz. Tam olarak kavrayamadığı şey, kapitalizmi yıkmak isteyen devrimci işçi ile, kendi koşullarını kapitalizmin içinde iyileştirmek isteyen daha az ileri işçi arasında belli bir çelişki (çözümsüz olmasa da) olduğu; işçi sınıfı partileri olma iddiasındaki partilerin bu çelişki temelinde ortaya çıktıkları, fakat aktüel olarak burjuvazinin işçi hareketi içindeki ajanları olarak iş gördükleri idi.

Teorisindeki bu açık nedeniyle Luxemburg, bir bütün olarak sınıf içindeki etkilerini arttırmak ve sınıfın üzerindeki oportünist ve reformist etkilere karşı mücadele için donatmak üzere ileri devrimci işçileri ayrı ve bağımsız olarak örgütlemek gerektiğini görmeyi başaramadı. Kötü liderlerin aynı zamanda bu kaynaktan çıkıp gelen olumsuz etkilerini olduğundan az değerlendirdi. Çünkü işçi sınıfının sadece kendiliğinden olarak değil, fakat aynı zamanda hep birlikte radikalleşmesi halinde «tereddüt eden lider-

ler, fırtına halinde harekete geçen kitleler tarafından kesinlikle bir yana itilecek» idiler[44].

Luxemburg'un devrim anlayışına gelince, Tony Cliff'in bir yorumu bizim için başlangıç noktası olabilir:

> «Rosa Luxemburg'un kendiliğindenlik faktörünü olduğundan fazla ve örgüt faktörünü olduğundan az değerlendirmesinin ana nedeni, bütün devrimlerde **ilk** adımda kendiliğindenliğe vurgu yapılması ihtiyacında, reformizme karşı **doğrudan** mücadelede, yatar. Proletaryanın mücadelesi içindeki bu bir aşamadan hareketle, bir bütün olarak mücadeleyi çok geniş biçimde kucaklayacak (bir) genelleme yaptı»[45].

Bu noktayı, Luxemburg'un kitle grevini (sıklıkla devrimlerin kendiliğinden patlak vermesi ile çakışır) devrimin en üst noktası ile özdeşleme eğilimini belirterek daha da geliştirebiliriz. **Kitle Grevi'nde** şunları yazar:

> «Bugün, emekçi sınıfların devrimci mücadeleler içinde aydınlatıldığı, kendi güçlerini mevzilendirmeleri ve kendilerine önderlik etmeleri gerektiği, devrimin kapitalist sömürüden çok eski devlet iktidarına karşı yönlendirildiği bir sırada, kitle grevi, mücadele için en geniş proleter tabakaları toplamanın doğal bir aracı olduğu kadar, eski devlet iktidarını zayıflatmanın ve yıkmanın, kapitalist sömürüyü durdurmanın da bir aracı olarak görülüyor...
>
> «Eski burjuva devrimlerinin başlıca biçimi, barikat savaşları, devletin silâhlı gücü ile açık çatışma, günü-

---

44. Bu temel zayıflığı bir kez kavradığımızda Rosa Luxemburg'un öteki hatalarının çoğu yerine oturur- örneğin, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına ve Bolşevik köylüye toprak politikasına muhalefeti. Her iki durumda da Bolşeviklerin taktiklerini dikte ettiren sosyalist bilincin kitleler arasında eşitsiz gelişmesi idi ve her iki durumda da Luxemburg bunu kavramayı başaramadı.

45. Tony Cliff, **Rosa Luxemburg,** op. cit., s. 43.

müz devriminde sadece en yüksek nokta, proleter sınıf mücadelesi sürecinde sadece bir andır»[46].

Ancak gerçekte genel grev, büyüklüğü, gücü ve militanlığı ne olursa olsun iktidar sorununu ancak ortaya çıkarır - bu sorunu çözmez ve çözemez. Bunu ancak eski devlet iktidarının ayaklanma yolu ile yıkılması gerçekleştirebilir. Ve ayaklanma, yapısı gereği, örgütlü olmalıdır: Proletaryanın kararlı kesimlerinin birleşik, eşzamanlı eylemi olmalı, ileri derecede ve gizlilik içinde hazırlanmalı ve belirli bir tarihte başlatılmalıdır. Bu nedenle ayaklanmanın yürütülmesi, sınıfın içine yayılmış etki ve otoriteye sahip, iyi kurulmuş bir komuta zincirini gerektirir. Başka deyişle, 3. Bölüm'de Ekim Devrimi analizimizin gösterdiği gibi, ayaklanma ancak parti tarafından, herhangi bir parti değil, toplu hareket edebilecek yetenekte disiplinli bir savaş partisi tarafından örgütlenebilir.

Rosa Luxemburg'un ayaklanma sorununu hiç bir zaman düşünmediğini söylemek doğru olmaz (Ocak 1906'da bu konuda küçük bir broşür yazdı)[47]; fakat bu konu **Kitle Grevi**'nde sadece geçerken ele alınmıştır ve kendisinin bu sorunla alenen veya partinin yapısı ile ilgili sonuçları bakımından yüz yüze geldiğini gösteren bir kanıt yoktur. Bunu yapmış olsaydı propagandist parti rolü anlayışını düzeltmek (çünkü özellikle ayaklanmada, parti çalışmasındaki propa-

---

46. Rosa Luxemburg, «The Mass Strike, the Political Party and the Trade Unions», op. cit., s. 202.

47. Bu broşürden alman bölümler ve bir tartışma için bk. Paul Frölich, op. cit., s. 102-108. Ne yazık ki, Frölich, Luxemburg'un ayaklanma hakkındaki görüşlerini Lenin'inki ile bağdaştırmak için ikna edici olmayan bir girişimde bulunur.

ganda ile eylem arasındaki denge kesinlikle ikincisinin lehine değişir) ve aynı zamanda disiplin ve merkeziyetçilik hakkındaki görüşlerini değiştirmek zorunda kalacaktı. Lenin, tam aksine, daha başından itibaren örgütünün yapısı ile iktidarın ele geçirilmesini ilişkilendirmişti.

Ayaklanma ve parti sorunu, aynı zamanda, proletaryanın bilinçlenmesindeki eşitsizlik ile, özellikle Rosa Luxemburg'un Alman Devrimi içindeki kaderine uygun tarzda, bağlantılı idi. Sınıfın bazı kesimlerinin diğerlerinin gerisinde kalmasına (ve reformist partilere bağlanmaya devam etmesine) neden olan aynı paranın öteki yüzü, devrimin ileri işçilere iktidarı erken ele geçirme girişimi için verdiği dürtüdür. Rus Devrimi'nde «Temmuz Günleri»nde ve Alman Devrimi'nde Ocak Ayaklanması'nda olan tam da buydu. 3. Bölüm'de belirttiğimiz gibi Rusya'da Bolşevikler maceracılığa açıkça karşı çıkabildiler, onun fazla zarar vermesini önleyebildiler, kendi örgütlerini koruyup savaşın bir sonraki raunduna hazırlanabildiler. Almanya'da Spartaküs Birlik olaylar tarafından felâkete doğru sürüklendi. Aradaki farkın yattığı yer, Rosa Luxemburg'un «devrimci romantizm»ine karşılık Lenin'in «zekâsı» veya «gerçekçiliği» değil, Rusya'da ileri işçiler arasında otoriteye sahip sıkı bir partinin varlığı, Almanya'da ise bunun yokluğudur.

6. Marx, Lenin ve Luxemburg

Rosa Luxemburg'un parti teorisinin kapsamlı biçimde ele alınması için gerekli referans noktaları zorunlu olarak Marx ve Lenin olmalıdır. Pek çok bakımdan Luxemburg Marx'a, Lenin'e olduğundan daha yakındır. Sekterliğe karşı çıkışı ve işçi sınıfının kitle

eylemine yaptığı vurgu bakımından Marx'ın kesinliğini paylaştı. Onun zayıflığını da paylaştı: Kendinde sınıfın kendisi için sınıfa dönüşme süreci hakkında aşırı iyimserlik ve perspektif hatası - işçi sınıfının objektif ekonomik birliğinin onun nihaî politik birliğine kendiliğinden varacağı tahmini. Sonuç olarak Luxemburg örgüt alanında kaderciliğe yönelik belirli bir eğilimi Marx ile paylaştı. Kendisinin Lenin'e karşı 1904 polemiklerinde tamamen hatalı olmadığını belirtmiştik; fakat Lenin 1905 deneyimi sayesinde başlangıç formüllerinin tek yanlılığını düzeltebildi ve böylece Marx'ı geliştirmeyi başarabildi. Rosa Luxemburg ise bunu yapmadı. Alman Devrimi deneyimini özümleyecek ve yansıtacak kadar yaşamış olsa idi, mümkün ve muhtemeldir ki, bu düzeltmeyi yapardı.

Olduğu kadarıyla Rosa Luxemburg'un parti teorisi ve bu teorinin işçi sınıfı ile ilişkisi, bütün dünyada sosyal demokrasinin ve aynı zamanda Stalinizm'in bürokratik hâkimiyetinden on yıllardır çeken bir işçi hareketi için yararlı bir silâh olmaya devam ediyor. Fakat nihaî olarak bu silâh ancak Leninizm'in çerçevesi ile bütünleştirildiği ölçüde yararlıdır. Leninizm'e bir alternatif olarak Luxemburgizm geçersiz olarak değerlendirilmelidir.

5

TROTSKİY'NİN İKİLİ MİRASI

Trotskiy'nin marksist devrimci parti teorisine yaptığı katkının iki yönü vardır. Birincisi, Sol Muhalefet aracılığıyla ilkesel olarak, Leninist parti anlayışını Stalin'in ve Stalinist bürokrasinin bu anlayışa karşı geliştirdiği teorik ve pratik saldırı karşısında savunmasıdır. İkincisi, yozlaşmış Komünist Enternasyonal'e gerçek bir marksist alternatif oluşturmak için, Dördüncü Enternasyonal'in kurulması ile zirveye ulaşan, girişimidir. Bu iki yön arasında ikincisinin mantıksal olarak birincisinden çıkması nedeniyle kuşkusuz süreklilik vardır. Bununla birlikte aralarında niteliksel bir farklılık da söz konusudur. Sol Muhalefet döneminde Trotskiy, Stalin'in oportünist politikasına tutarlı bir devrimci politika ile karşılık verdi. Ancak daha sonra bir Dördüncü Enternasyonal kurma çabası ile politikasını kendi örgütü içinde cisimleştirmek zorunda kaldı. Bu farklılık nedeniyle Trotskiy'nin parti teorisi üzerine incelememizi iki bölüme ayırmamız anlamlı olur: Leninizm'in savunulması; ve Dördüncü Enternasyonal.

A. LENİNİZM'İN SAVUNULMASI

Trotskiy, Stalin'den ve SPKP'nin resmî çoğunluğundan iki temel meselede ayrıldı: Rus devletinin bü-

rokratik yozlaşması ve Stalinist «tek ülkede sosyalizm» teorisi. Bu iki mesele doğal olarak bağlantılı idi. Bürokrasi, Birinci Dünya Savaşı ve iç savaşın üst üste yığılan etkilerinin ve buna eşlik eden ekonomik tahribat, açlık, salgın hastalıklar ve fiziksel imhanın bir sonucu olarak devrimci proletaryanın tükenmesi ve dağılmasından çıktı[1]. Büyük çapta karyeristlerden, sabık Menşevikler'den ve uzun süre sınıfın dışında kalmış emekçilerden ibaret olan bu bürokrasi her şeyden önce karışıklıklara bir son vermek ve eskisi gibi iş görmeye devam etmek istedi. Kendilerine romantik ve tehlikeli bir macera olarak görünen dünya devrimi ile hiç ilgilenmediler. Nitekim tek ülkede sosyalizm teorisi sadece Stalinist bir icat değildi. Aksine, «bürokrasinin ruh halini şaşmaz biçimde ifade ediyordu. Sosyalizmin zaferinden söz ettikleri zaman, kendi zaferlerini kastediyorlardı»[2].

O sırada bu, komünizm ile sosyal demokrasi arasındaki bölünme kadar derin temeller üzerinde yapılan bir tartışma idi. Tartışma tamamen farklı ve birbirine karşıt iki sosyalizm anlayışını kapsıyordu. Marx ve Lenin için olduğu gibi Trotskiy için de sosyalizm, «her birinin özgür gelişmesi(nin) bütünün özgür gelişmesinin koşulu»[3] olduğu bir maddi bolluk ortamı temelinde, sınıfsız, devletsiz ve kendini yöneten bir topluluk idi. Diktatörlük, devlet planlaması, ekonomik büyüme ve etkinlik, çelik disiplin vb. tek başlarına hedefler değil, bu sonuca ulaşmanın araç-

1. Rus devriminin yozlaşmasının temel sebepleri hakkında bir değerlendirme için bk. Chris Harman, «How the Revolution was Lost», **International Socialism,** 30.

2. Trotskiy, **The Revolution Betrayed,** Londra 1967, s. 292.

3. Marx ve Engels, **The Communist Manifesto,** op. cit., s. 76.

ları idiler (Trotskiy'nin vazgeçmediği araçlar). Bürokrasinin baş temsilcisi olan Stalin'e ve bürokrasiye göre ise sosyalizm, ulusallaştırma, devlet denetimi ve Rusya'nın önde giden bir dünya gücü haline gelecek şekilde ekonomik ve askeri büyümesi ile kesin biçimde özdeşlendi. Trotskiy'nin bakış açısından, bir ölçüde bürokratikleşme belki kaçınılmazdı, fakat yakından gözlenmesi ve mümkün olduğu kadar çabuk üstesinden gelinmesi gereken, şimdiden ortaya çıkmış bir tehlike olmaya devam ediyordu. Stalin'in bakış açısından ise, bürokratikleşme yeni bir rejimin özünü ve temelini oluşturuyordu. Trotskiy'nin sosyalizm anlayışı bakımından, sosyalizmin tek ülkede - hem de Rusya gibi geri bir ülkede - gerçekleşeceği umudu gerici bir ütopya idi. Stalin açısından ise bu, yegâne pratik ve gerçekçi perspektifi oluşturuyordu.

Temeller hakkında bir tartışma biçiminde süren bu anlaşmazlık ,ister istemez, devrimci partinin ve devrimci enternasyonalin yapısını, rolünü, strateji ve taktiklerini kapsayarak uluslararası işçi sınıfı hareketinin hayatındaki her olayı ve her politikayı etkileyecek noktaya kadar yayıldı. Trotskiy'nin Leninist parti teorisi üzerine Stalin ile anlaşmazlıkları, daha anlaşılır olabilmesi için, iki başlık altında ele alınabilir: SBKP'de parti demokrasisi ve uluslararası komünist partilerin stratejisi.

1. Parti Demokrasisi

Enerjik ve politik olarak aktif bir işçi sınıfının yokluğunda Sovyet devletinin dereceli bürokratlaşması, kaçınılmaz olarak, Komünist Parti'nin bürokratlaşması ve parti içi demokrasinin yıkılması sorununu ortaya çıkardı. Devlet (sovyet) ve parti kurum-

ları arasında formel bir ayırım olsa da Bolşevikler gerçekte bir devlet partisi oluşturdular. İç savaştan itibaren parti bütün kilit noktalar üzerinde tam bir politik tekel ve denetim sağlamıştı. Sonuçta, devlet mekanizması bürokratlaştırılıyor idiyse, bunun parti üzerinde bir etki yaratması da önlenemiyordu. Yapılan iş öylesine can alıcıydı ki, çekirdeğini dürüst eski Bolşevikler'in oluşturduğu proletaryanın öncüsü olan parti, onun devrimci geleneği, azamî kazanç kuralı[4] ve sıkı disiplini genelde bürokrasiye karşı başlıca siper olarak görülüyordu. Partinin dayanma gücünü kaybetmesi halinde, işçilerin pasifliği durumunda, daha ileri hiç bir savunma hattı kalmayacaktı. Trotskiy durumun ne kadar vahim olduğunu 1923'te hissetti ve **Yeni Çizgi**[5] başlığı altında **Pravda**'ya yazdığı bir dizi makale ile açıktan bir parti içi demokrasi mücadelesi başlatmak zorunda kaldı.

Yeni Çizgi'nin tonu ihtiyatlı ve bazı formüllendirmeleri tereddütlüdür; fakat pek çok bakımdan devrimci parti içinde demokrasi sorununu hayranlık uyandıracak biçimde ortaya koyar ve kalıcı değerdedir. Trotskiy demokrasi sorununu soyut bir hak olarak koymaz; demokrasinin zorunluluğunu, partinin gelişmesi ve girilmekte olan yeni tarihsel aşama içinde ele alır. Önce, eski ve yeni kuşaktan (Ekim öncesi ve sonrası) parti üyeleri arasındaki ilişkileri inceler: «İktidarın fethini, partinin hızlı, hattâ anormal büyümesi izledi»[6]. Hem az bilinçli deneyimsiz işçile-

4. Bu kural parti üyelerinin belirli bir maksimumun (yaklaşık olarak kalifiye bir işçinin ücretine eşit) üzerinde kazanmalarını yasaklıyordu. Bu kural daha sonra Stalin tarafından gizlice kaldırıldı.

5. Trotskiy, **The New Course**, Ann Arbor 1965.

6. **ibid.**, s. 12.

rin, hem de bazı yabancı unsurların, gericilerin ve fırsatçıların oluşturduğu bir akın vardı. «Bu kaotik dönemde (parti) sadece, Ekim'de sınanmış eski muhafızların iç diktatörlüğü sayesinde kendi Bolşevik yapısını koruyabildi»[7].

Fakat o zamandan beri durum değişmişti. Şimdi yeni kuşak kendi politik gelişmesi ve bir bütün olarak partinin geleceği için, partinin politik hayatına ve karar alma sürecine aktif olarak çekilmeli idi. Nitekim Trotskiy, partinin toplumsal bileşimini ele alarak, yönetim yerlerinin işçiler ile doldurulması ihtiyacının,» (partinin) temel hücrelerini ve fabrika çekirdeğini»[8] nasıl zayıflattığını ve bunun, bürokratizmin önemli bir kaynağı olduğunu gösterir.

İç demokrasinin gerekliliği üzerine Trotskiy şunları yazar:

> «Partimizin asıl eşsiz avantajı, her an, endüstriye komünist makinistin, komünist uzmanın, komünist direktörün ve komünist tacirin gözüyle bakabilmek, karşılıklı olarak birbirini tamamlayan bu işçilerin deneyimini toplayabilmek, bunlardan sonuç çıkarabilmek ve böylece genelde ekonomiyi, özelde her bir işletmeyi yönetmek için gerekli çizgiyi belirleyebilmekten ibarettir. Açıktır ki, bu tür liderlik ancak parti içinde canlı ve aktif bir demokrasi temelinde geçerlidir»[9].

Bu ifadeler, iktidarda ve özgül bir durumdaki bir partiye yöneliktir, fakat içerdikleri ilke, liderliği düzeltmek için demokrasinin gerekliliği, genel geçerliliğe sahiptir.

Liderliğin Trotskiy'nin yaptığı bu eleştiriye verdiği yanıtın ağırlık noktası eski muhafızların büyük

7. **ibid.**
8. **ibid.**, s. 21.
9. **ibid.**, s. 25.

geleneklerinin öfkeyle savunulması, zorunlu parti birliği ihtiyacının ve hizipçilik tehlikesinin vurgulanması oldu. Trotskiy'nin buna verdiği karşılık 'gelenek'in devrimci hareket içinde olumlu olduğu kadar olumsuz yanlarının da bulunduğunu belirtir. Eski Bolşevikler'in Lenin'in **Nisan Tezleri**'ne karşı aldıkları tavır dahil pek çok örnek veren Trotskiy şu görüşü öne sürer: Bolşevizm'in «en değerli temel taktik niteliği, kendini hızla yönlendirme, taktikleri çabucak değiştirme, silâhlarını yenileme ve yeni yöntemler uygulama, tek kelimeyle, ani dönüşler yapabilme konusunda taşıdığı eşsiz yetenektir[10]. Ve ne kadar devrimci olursa olsun hiç bir gelenek kendi içinde yozlaşmaya karşı şaşmaz üstün tarihsel garantiler taşımaz. Hizip sorununda Trotskiy, hizipsel farklılıkların proletaryaya düşman toplumsal ve sınıfsal güçlerin baskısını hızla yansıtabilecek bir durumda büyük tehlike olduğunu kabul eder, fakat demokratik olmayan bir parti rejiminin bizzat hizipçiliğin sebebi olduğunu öne sürer.

> «Partinin öncü organları geniş parti kitlesinin sesine kulak vermeli, her eleştiriyi hizipsel bölünmenin bir ifadesi olarak görmemeli, böylelikle, dürüst ve disiplinli komünistleri sistemli bir sessizlik sağlamak için yönlendirmemeli veya kendilerini bir hizip haline getirmelerine yol açmamalıdırlar»[11].

Yeni Çizgi'de Trotskiy'nin aldığı tavrın özü şudur:

> «Parti kamuoyunun dışında fikir çatışmaları ve farklılıkları kaçınılmaz biçimde meydana gelir. Bu süreci, partinin kendi emeğinin ürünü ile, sloganlar, emirler vb. biçiminde donatmaktan sorumlu olduğu aygıtlar içinde

10. **ibid.**, s. 51.
11. **ibid.**, s. 29.

sınırlamak partiyi ideolojik ve politik olarak sterilize edecektir»[12].

Bu arada, çok zor bir objektif durumda otoritenin gerekliliği iddiası Trotskiy'i hâlâ güçlü biçimde etkilemektedir. Parti içi demokrasi talep ederken bir yandan da şu görüşü benimser: «Biz ülkedeki yegâne partiyiz ve diktatörlük döneminde başka türlü olamazdı»[13]. Böylelikle Trotskiy, iç savaşın yolaçtığı olağanüstü durum nedeniyle başlangıçta sadece geçici bir önlem olarak tasarlanan şeyi bir genel ilke düzeyine yükseltme uygulamasına katılmış oldu. Trotskiy'nin sabık bir taraftarı, Max Shactman bunda temel bir çelişki görür.

> «Trotskiy... parti dışındakilere demokratik haklar tanınmamasının, eninde sonunda aynı hakların parti üyelerine de tanınmamasını zorunlu kılabileceğini... hiç bir şekilde anlamadı. Bu gerçek bir politika yasası olduğu içindir ki, ciddi bir siyasal parti içindeki her ciddi fikir farklılığı parti dışındakilerin şu ya da bu kesimine - doğrudan veya dolaylı, açık veya kapalı, önceden karar alınarak veya alınmayarak - başvurulmasını gerektirir»[14].

Bu önemli bir noktadır, fakat gerçekte Trotskiy'nin bütün pozisyonunu zayıflatmaz. Hiç kuşkusuz uzun dönemde, «eninde sonunda», tek parti diktatörlüğü partı içinde diktatörlüğe dönüşecektir, fakat Trotskiy'nin sıklıkla söylediği gibi, politikada zaman önemli bir faktördür. Trotskiy'nin bakış açısından Bolşevikler olağanüstü zor ve hassas bir operasyona girişmişlerdi: «eninde» ile «sonunda» arasında uluslararası devrimden yardım sağlama olanağı vardı.

---

12. **ibid.**, s. 28.
13. **ibid.**, s. 27.
14. Max Shachtman, Trotskiy, **The New Course**'a «Önsöz», op. cit., s. 3.

Stalin parti ve ülke üzerinde despotik denetimini kurdukça ve izlediği politika devrimci marksizmden gittikçe uzaklaştıkça parti demokrasisi çağrıları daha ısrarlı ve Stalin'in örgütsel yöntemlerine muhalefet uzlaşmaz hale geldi.

Trotskiy, Zinovyev ve Merkez Komite'nin diğer on bir üyesinin imzaladığı 1927 **Ortak Muhalefet Platformu** parti içi rejim hakkında uyarıcı bir iddia içerir:

> «Son birkaç yıl içinde parti içi demokrasinin sistematik biçimde ortadan kaldırıldığı - Bolşevik partinin bütün geleneğinin, bir dizi parti kongresinde alınan kararların ihlâli - görüldü. Görevlilerin gerçek anlamda seçilmesi pratikte fiilen yok ediliyor. Bolşevizm'in örgütsel ilkeleri her adımda saptırılıyor. Parti tüzüğü, tepedeki hakların kapsamını genişletmek, alttaki şubelerin haklarını ise küçültmek için sistemli olarak değiştiriliyor.
>
> «Bölgesel komitelerin liderliği, bölgesel yürütme komiteleri, bölgesel sendika konseyleri vb. aslında görevlerinden alınamaz durumdadırlar... Partinin her üyesinin, parti içindeki her gurubun «önemli farklılıkları bütün partiye duyurma» (Lenin) hakkı gerçekte iptal edilmiştir. Bütün sorunlar partinin tamamı tarafından (Lenin yönetiminde daima yapıldığı gibi) önceden serbestçe tartışılmaksızın kongre ve konferans çağrısı yapılıyor. Bu tür tartışma için yapılan talep parti disiplininin ihlâli olarak işlem görüyor...
>
> «Parti içi demokrasinin yok edilmesi genelde işçi demokrasisinin - sendikalardaki ve bütün diğer parti dışı kitle örgütlerindeki - yok edilmesine yol açar»[15].

Yeni Çizgi'nin analiz, uyarı ve önerileri bu **Platform**'da programatik talepler halinde özetlendi: On beşinci kongreye gerçek bir parti içi demokrasi temelinde hazırlık yapılması; her yoldaşın ve yoldaşlar gurubunun partinin önünde kendi görüşlerini sa-

15. **The Platform of the Joint Opposition 1927**, Londra 1973, s. 62-63.

vunma fırsatına sahip olması; sadece fabrikalardan ve topraktan gelen emekçilerin partiye kabul edilmesi suretiyle sosyal bileşimin iyileştirilmesi; proleterleşme ve parti aygıtlarının azaltılması; ihraç edilen Muhalifler'in derhal geri alınması; Merkez Denetim Komitesi'nin aygıttan bağımsız olarak yeniden kurulması. Fakat bu aşamada, itiraz ve talepler hâlâ Rus Komünist Partisi'ne tam sadakat ve onun politik tekelinin kabulü çerçevesinde işler.

> «İki partinin oluşturulmasına karşı bütün gücümüzle mücadele edeceğiz, çünkü proletarya diktatörlüğü, özünde tek bir proletarya partisini gerektirir»[16].

1933'te Komintern'in Hitler karşısında çaresiz kalmasından (aşağıda göreceğiz) ve Rusya'da bütün muhalefet ve eleştiri özgürlüğünün toptan tasfiyesinden sonra getirdiği bu sonuncu sınırlamadan vazgeçti. Lenin'in Bolşevik Partisi'nin Stalin tarafından bütünüyle yıkıldığını ilân ederek yeni devrimci partilerin inşa edilmesi ve bürokrasinin devrilmesi için çağrıda bulundu. 1936'da **İhanete Uğrayan Devrim** başlıklı önemli çalışmasında Trotskiy parti demokrasisi hakkındaki görüşlerini bütünüyle açık bir biçimde sunabildi.

> «Bolşevik partinin iç rejimi **demokratik merkeziyetçilik** yöntemi ile karakterize edildi. Bu iki kavramın, demokrasi ile merkeziyetçiliğin birleşmesi asla çelişmez. Parti sadece sınırlarının kesin biçimde belirlenmiş olmasına değil, bu sınırlara giren herkesin parti politikasının yönünü belirlemede hak sahibi olmasına da özen gösteriyordu. Eleştiri özgürlüğü ve entellektüel mücadele parti demokrasisinin vazgeçilmez özünü oluşturuyordu. Şimdiki, Bolşevikler'in hizipleri hoşgörmediği doktrini bir çöküş dönemi efsanesidir. Aslında Bolşevizm'in tarihi bir hizipler mücadelesi tarihidir. Ve gerçekten de, ken-

16. **ibid.**, s. 113.

di önüne dünyayı devirme, en cüretli putkırıcıları, savaşçıları ve isyancıları kendi bayrağı altında birleştirme görevini koyan bir gerçek devrimci örgüt, entellektüel mücadele olmaksızın, guruplar ve geçici hizip oluşumları olmaksızın nasıl yaşayabilir ve gelişebilir? Bolşevik liderliğin uzak görüşlülüğü çatışmaları yumuşatmayı, hizip mücadelesinin kısa sürmesini mümkün kıldı, fakat daha fazlasını yapmadı. Merkez Komite bu kaynama halindeki demokratik desteğe güveniyordu. Karar alma ve emir verme cüretini bundan alıyordu. Liderliğin bütün kritik aşamalarda doğru karar alışının aşikârlığı ona, merkeziyetçiliğin ölçülemeyecek kadar değerli moral sermayesini oluşturan yüksek otoriteyi sağlıyordu.

«Bolşevik partinin özellikle iktidara gelmeden önceki rejimi, tek bir emirle bütün politikayı değiştiren, 'liderler'i yukardan atanan, taban karşısında kibirli, Kremlin karşısında ezik, denetlenemeyen aygıtlara sahip şimdiki Komünist Enternasyonal seksiyonlarının oluşturduğu rejim ile tam bir çelişki içindedir»[17].

Trotskiy sadece hizipler konusunda özgün Bolşevik tutumu restore etmekle kalmaz, tek parti doktrininden de kopar.

«Başlangıçta parti sovyetlerin oluşturduğu çerçeve içinde politik mücadele özgürlüğünü istemiş ve ummuştu. İç savaş bu hesaplamada sert değişiklikler yapılmasına yol açtı. Muhalif partiler birbiri ardı sıra yasaklandı. Sovyet demokrasisinin ruhu ile aşikâr bir çatışma içinde olan bu önlemi Bolşevizm'in liderleri bir ilke olarak değil geçici bir özsavunma eylemi olarak gördüler»[18].

Sınıf diktatörlüğünü parti diktatörlüğü ile özdeşleşmeyi reddeder.

«Bir sınıfın pek çok 'bölümler'i - bazıları ileriye ve bazıları geçmişe bakar - olduğu için, aynı şekilde sınıf da çeşitli partiler çıkarabilir. Aynı nedenle tek parti farklı sınıfların bölümlerine dayanabilir. Bir sınıfa tekabül

17. Trotskiy, **The Revolution Betrayed**, op. cit., s. 94-95.
18. **ibid.**, s. 96.

eden tek parti örneği politika tarihinde yoktur - kuşkusuz, polisin verdiği görünümü gerçek olarak benimsememeniz şartı ile»[19].

Ve Dördüncü Enternasyonal'in 1938 programında şöyle denir: «Sovyetlerin demokratikleştirilmesi **sovyet partileri yasallaştırılmadıkça** imkânsızdır. Bizzat işçiler ve köylüler kendi özgür oyları ile hangi partileri sovyet partileri olarak kabul ettiklerini belirteceklerdir»[20].

Trotskiy'nin Rus Komünist Partisi ve Rus devleti içinde işçi demokrasisi için verdiği mücadelenin sicili incelendiğinde, pek çok hata yaptığı anlaşılır. Olaylara sonradan bakmanın sağladığı yararla, direnişe daha erken başlaması gerektiği, gerekli sonuçları çıkarmasını gerektiren zamanların olduğu, 1923-24'de daha enerjik ve tutarlı olarak mücadele etmesi, parti saflarına ve işçilere daha kısa süre içinde hitap etmesi gerektiği söylenebilir. Bu eleştirilerin çoğu haklı çıkarılabilirler, fakat yine de tek yanlıdırlar; çünkü, Trotskiy'nin yüz yüze geldiği muazzam zorlukları, özellikle bu dönemde partinin üyeler kitlesi dahil Rus işçilerinin derin pasifliğini hesaba katmazlar. Gene Trotskiy mevcut bir alternatifin yokluğunda devrim partisine mümkün olan son ana kadar sadık kalmayı devrimcilerin görevi kabul ediyordu. Bu düşünce, yozlaşma devam ederken mücadelenin orta yerinde çok daha kolay terk edilebilirdi. Dengeli bir bakış, marksist ve Leninist parti demokrasisi, kollektif ve canlı bir organizma olarak parti geleneğinin muazzam çarpıtmalara karşı, diğer pek çoğunun yaptığı gibi, demokratik merkeziyetçilik ve ön-

19. **ibid.**, s. 267.

20. Trotskiy, **The Death Agony of Capitalism and the Task of the Fourth International**, Londra 1972, s. 51.

cü partinin sosyal demokratik veya anarşist reddine düşmeksizin savunulmasında ve korunmasında Trotskiy'nin muazzam katkısını görmek durumundadır.

2. Uluslararası Komünist Partileri'nin Stratejisi

Tek ülkede sosyalizm teorisi ilk kez 1924 güzünde Stalin tarafından, marksizmin bütün geleneği tamamen ihlâl edilerek ilân edildi. Bunun en doğrudan etkileri Rusya üzerinde değil, Komünist Enternasyonal ve dünya komünist partilerinin stratejisi üzerinde hissedildi. Rus devriminin yaşaması dünya devriminin gerçekleştirilmesine bağlı olduğu sürece Rusya ile dayanışmanın en somut biçimi ve her «dış» partinin ilk görevi kendi ülkesinde devrim yapmaktı. Fakat sosyalizmin inşasının tek başına Rusya'da mümkün olduğu öne sürülünce dünya devrimi bir zorunluluk değil tercih edilen bir durum ve Moskova'nın gözünde Komintern'in rolü, bu «sosyalist» inşa sürecini hiçbir şeyin kesintiye uğratmamasını sağlamak haline geldi. Böylelikle KP'ler işçi sınıfı devriminin ajanları olmaktan Rus bürokrasisinin dış politikasının ajanları olmaya dönüştürüldüler. Bu dönüşüm kaçınılmaz olarak Leninist devrimci politika geleneklerinden bir dizi kopma ve bu geleneklerin revizyonu anlamına geliyordu. Leon Trotskiy bu geleneklerin başlıca savunucusu oldu[21].

---

21. Trotskiy'nin Komünist Enternasyonal'in izlediği politikalara (1924-39) yönelik eleştirileri için özellikle bk. **The Third International After Lenin**, New York 1970, **Problems of the Chinese Revolution**, Ann Arbor 1967, **The Struggle Against Fascism in Germany**, New York 1971 ve **The Spanish Revolution (1931-39)**, New York 1973.

Burada Trotskiy'nin Stalin ile çatıştığı bütün parti stratejisi sorunlarını ele almak imkânsız; fakat dört örnek Trotskiy'nin bu alanda parti teorisine yaptığı katkının aydınlatılmasını sağlayacaktır.

Trotskiy daha başından itibaren Stalin'in Çin Komünist Partisi'ni, Çin devrimini 1927'de kanlı bir yenilgiye uğratacak burjuva milliyetçi Kuomintang'a tâbi kılma politikasına karşı çıktı. Bütün bu süre içinde devrimci partinin örgütsel ve politik tam bağımsızlığı Leninist ilkesi üzerinde ısrar etti.

Anglo-Sovyet Sendika Komitesi aracılığı ile, Britanya KP'sinin bağımsızlığından öldürücü biçimde taviz veren ve onu Genel Grev'e ihanet eden «sol» sendika liderlerinin kayıtsızlığına terk eden TUC liderliği ile işbirliğine aynı şekilde karşı çıktı.

Trotskiy, 1929-33'de Almanya'da izlenen Stalinist politikanın parlak ve öngörülü bir eleştirisini de yaptı. Stalin'in «sosyal faşizm» teorisi ile faaliyet gösteren KPD sosyal demokratlara baş düşman muamelesi yapıyor ve faşizm tehdidini önemsemiyordu. Bu felâket getiren stratejiye karşı Trotskiy Hitler'e karşı işçi sınıfı partilerinin birleşik cephesinin acil gerekliliği üzerinde ısrar etti.

Nihayet Trotskiy 1934'de kabul edilen, işçi sınıfını ve onun partisini burjuvaziye bağlayan ve daha sonra İspanya ve Fransa'da yenilgiye yol açan[22] Halk Cephesi stratejisinin öldürücü zayıflığını kanıtladı. Özellikle bu eleştiri günümüz için de geçerlidir. Halk cepheciliğinin çeşitli biçimleri şimdi bütün dünyada neredeyse her KP'nin politikası olmuş ve yakın zamanda bütün trajik sonuçları ile Şili'de tekrarlanmıştır.

22. Bk. Trotskiy, **Terrorism and Communism**'e Önsöz, Ann Arbor 1961.

Bir bütün olarak alındığında Stalinist dönem Leninist parti teorisinin, zıddına dönüşene kadar sürekli saptırıldığı ve çarpıtıldığı bir dönem oldu. Bu teori, proletaryanın devrimci öncüsünün seçilmesi ve örgütlenmesi teorisi olmaktan çıkarak, bürokratik manüplasyon ve gizli ihanetin her biçimini haklı çıkarmaya yarayan bir yanılmazlık miti haline geldi. Bu operasyon öyle başarılı oldu ki, pratikte çok farklı olan Leninist ve Stalinist parti teorileri halkın gözünde aynı şey olarak genelde özdeş hale geldi.

B. DÖRDÜNCÜ ENTERNASYONAL

Trotskiy'nin bir bütün olarak Marksizm ve Leninizm'i savunuşunun bütünleyici bir parçası olarak Leninist parti teorisini savunuşu muazzam bir katkı idi. Fakat Trotskiy bununla yetinemezdi. Yüzyılın başından beri uluslararası proletarya devrimine bağlı olmuştu ve Stalinistleştirilmiş Komünist Enternasyonal'in artık bu sonuca ulaşamayacağına bir kez ikna olduğunda yeni bir örgüt kurma girişiminde bulunmaktan başka seçeneği kalmadı. KPD'nin Hitler'in karşısında uğradığı tam çöküntü ve Komintern'in tek bir seksiyonunun bile resmî kanallardan bunu protesto edemeyişi nihayet Trotskiy'nin bu yolu tutmasına yol açtı.

> «Faşizm tehdidi karşısında harekete geçmeyen ve bürokrasinin rezil eylemlerine uysalca boyun eğen bir örgüt, böylece ölü olduğunu ve yeniden canlandırılamayacağını kanıtlar»[23].

Lenin'in 4 Ağustos 1914'de İkinci Enternasyonal'in teslim olmasından sonra derhal bir Üçüncü Enter-

23. Trotskiy, **The Struggle Against Fascism in Germany**, New York 1971, s. 420.

nasyonal fikrini ortaya koyması gibi, Trotskiy de 1933'-de Dördüncü Enternasyonal için çağrıda bulundu.

1. Dördüncü Enternasyonal İçin Mücadele

1933'de Trotskiy'e verilen destek çok sınırlı oldu. Yeni bir enternasyonali derhal kurmak söz konusu olamazdı. Bunu dereceli olarak inşa etmek gerekecekti. Ne yazık ki, bunu yapmak için gerekli objektif koşullar son derece elverişsizdi. Birinci Dünya Savaşı'mn başında tecrit edilmiş durumda olmasına rağmen Lenin en azından Bolşevik partisi biçiminde sağlam bir ulusal temelin avantajına sahipti. Buna rağmen Üçüncü Enternasyonal Rus Devrimi'nin zaferinden ancak iki yıl sonra kurulabildi. Trotskiy ne böyle bir temele sahipti ne de hayatı boyunca ikinci bir proletarya devrimi zaferi görmek kendisine nasip oldu. Aksine 1930'lar işçi sınıfının, Alman proletaryasının yenilgisi ile birlikte başlayan (tarihte militan, politik bilinçli bir işçi sınıfının uğradığı en kapsamlı ve utanç verici yenilgi) şiddetli bir yenilgiler dönemi oldu. Faşist veya benzeri rejimler orta Avrupa'-yı ele geçirmişlerdi; bunu Franko'nun İspanya'daki zaferi izledi. Bu arada, bütün otuzlu yıllar boyunca depresyon ve uzun dönemli işsizlik her yerde işçi örgütlerinin takatini kesti ve onları zayıflattı.

Kara gericiliğin bu genel görünümüne ek olarak Trotskizm'in gelişmesine karşı işleyen belirli özgül faktörler vardı. Faşizmin müthiş tehdidi işçiler üzerinde safları sıklaştırmaları, düşmanın karşısında birleşmeleri ve yeni bölünmelere karşı çıkmaları için muazzam bir baskı yaratıyordu. Birlik yönünde işleyen bu baskı, Hitler'e karşı durmak için bir müttefik, büyük bir askerî güç gerektiğinin hissedilmesiyle birleşti. Bu güç,

kuşkusuz Sovyet Rusya idi. Stalinizm'in kudretini Trotskizm'in küçük kuvvetleri ile kırmak çok zordu. Bu bakımdan Hitler gerçekte Stalin'e ve işçi hareketi içindeki Stalinizm'e yardımcı oldu.

O sırada Trotskiy'nin işçi sınıfı hareketi içinde tarihte görülmemiş bir karalama ve iftira kampanyasına maruz bulunması olgusu vardı. Trotskiy'nin ve Moskova Duruşmaları'ndaki bütün diğer sanıkların Hitler ve Mikado'nun ajanları oldukları suçlaması saçmadır ve o zaman da açık biçimde saçma idi; ancak «büyük yalan» öyle güçlüydü ki, bütün dünyada milyonlarca insan buna inandı. Bu durum Trotskiy'nin faşist olduğu iftirasını kabul eden komünistleri duyarsızlaştırdı. Pek çok Batılı entellektüel ve sanatçı, Romain Rolland örneğindeki gibi, suçlamaya karşı seslerini yükselttiler. Bernard Shaw veya Andrè Malraux gibi halk cephesinin baskısını hisseden diğerleri ya kaçamaklı davrandılar ya da sessiz kaldılar. Böylece Stalin'in tezgâhı, kısa vadede, oldukça başarılı oldu. İlk planda, sadece güçlü karakterli olan, sürekli karalama ve suçlamalara direnebilenler Trotskizm'e bağlanacaklardı. İkinci olarak bu durum, en örnek devrimci sicile sahip olanlar dahil Trotskistler ile politik bilinçli işçiler arasında, onları kendi davaları için dürüst bir sesten yoksun bırakarak, muazzam bir duvar ördü. Eleştiri, ne kadar yetkin olursa olsun, eğer bir «faşist ajan»dan geldiğine inanılıyorsa, önemsenmez.

Nihayet basit bir gerçek vardı: Üçüncü Enternasyonal'in kuruluşu üzerinden bu kadar kısa süre geçtikten sonra her şeye yeniden başlamak gerektiği konusunda insanları ikna etmek olağanüstü zordu. Trotskiy bu durumu şöyle ifade ediyordu:

«Politik olarak gelişmiyoruz. Evet, son on beş yıl içinde işçi hareketlerindeki genel zayıflama bir olgudur... Bizim durumumuz herhangi bir zamanda, herhangi bir örgütünkinden kıyaslanamayacak kadar daha zordur; çünkü İkinci Enternasyonal'in müthiş ihanetine uğradık. Üçüncü Enternasyonal'in yozlaşması ise öyle çabuk ve öyle beklenmedik biçimde gelişti ki, onun kuruluşunu gören şimdi bize kulak veren aynı kuşak, 'Ama biz bunu daha önce işitmiştik,' diyor»[24].

Bu umut kırıcı, zor durumun etkisi, Trotskist hareketin üç karakteristik ile damgalanması oldu. Birincisi, hareket, olağanüstü küçük, pek çok ülkede neredeyse bir avuç kişiden ibaret idi. İkincisi, sosyal bileşimi bakımından ağırlıklı olarak küçük burjuva idi. Üçüncüsü, en azından üst saflarında, bir sürgünler örgütü - bazıları için geçerli olsa da sadece kendi ülkelerinden değil, benimsedikleri yurttan, yani kitlesel işçi hareketinden sürülmüşler örgütü - idi. Küçük guruplar daima büyük partilerden daha kolay ve sık bölünürler, çünkü kaybedecekleri fazla şey yoktur. Küçük burjuva entellektüeller hizipçiliğe her zaman işçilerden daha yatkındırlar. Amerikalı Trotskist lider J.P. Canon, «Bu tip insanların hepsi,» diye yazıyordu, «ortak bir karakteristiğe sahiptir: Her şeyi sınır koymaksızın veya sonuca ulaşmaksızın tartışmaktan hoşlanırlar»[25]. Ve sürgün politikaları entrikası ve skandalı yüzünden kötü şöhretlidir. Esasında bu fenomenlerin hepsi aynı sebebe dayanır - sınıf mücadelesinin büyük ve disiplinli gücünden tecrit olmuşluk - ve Dördüncü Enternasyonal hareketi acınacak biçimde bütün bunlardan çekiyordu. Trotskizm

24. Trotskiy, «Fighting Against the Stream», alıntı, Duncan Hallas, «Against the Stream» içinde, **International Socialism,** 53, s. 36.

25. James P. Cannon, **History of American Trotskyism,** alıntı, **ibid.,** s. 32.

başından itibaren, hizipçilik, bölünme ve aşırı sekterlik belâsına yakalandı.

Trotskiy bu umutsuz çevreyi aşabilmek ve hareketini işçilere ulaştıracak bir yol bulmak için elinden geleni yaptı. Önce, taraftarlarını, yeni bir Zimmerwald[26] oluşturabileceği umudu ile, İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller'den bağımsız olan çeşitli sol, sosyal demokrat ve merkezci guruplara (İngiliz ILP ve Alman Sosyalist İşçi Partisi gibi) doğru yönlendirdi. Sonra onları sosyal demokrat kitle partilerine[27] kısa süreli girişe yöneltti, sonra tekrar bu örgütlerden aldı. 1937'de ve tekrar 1939'da Trotskiy Amerikan Sosyalist İşçi Partisi'ne, işçileri partide toplamayı başaramayan küçük burjuva üyeleri ihraç etmesini önerdi[28]. Fakat hiç biri fayda sağlamadı. Her yeni taktik yeni bölünmelere yol açtı ve hedefe ulaşmayı başaramadı. Trotskist hareket önemli sayıda işçi kazanmayı veya işçi hareketinin ayrılmaz bir parçası haline gelmeyi asla başaramadı.

Burada sormamız gereken soru şudur: Bu koşullar Trotskiy'nin parti teorisini nasıl etkiledi? Lenin'in Rusya'da Stolipin gericiliği döneminde ve daha sonra da Trotskyi'nin yaptığı gibi, teorisyenin, elverişsiz olayların moral bozucu etkisine geçmişin teorik kazanımlarına ve hareketin önceki en yüksek hedeflerine sıkıca bağlı kalarak direnmesi mümkündür. Ama gene de, teorinin pratikte tamamen etkisiz kalması

26. Zimmerwald: 1915'de enternasyonalist sosyal demokratların bir araya geldikleri meşhur konferan.

27. Bu taktik «Fransız dönüşü» olarak biliniyordu, çünkü Fransız Sosyalist Partisi'ne girişle başladı ve daha sonraki yıllarda pek çok Trotskist gurup tarafından uygulanan entrizm taktiğinin esin kaynağı oldu.

28. Bk. Trotskiy, **In Defense of Marxism**, Londra 1966, s. 136, 140.

halinde bu mümkün değildir. Trotskiy'nin durumu böyle idi. Durumun gerektirdiği muazzam talepler ile işe başlamak için toplayabildiği çok zayıf güçler arasındaki gittikçe büyüyen kopukluk Trotskiy'i sadece zayıf örgütünün hayatta kalma yeteneğini ve gücünü abartmaya götürmekle kalmadı. Aynı zamanda, kitlelerden kopmuş bir uluslararası liderliğin oynayabileceği rolü teorik bakımdan olduğundan fazla değerlendirerek, sınıf mücadelesinin dışında hazırlanmış parti programını, proletaryanın fiili öncülüğünün cisimleşmesi ve büyük olayların içinde işçi sınıfının deneyiminin genelleştiricisi olan partinin yerine geçirerek hatalı tutum aldı. Bu noktalar, Dördüncü Enternasyonal'in kurulması için 1938'de alınan kararlar ve bunlara eşlik eden perspektifler incelendiğinde en iyi şekilde tanımlanabilir.

2. Dördüncü Enternasyonal'in Teorik Temeli

Dördüncü Enternasyonal'in en doğrudan çarpıcı özelliği ilk üç işçi enternasyonali ile arasındaki kontrasttır. Kuruluş konferansı öncekilerle kıyaslandığında acınacak bir toplantı idi. Trotskiy'nin eski arkadaşı Alfred Rosmer'in Fransa'daki evinde gizlice toplanan konferans sadece bir gün sürdü ve sadece 21 delege hazır bulundu. Bu delegeler 11 ülkedeki örgütleri temsil etme iddiasında idiler, fakat bu örgütlerin çoğu sektçiklerin en küçüklerinden oluşuyordu ve içlerinden biri, sözde «Rus seksiyonu» tam bir kurgu idi ve bir GPU ajanı (Etienne) tarafından temsil ediliyordu. Sadece Amerikan delegesi Max Shachtman iki yüzün üzerinde üyeye sahip bir seksiyondan geliyordu. 1935'de Trotskiy, «Trotskistler gelecek Perşembe Dördüncü Enternasyonal'i ilân etmek istiyor-

lar»[29] iddiasını «aptal bir dedikodu parçası» olarak reddetmişti. O halde neden, hareketinde önemli bir gelişme olmadığı halde Trotskiy örgütün kuruluşunu ilân etmeye kalktı?

Yanıt Trotskiy'nin proletaryanın «liderlik krizi» teorisinde yatar. Trotskiy hem kapitalizmin hem de Stalinizm'in bir çıkışsızlığa varmış olduklarına ikna olmuştu. Bütün insanlık için bu krizin en başarılı çözümü tamamen yeni bir devrimci liderliğin ortaya çıkmasına bağlı idi. Devrimci durumlar kaçınılmaz biçimde yaklaşırken önemli faktör devrimci liderliğin kalitesi olacaktı ve gene böyle durumlarda başlangıçta zayıf örgütlerin hızla kitle desteği sağlaması ve olaylar üzerinde belirleyici bir etki yapması mümkün olabilirdi.

Kuruluş konferansında benimsenen program, **Kapitalizmin Cançekişmesi ve Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri** şu sözlerle başlar:

> «Bir bütün olarak dünya politik durumu esas olarak proletarya liderliğinin tarihsel krizi ile belirlenmektedir... Proleter devriminin objektif önkoşulları 'olgunlaşmak'la kalmamış, çürümeye yüz tutmuştur. Önümüzdeki tarihsel dönemde bir sosyalist devrimin gerçekleşmemesi halinde bütün insanlık kültürü bir yıkım tehdidi altındadır. Şimdi her şey proletaryaya, yani esas olarak onun devrimci öncüsüne bağlıdır. İnsanlığın tarihsel krizi devrimci liderliğin krizine indirgenmiştir»[30].

«Liderliğin krizi» teorisi, Ekim 1917'nin olumlu örneğinden, Macaristan 1919, İtalya 1920, Almanya 1923 ve 1933, Çin 1925-27 ve İspanya 1931-37 olumsuz

---

29. Alıntı, Duncan Hallas, «Against the Stream» içinde, op. cit.

30. Trotskiy, **The Death Agony of Capitalism and the Tasks of the Fourth International**, op. cit., s. 12-13.

örneklerine kadar bütün bir dönemin devrimci deneyiminin özünü oluşturuyordu. Fakat teorinin bu «genel» doğruluğu sorunu ortadan kaldırmaz. Trotskiy bu liderliği tek bir hareketin yarattığını veya devrim «yaptığını» (örneğin, bazı Guaveristlerin öne sürdükleri gibi) asla iddia etmedi. Bu sadece olaylar zincirinde belirleyici bir «halka» idi. Kapitalizmin objektif ekonomik ve politik krizi, işçi sınıfının kitlesel ayaklanması ve iyi hazırlanmış bir devrimci partinin varlığı zincirin diğer halkalarını oluşturuyordu. Fakat bu zincir olmadan «liderlik» tecrit olur, bir boşluğun içinde kalır ve görece güçsüz düşerdi; ve liderliğin pozisyonu kendi yetenekleri ve önemi hakkında şişirilmiş veya sahte bir görünüm verdikçe kötüleşecekti. Trotskiy'nin sorunu, Eylül 1938'de Dördüncü Enternasyonal'i (Sosyalist Devrimin Dünya Partisi) kurduğu zaman zincirin hayati halkalarının var olmaması idi. Ne işçi sınıfının ayaklanması ne de dünyanın herhangi bir yerinde temeli sağlam bir devrimci parti vardı.

Doğal olarak Trotskiy bu durumun farkında idi. Sorunu bir dizi kehanet ile «çözdü». Yakın gelecekte devrimci zincirdeki bütünleyici halkaların kaçınılmaz biçimde ortaya çıkacağını öngörüyordu.

İlk olarak, kapitalizmin nihai krizine girmiş olduğuna inandı. «Proletarya devriminin ekonomik öngerekleri genelde kapitalizm altında varabileceği en yüksek gelişme noktasına ulaşmış bulunmaktadır. İnsanlığın üretici güçleri durgunlaşıyor»[31]. Durum öyleydi ki, sosyal demokrasinin öldürücü biçimde zayıflamasının bir sonucu olarak «sistematik sosyal reformların ve kitlelerin hayat standartlarının yüksel-

31. ibid., s. 43.

tilmesinin tartışması» bile yapılamazdı[32].

İkinci olarak, daha önce olduğu gibi bu kez de muazzam bir devrimci dalgayı serbest bırakacak dünya savaşının yaklaşmakta olduğunu görüyordu: «İkinci doğumlar genel olarak birincisinden daha kolaydır. Yeni bir savaşta ilk ayaklanmayı tam iki buçuk yıl beklemek gerekmeyecek»[33].

Üçüncü olarak, Rusya'da Stalinist rejimin son derece istikrarsız olduğuna - «tepesi üstü duran bir piramit gibi» - ve savaş şokuna dayanamayacağına inanıyordu. «Batı'da devrim tarafından felce uğratılmadığı taktirde emperyalizm Ekim devriminden çıkan rejimi silip süpürecektir»[34]. Ve Trotskiy Sovyetler Birliği'nin savunulmasına taraftar iken böyle bir yıkımın işçi hareketi içinde ona karşı devrimci güç olarak gördüğü şeye öldürücü bir darbe indireceğini hesaba katmıyor olamazdı.

Dördüncü olarak, Lenin'in **Emperyalizm**'i ve kendi sürekli devrim teorisi ile aynı çizgide, sömürgelerin emperyalizm ile yüz yüze çatışmadıkça bağımsızlık kazanamayacaklarını ve, ulusal burjuvaziler bu çatışmadan geri duracakları için, yükselen ulusal kurtuluş hareketlerinin sosyalist devrim yolunu tutacaklarını düşünüyordu. «Sömürge ve yarı-sömürge halkların, yani insanlığın yarısının kurtuluş mücadelesini temsil eden bayrak kesinlikle Dördüncü Enternasyonal'in eline geçmiştir»[35].

Bir bütün olarak ele alındığında şu perspektife varılıyordu:

---

32. **ibid.**, s. 15.
33. Trotskiy, **The Revolution Betrayed**, op. cit., s. 231.
34. **ibid.**, s. 227.
35. Trotskiy, **The Death Agony of Capitalism and the Tasks of the Fourth International**, op. cit., s. 43.

«Avrupa insanlığı için başlamak üzere olan çağ... belirsiz ve kangrenleşmiş işçi hareketinden hiç bir iz bırakmayacak... İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller'in seksiyonları birbiri ardından sessizce sahneyi terk edecekler. İşçi saflarının yeniden ve muhteşem biçimde toplanması kaçınılmazdır. Genç devrimci kadrolar taze kan sağlayacaklar»[36].

Bu perspektifi oluşturan kehanetlerin her biri için oldukça kanıt vardı, fakat bunların her birinin tarih tarafından boşa çıkarıldığı da bir gerçektir. Savaş hazırlıkları kapitalizmi çöküntüden çıkarmaya başladı ve Trotskiy'nin teşhis ettiği sistemin nihaî krizi savaştan sonra sistemin en kalıcı ve görülmemiş **boom**'una dönüştü. Stalin'in rejimi savaş sırasında çökmedi; savaştan muzaffer, büyük çapta güçlenmiş ve denetimini Doğu Avrupa'nın tamamına yaymış olarak çıktı[37]. «Sessizce sahneyi terk etmek»ten uzak olan sosyal demokrat ve komünist partiler, bu gelişmelerin

---

36. Trotskiy, **Terrorism and Communism**'in 1936 Fransızca baskısına «Önsöz»; bk. **Terrorism and Communism,** Ann Arbor 1961, s. xxxv.

37. Trotskiy'nin Stalinist rejimin savaş sırasında çökeceği kehaneti Sovyet bürokrasisinin tam anlamıyla olgunlaşmış bir toplumsal sınıf değil, Rus toplumu içinde derin kökleri olmayan parazit bir kast olduğu görüşüne dayanıyordu - bürokrasinin, «mevcut ekonomi sisteminden ayrı düşünülemeyen (bir) hâkim sınıf» (bk. **In Defense of Marxism,** op. cit., s. 29) değil «dağıtım alanında bir polis» (bk. **The Revolution Betrayed,** op. cit., s. 112) olduğunu öne sürüyordu. Bu nitelendirme, Trotskiy'nin Sovyetler Birliği'ni yozlaşmış bir işçi devleti olarak çözümlemesini izliyordu. Stalinist bürokrasinin hiç beklenmedik biçimde istikrar ve süreklilik göstermesi Trotskiy'nin yaptığı analizin hatalı olduğunu ve bürokrasinin aslında devlet kapitalisti bir ekonomik sisteme hâkim olan toplumsal bir sınıfı oluşturduğunu gösteren bir kanıttır. (Bk. Tony Cliff, **State Capitalism in Russia,** Londra 1974, özellikle s. 166-68, ves. 275-77).

temelinde, bütün Avrupa'da yeniden canlılık kazandılar. Emperyalizm, genellikle, sömürge burjuvazileri ile işbirliği yaparak, böylece ulusal kurtuluş ile proletarya devrimi arasındaki bağlantıyı koparararak sömürgelerin bağımsızlığını garanti edebildi. O zaman Dördüncü Enternasyonal sudan çıkmış balık gibiydi.

Trotskiy şu kehanette bulunmuştu:

> «Önümüzdeki on yıl içinde Dördüncü Enternasyonal'in programı milyonların rehberi haline gelecek ve bu devrimci milyonlar sonuna kadar fırtına halinde gitmeyi bilecekler»[38].

Fakat on yıl sonra 1948'de Dördüncü Enternasyonal'in İkinci Dünya Kongresi toplandığı zaman hâlâ küçük gurupları temsil ediyorlardı.

Trotskiy'nin kehanetlerinin boşa çıkması soyut doğruluk taşıyan «liderlik krizi» teorisini pratik amaçlar bakımından geçersizleştirdi. Fakat esas noktaları bakımından perspektifin doğruluğunun kanıtlanmış olduğunu bir an için farzedelim. Bu durumda her şey yolunda gidecek miydi? Küçük Dördüncü Enternasyonal açılmakta olan dünya devrimci sürecinin liderliğini tereddüt etmeden yerine getirebilir ve bu devrimin zaferine rehberlik edebilir miydi? Kuşkusuz, böyle bir soru, bütün tarihsel «olabilirdi»ler gibi, ancak yanıtlanmadan sorulabilir; fakat açıktır ki, Enternasyonal'in kuruluş kararından en az iki büyük sorun çıkacaktı.

Birincisi, Trotskist guruplar öyle küçük ve zayıftı ki (örneğin, 1903'teki Bolşevikler'den, 1914'teki Spartakistlerden veya Trotskiy'nin 1917'deki Mezrayontsiy gurubundan çok daha zayıf)[39], kendilerini büyük bir

38. Alıntı, Duncan Hallas, «Against the Stream», op. cit., s. 37.

39. Mezrayontsiy veya şehirlerarası örgüt sadece Petrog-

devrimci ayaklanmanın orta yerinde düşünebilmeleri bile çok zordu. Doğrudur, küçük bir parti devrim zamanında hızla büyüyebilir, ancak başlangıçta en azından belirli bir büyüklük ve hayatiyete sahip değilse muhtemelen olaylar tarafından aşılır. Devrim öncesi dönemde parti inşa etmek için uzun süre çaba gösterilmesinin sebebi de budur. Trotskiy bir «geçiş talepleri» sistemi sayesinde bu güçlüğün üstesinden gelmeyi umuyordu. Bu sistem küçük gurubu kitle mücadelesi ile ilişkilendirecek ve bu mücadelenin mızrak başı haline getirecekti.

> «Önümüzdeki dönemin stratejik görevi, devrimin objektif koşullarının olgunluğu ile proletarya ve onun öncüsünün olgunlaşmamışlığı arasındaki çelişkinin üstesinden gelmekten ibarettir... Günlük mücadele süreci içinde kitlelerin şimdiki talepler ile devrimin sosyalist programı arasında köprü kurmalarına yardımcı olmak gereklidir. Bu köprü bugünün koşullarından ve işçi sınıfının geniş kesimlerinin bugünkü bilincinden köklenen ve nihaî sonuca, iktidarın proletarya tarafından fethine değişmez biçimde önderlik eden bir geçiş talepleri sistemini kapsamalıdır»[40].

Trotskiy işçi sınıfı içinde bir tabana sahip olmadan Enternasyonal'i ilân etmeye karar verdiği için bu «geçiş talepleri»ni yazmak ve onları sabit bir sistem içinde, kitle mücadelelerinin dışında ve önünde formüllendirmek zorunda kaldı. Gerçekten «bugünkü bilinç»ten köklenen ve «iktidarın fethi»ne fiilen ön-

---

rat'ta Dördüncü Enternasyonal'in ulusal seksiyonlarının çoğundan daha fazla üyeye sahipti. Ancak 1917'de bu örgütün olayları etkileyemeyecek kadar küçük olduğu konusunda kuşku duyulmuyordu. Ancak kendi örgütünü Bolşevikler ile birleştirmek suretiyle Trotskiy tarihin oluşturulmasına etkin biçimde katılabildi.

40. Trotskiy, **The Death Agony of Capitalism and the Tasks of the Fourth International**, op. cit., s. 14-15.

derlik edecek talepler ne kadar parlak olursa olsun bir teorisyenin kafasından basit biçimde çıkarılamazlar, bunlar eklemlenmiş kitle mücadelelerinin ifadesi olmalıdırlar. Bunun için de, işçiler ile liderlik arasında ikili iletim sağlayacak şekilde hareket eden, köklere sahip bir parti gerekmektedir. Ne var ki, Dördüncü Enternasyonal bu rolü oynayamayacak kadar zayıftı. Trotskiy'nin «geçiş programı», **Kapitalizmin Cançekişmesi** ve **Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri** hiç bir düzeltme yapılmadan, hattâ tartışılmadan kabul edildi; fakat talepler - değişen oranlı ücretler, büyük şirketlerin muhasebe kayıtlarının açıklanması, bankaların ulusallaştırılması işçi milisi - işçiler tarafından asla dikkate alınmadı.

Trotskiy'nin düşündüğü gibi, devrim programını hassaslıkla kestirmek ve önceden yazmak da mümkün değildir. Bütün savaş hatları önceden görülebilir, fakat belirli mücadele biçimleri önceden görülemez ve özgül talepler de ancak bu belirli biçimleri temel almak durumundadır. Bolşevikler Rus Devrimi'ne önderlik etmek için kendi programlarını bütünüyle değiştirmek zorunda kaldılar ve hattâ «Kahrolsun Geçici Hükümet» ve «Bütün İktidar Sovyetlere» gibi temel sloganlar bile zaman zaman geri çekildi, sonra tekrar ileri sürüldü.

İkinci sorun Trotskiy'nin «işçi saflarının yeniden ve muhteşem biçimde toplanması»nı içeren perspektifi olacaktı. Bu, sosyal demokrat ve Stalinist partilerde bölünmeye ve pek çok devrimci ve yarı-devrimci yeni örgütün ortaya çıkmasına bağlı olacaktı. Nitekim Trotskiy, bu gelişmeler meydana gelmeden, hattâ başlamadan önce Enternasyonal'i kurarken bu toplanmanın alacağı özgül örgütsel biçimi önceden kestirmeye çalışıyordu. O koşullarda, bu yeni örgütlerin

ve hareketlerin katılacakları, pek çok sekter alışkanlığa sahip bir sektler Enternasyonal'inin geçmişte var olması gerçek bir işçi kitle Enternasyonal'inin önünde büyük ihtimalle ciddî bir engel oluşturacaktı.

Dördüncü Enternasyonal sorununu ve Trotskiy'nin parti teorisini ele alırken, 1928'de yazdıklarına (Stalinist Anglo-Rus Sendika Komitesi'ne karşı) değinmek yararlı olur:

> «Eğer bir manevra, birinin kendi partisinin gelişim düzeyini aşmak ve bu gelişimin zorunlu aşamalarını atlamak (tam da burada hiç bir aşamanın atlanmaması gerekir) için yapılan aceleci ve oportünist bir çabadan kaynaklanıyorsa, en kötü ve en tehlikeli şeydir»[41].

Enternasyonal'in ilânı oportünizm olmayabilir ama kesinlikle Trotskiy'nin kendi partisinin gelişim düzeyini aşmak için yaptığı bir girişimdi. Aslında bu muhteşem bir jest, lekesiz bir devrimci bayrağın yükseltilmesi idi. Bu bayrak Trotskiy'nin bütün faaliyeti boyunca tahrif edilmemiş marksizmin söndürülmüş alevini yeniden canlandırma görevini yerine getirirken, aynı zamanda, Trotskist harekete devrimci liderliğin rolü ve yapısı hakkında hatalı bir anlayışı, «program» ve «geçiş talepleri» hakkında birçok yanlış anlamayı, kendi gücü ve önemi hakkında pek çok yanılsamayı miras olarak bıraktı.

3. Dördüncü Enternasyonal'in Yozlaşması

Bu noktada Trotskiy'nin ölümünden sonra Dördüncü Enternasyonal'e ne olduğuna kısaca bakmak önemlidir, çünkü Trotskiy'nin son yıllarında yapılan hatalar tam olarak o zaman açığa çıktı. 1938'de Trotskiy şunları yazmıştı:

---

41. Trotskiy, **The Third International After Lenin**, New York 1970, s. 140.

«Enternasyonalizm sayıca hâlâ zayıf olsa da, doktrin, program, gelenek ve kadrolarının kıyas kabul etmez kalitesi bakımından güçlüdür. Bugün için bunu kavramayanları zamana bırakalım. Yarın bu çok daha aşikâr hale gelecek»[42].

«Enternasyonal liderlik»in, işçi sınıfı hareketi içinde ciddî bir deneyime ve kendilerine itibar kazandıracak bağımsız teorik katkılara sahip olmaksızın geri kalanları, dünyayı değiştirme yolunu tutabilecek yeteneğe sahip olmadıklarını kanıtladılar.

Temeli olmayan bir Enternasyonal'in kusurlarından biri, sahip olduğu «dünya» perspektiflerinin pratikte sınanmadıkça gerçeklikten gittikçe daha fazla kopabilmesidir. Tam da bu oldu. Aksini gösteren bütün belirtilere rağmen Dördüncü Enternasyonal'in liderliği programına bağlı kaldı ve perspektiflerinin doğru olduğunu ilân etti. Bu süreç bazen gülünç oldu. Örneğin, Amerikan Sosyalist İşçi Partisi'nin lideri James P. Cannon, II. Dünya Savaşı'nın sonunda Almanlar'm Müttefikler'e teslim olmalarından altı ay sonra şunları yazdı:

«Trotskiy Sovyetler Birliği'nin kaderinin savaş sırasında belirleneceğini önceden gördü. Bu bizim sağlam kanaatimiz olmaya devam etmektedir. Ancak dikkatsiz biçimde savaşın sona erdiğini düşünen bazı insanlarla anlaşmazlık içindeyiz... Savaş sona ermemiş ve Avrupa'daki savaştan çıkacağını söylediğimiz devrim gündemden çıkmamıştır»[43].

Bu körlük başka durumlarda daha da ciddî idi. Örneğin Ernest Mandel 1946'da şöyle yazıyordu:

---

42. Trotskiy, **The Death Agony of Capitalism and the Tasks of the Fourth International**, op. cit., s. 58.

43. James P. Canon, **The Militant**, 17 Kasım 1945, alıntı, Duncan Hallas, «The Fourth International in Decline», **International Socialism**, 60, s. 17.

«Yeni bir kapitalist istikrar ve gelişme dönemi ile yüz yüze olduğumuzu düşünmek için hiç bir sebep yoktur. Aksine, savaş kapitalist ekonominin artan üretkenliği ile dünya pazarının bunu özümleme kapasitesi arasındaki oransızlığı sadece ağırlaştıracak şekilde etki yaptı»[44].

Böyle bir durumda hareketin bölünmesi ve ufalanması kaçınılmazdı. Bu bölünmelere yol açan ve Enternasyonal'i karaya oturtan konu «Rus sorunu» ve bundan kaynaklanan Doğu Avrupa sorunu oldu. Trotskiy için Rusya ulusallaştırılmış mülkiyet ilişkileri nedeniyle bir işçi devleti olarak kalmaya devam ediyor, fakat Stalinist bürokrasinin rolü ülke içinde gerici, dünya arenasında ise karşı-devrimci olarak görülüyordu. Bu son düşünce aslında Dördüncü Enternasyonal'in varlığının tarihsel gerekçesini oluşturuyordu. Doğu Avrupa'nın komünist fethi bu analizin tamamen dışında kalıyordu; fakat bu olay meydana geldiğinde, kaçınılamayacak ve «program»a atıfta bulunarak yamtlanamayacak bir soru çıktı ortaya: Doğu Avrupalı komünist ülkelerin sınıf karakteri neydi? Trotskist hareket işte burada bir açmazın boynuzlarına yakalandı. Eğer Doğu Avrupa ülkeleri işçi devletleri idiyse, Stalinizm'in karşı-devrimci olduğu görüşü saçmalıktan başka şey değildi. Aynı zamanda bu durum marksist sosyalist devrim teorisi ile de çelişiyordu, çünkü neredeyse bütün durumlarda Doğu Avrupa'daki işçi sınıfları kendi «kurtuluş»larını gerçekleştirmek için hiç bir rol oynamamışlardı. Eğer bu ülkeler kapitalist olarak kaldılarsa, ekonomik, toplumsal ve politik yapılarının Sovyetler Birliği'ninki ile özdeş olması nasıl açıklanabilirdi? Devrimci marksizm ile tutarlı olmanın yegâne yolu Rus-

44. Alıntı, **ibid.**, s. 19.

ya'nın bir işçi devleti olarak nitelendirilmesinden vazgeçmekti[45]. Fakat bu da kutsal programın açıkça revizyonu anlamına gelecekti.

Dördüncü Enternasyonal bunu yapacak yerde zigzaglar çizdi ve bölündü. İlk önce, hâlâ kapitalist olan «tampon devletler» tutumunu sürdürmeye çalıştı, daha sonra, 1948 Stalin-Tito bölünmesinin etkisi altında açıkça Stalinist yanlı bir görüşe kaydı. Buna göre Kızıl Ordu bir «şekilsiz işçi devletleri» dizisinin doğumunu sağlamıştı. Buna Mareşal Tito ile oportünistçe bir flört girişimi eşlik etti; ve sonra, Michel Pablo'nun liderliği altında Stalinizm'e doğru topyekûn bir sendeleme oldu. Bu sendeleme en yüksek noktasına, yeni bir dünya savaşının yaklaşmakta oldu-

45. Bu adımı atan kişi Trotskiy'nin karısı Natalia Sedova oldu. 1951'de Dördüncü Enternasyonal'den istifa ederken şunları yazdı:

> «Eski ve geçersiz formülleri saplantı halinde benimseyerek Stalinist devleti bir işçi devleti olarak görmeye devam ediyorsunuz. Bu konuda sizi izleyemem ve izlemeyeceğim... Gasp eden Stalinist bürokrasiye karşı savaşın başlamasından sonra geçen her yıl L.D. Trotskiy bu rejimin sağa kaymakta olduğunu tekrarladı... Bu eğilimin devam etmesi halinde, diyordu, devrim sona erecek ve kapitalizmin restorasyonu gerçekleşecek... Yeni ve beklenmedik biçimlerde olsa da şu anda gerçekleşen şey ne yazık ki, budur... Siz şimdi Stalinizm'in savaştan sonra üzerinde hâkimiyet kurduğu Doğu Avrupa ülkelerinin de işçi devletleri olduğunu savunuyorsunuz. Bu, Stalinizm'in bir devrimci sosyalist rol oynadığını söylemeye eşittir. Bu konuda sizi izleyemem ve izlemeyeceğim. (**Natalia Trotsky and the Fourth International**, Londra 1972, s. 9-10).

Aynı adımı atan diğer kişi, Tony Cliff oldu. 1947'de Rusya'da devlet kapitalizminin ilk kapsamlı analizini yaptı (bk. **State Capitalism in Russia**, op. cit.).

ğu ve bu savaşta Stalinist partilerin radikalleşmek zorunda kalacakları teorisi ile ulaştı. Bu noktadan hareketle Pablo, Trotskist partilerin kendilerini feshetmeleri ve komünist partilerin içinde bir sol kanat eğilim olma tavrını benimsemeleri gerektiği mantıksal sonucunu çıkardı. Sayısız bölünme ve ihraç bütün bu sürece eşlik etmişti. Fakat asıl büyük kopuş şimdi oluyordu. Enternasyonal'in, Amerikan SWP'sinin önderlik ettiği geniş seksiyonları bu tasfiyecilik karşısında irkildiler ve liderlikten koptular - fakat reddettikleri sadece Pablo'nun vardığı sonuçlardı, öncülleri değil. Trotskiy'nin kurduğu Enternasyonal hareket artık teorik, politik ve örgütsel olarak harabe halinde idi.

Bütün bu acıklı öykünün sonucu günümüzde Dördüncü Enternasyonal olduğunu iddia eden en az dört örgütün ve Enternasyonal'i yeniden inşa etmeye çalışan diğer sayısız gurupların var olmasıdır. Bugün sadece Britanya'da, her biri 1938 programının «kutsal metni»ne bağlı olduğunu iddia eden bir düzine «ortodoks» Trotskist gurup vardır.

Doğal olarak, Trotskiy'nin uzun süre savunduğu Leninist parti teorisi, Trotskizm'in uğradığı bu yozlaşma yüzünden değerini kaybetmez. Bütün Trotskist sekter bu teorinin lâfzına bağlı kalırlarken, onun «ruhu» iki tür revizyondan geçirildi. Birincisi aşırı doğmatik sekterlik olarak nitelendirilebilir. Bu varyantta, ne kadar küçük ve önemsiz olursa olsun örgüt işçi sınıfına liderlik etme hakkına sahip olduğunu ilân ve bu hakkı talep eder. Kendini, sınıf mücadelesi içinde oynadığı rol temelinde değil, «doğru teori» ve «doğru çizgi»ye sahip oluşu temelinde devrimci parti olarak tanımlar. Esasında parti, sadece bir bütün olarak işçi sınıfından değil, aynı zamanda ileri işçi-

lerden de ayrı olarak görülür. Lenin için parti hem eğitici hem de eğitilen idiyse, Trotskizm'in bu versiyonunda parti işçi sınıfına öğretmenlik yapmaya girişir. Bu tür örgütler kendi içlerinde otoriterizme ve cadı avcılığına ve bazen de liderlik kültüne eğilim gösterirler. Dışsal olarak, büyüklük kuruntusu, paranoya ve daha önemlisi gerçekle yüz yüze gelme yeteneksizliği gibi özellikleri açığa vururlar.

İkinci varyasyon küçük burjuva oportünizmi olarak betimlenebilir. «İşçi sınıfının rolü»ne fırsat düştükçe gösterilen ritüel saygıya rağmen işçi sınıfı içinde taban kazanmanın başarılamayışı, pratikte, hayatın bir gerçeği olarak kabul edilmiş ve bunun yerine geçecek şeyler aranmıştır. Bunlar üçüncü dünya ile dayanışma hareketlerinden öğrenci hareketlerine, zenci hareketi ve kadınların kurtuluşuna kadar uzanan geniş bir yelpaze oluştururlar. Fakat bütün bunlar şu özellikleri kapsar: a) bir küçük burjuva çevre içinde kalırlar ve bu çevreye adapte olurlar; b) işçi sınıfına nüfuz etme ve onu örgütleme merkezî görevini belirsiz bir geleceğe ertelerler. Böylece sekt, teorik sofistikasyon ile prim yapan, işçilere tamamen yabancı akademik bir tartışma gurubuna benzemeye başlar.

«Trotskizm»in bu iki versiyonu da, erken döneminde Lenin'in, sosyalizm işçi sınıfına dışardan getirilmelidir teorisini ağırlıklı biçimde kendi parti teorileri olarak benimserler ve bunu işçi sınıfından tecrit durumlarının mazereti ve gerekçesi olarak kullanırlar. Gerçekte, Lenin ve Trotskiy adına otantik Leninist ve Trotskist parti teorisinin tam bir karikatürüne varmışlardır.

Kuşkusuz, epigonlarının yaptıkları bütün bu saçmalıktan ötürü Trotskiy'i sorumlu tutmak doğru ol-

maz. Gene de, Trotskiy'nin Dördüncü Enternasyonal düşüncesindeki hatalar ile bu örgütün daha sonraki evrimi arasında belirli bir süreklilik vardır. Trotskiy'nin bir metaforunu kullanmak gerekirse, kendi parti teorisinde 1930'ların umutsuz koşullarının yol açtığı bozulma enfekte oldu ve nihayet ileri işçilerin örgütü olarak devrimci parti anlayışının terk edilmesi ile birlikte kangrene dönüştü.

6

GRAMSCİ'NİN MODERN PRENSİ

Kuşatılmış bir Trotskiy Leninist parti teorisini korumak ve uygulamak için savaşırken, bir diğer marksist, Antonio Gramsci, devrimci strateji üzerine yeni ve özgün fikirler geliştirmek için bir faşist hapisanesinde 11 yıl çalıştı. Bu muazzam emeğin meyvesi ve Gramsci stratejisinin merkezi, devrimci partinin rolü ve görevleri hakkında, Lenin'den sonra marksist parti teorisine yegâne temel katkıyı oluşturan, yeni bir anlayış oldu. Gramsci bu hamleyi her şeyden çok parti sorununa eşsiz bir felsefî perspektiften yaklaştığı için gerçekleştirebildi. Bu nedenle, Gramsci'nin parti teorisinin analizine, bu teorinin temelini oluşturan felsefî öncülleri ele alarak başlamak gerekir.

1. Praksis Felsefesi

Savaş arası dönemin diğer göze çarpan marksist filozofu Georg Lukacs gibi Gramsci de marksizme Hegel, dolayısıyla «felsefe yolundan» ulaştı. Gramsci'nin entellektüel oluşumunda anahtar figürler Benedetto Croce ile Antonio Labriola idi. Croce idealist bir filozoftu. Ona göre felsefenin merkezî amacı tarihin anlaşılması idi. Bu nedenle kendisine

«mutlak tarihselci» diyordu. Gramsci onu İtalyan burjuva kültürünün en yüksek temsilcisi ve gerçekte, liberalizmin dünya çapında önde giden sözcülerinden biri olarak görüyordu. Croce bir marksizm eleştirmeni idi, fakat ortaya koyduğu çalışma Gramsci'ye göre İtalya'da 1914 öncesinde hâkim olan vulgar marksizm ve pozitivizmden çok daha ileri bir entellektüel düzeyde yer alıyordu. Böylece Gramsci'nin Croce ile ilişkisi, Marx ile Hegel ilişkisine paralel olur - önce onun etkisi altındadır ve sonra onu gittikçe daha fazla, meydan okunması ve yeni bir sentez içinde aşılması gereken başlıca figür olarak görür. Gramsci'nin Croce'den alıp geliştirdiği şey, ekonomik determinizm ve pozitivizmin reddedilmesi ve tarihte «etik-politik» veya «ideolojik» momentin taşıdığı önem idi.

Marksizm ile Croce idealizmi arasındaki köprüyü, on dokuzuncu yüzyılın sonunda İtalyan marksizminin «kurucu babası» Antonio Labriola sağlıyordu. İtalyan Hegelci okulunun önde giden bir figürü olarak sürdürdüğü hayatının geç bir döneminde marksizme ulaşan Labriola, Roma Üniversitesi'nde felsefe profesörü idi. Gramsci'nin hapisane sansürünü aşmak için **Hapisane Defterleri**'nde marksizm kavramının yerine kullandığı «praksis felsefesi» terimini ilk kez Labriola kullanmıştı[1]. Gramsci, özellikle teori ile pratiğin birliğine ve marksizmin bütün diğer felsefe akımlarından bağımsızlığına yaptığı vurguyu değerlendirerek Labriola'ya büyük bir saygı duyar. **Hapi-**

1. Hapisane sansürünü atlatmak için Gramsci bilinen marksist terminolojiyi kullanmaktan ve bilinen devrimcilerden doğrudan söz etmekten sakınır. Bu nedenle, «sınıf», «temel toplumsal gurup»; «ezilen sınıf», «alt gurup»; Trotskiy, Lev Davidovic; Lenin, İlyiç veya «yakın zamanın büyük teorisyeni»; marksizm ise «praksis felsefesi» olarak adlandırılır.

sane Defterleri'nde onu «praksis felsefesini bilimsel olarak kurmaya girişen tek adam»[2] olarak betimler.

Gramsci'nin fikirlerinin izlediği yön, Rus Devrimi'ni selâmladığı **Das Kapital'e Karşı Devrim** makalesinde açıkça görülüyordu. Burada tarihin demir yasalarına uymayı reddettikleri için Bolşevikler'i övüyordu. Ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Gramsci tam bir marksist ve komünist haline geldiği zaman kendi marksizm versiyonu, İkinci Enternasyonal'i karakterize eden ve kendi felsefî tavrını 1914'te gözden geçirmiş bulunan Lenin dışında Üçüncü Enternasyonal'e de geniş çapta hâkim olan ortodoks «bilimsel» materyalizmden tamamen farklı oldu.

Hapisane Defterleri'nin olgun Gramsci'si için «praksis felsefesi, mutlak 'tarihselcilik', mutlak anlamda sekülarize edilmiş ve dünyasallaştırılmış düşünce, mutlak bir tarih hümanizmidir»[3]. Bu anlayış, transandantalizmin (deneyüstücülüğün) bütün biçimlerine, soyut «insan doğası» veya «genelde insan», din ve türetici idealist felsefe trasandantalizmine veya «nesnel yasalar»ı temel alan metafizik materyalizmin trasandantalizmine toptan karşıdır.

Marksizmi tarihselci/hümanist bir tarzda betimlemek suretiyle Gramsci kendisini sadece Buharin ve Kautsky'den ve neo-Kantçılar'dan değil, bütün Rus marksistlerinin felsefe öğretmeni Plekhanov'dan da ayırır. Bu ise onu, parti teorisi bakımından büyük önem taşıyan konuların, kadercilik, kehanet ve ekonomik determinizmin ortaya konulan standardım eleştirmeye götürür.

Sıklıkla belirttiğimiz gibi marksizmin kaderci yo-

2. Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Notebooks**, Londra 1971, s. 387.

3. **Ibid.**, s. 465.

rumları, partinin yerine getireceği rolün anlaşılmasını tekrar tekrar engellemiştir ve Lenin'in büyük katkılarından biri İkinci Enternasyonal'in kaderci örgüt anlayışından kopması olmuştur. Fakat Gramsci'yi, Lenin, Trotskiy ve kaderciliğin diğer karşıtlarından ayıran, bu kişilerin kadercilik ile asla felsefi bir düzeyde karşılaşmamış olmalarıdır. Zaman faktörü devreye sokularak temel argümandan hep kaçınıldı. Bu kişiler, **uzun vadede** elbette proletaryanın birliği, sosyalizmin zaferi vb. kaçınılmazdır, diyorlardı; fakat sorun, bu süreci nasıl hızlandıracağımız, **şimdi** ve hemen sonra ne yapmamız gerektiğidir. Bu yolla kaderciliğin uğursuz etkileri tekrar tekrar savuşturuldu; fakat **nihaî** kaçınılmazlığın kabulü nedeniyle kadercilik asla temelden reddedilmiş olmadı. Ne var ki, Gramsci için, her ne kadar kaderciliğin tarihsel bakımdan oynadığı «yararlı» rolü kabul ediyorsa da, böylesine temel bir kaçamak yoktur. «Determinist, kaderci ve mekanik unsurun praksis felsefesinden, daha çok din veya uyuşturucu gibi (aptallaştırıcı etkisi nedeniyle) çıkarak nasıl bir doğrudan ideolojik 'aroma' oluşturduğunu belirtmek gerekir»[4].

Yenilgi dönemlerinde «tarih bizim yanımızdadır» kaderci anlayışı büyük bir güç ve direniş kaynağı oldu, fakat proletarya olayların aktif yönlendiricisi (yani bir devrim sırasında) olma aşamasına geldiğinde «belirli bir noktada mekanizm doğrudan bir tehlike haline gelir»[5].

Determinist marksist için marksizmin burjuva ideolojisi karşısındaki büyük gücü, «tarihin yasaları»nı kavrayışı nedeniyle geleceği önceden görme yeteneğidir. Bu görüş Buharin tarafından öne sürülmüş

4. **ibid.**, s. 336.
5. **ibid.**, s. 336-7.

ve gerek Trotskiy'nin gerekse diğer pek çoğunun yazılarında tekrarlanan bir tema olmuştur. Ne var ki, Gramsci şunları yazar:

> «Gerçekte 'bilimsel olarak' mücadelenin somut momentleri değil, sadece mücadelenin kendisi önceden görülebilir. Bu momentler sürekli hareket içindeki karşıt güçlerin sonuçlarından başka şey olamaz ve asla sabit niceliklere indirgenemez, çünkü bunların niceliği sürekli olarak nitelik haline gelir. Gerçekte, iradî bir çaba gösterildiği ve böylelikle 'önceden görülen' sonucun oluşumuna somut olarak katkıda bulunulduğu ölçüde, eylemde bulunulduğu ölçüde, 'önceden görülebilir.' Kehanet kendini bir bilimsel bilgi eylemi olarak değil, çaba harcamanın soyut ifadesi, kollektif bir irade yaratmanın pratik yolu olarak açığa vurur»[6].

Gramsci için kadercilik dine benzer idiyse, ekonomik determinizm de boşinanç haline getirilmiş ve tam vulgarlaştırılmış marksizmden pek farklı değildi. Tarihsel metodoloji olarak ekonomik determinizme karşı Gramsci, «somut politik ve tarihsel çalışmaların yazarı Marx'ın otantik mirasını» ele alır[7].

Gramsci «ekonomizm»i veya sendikalizmi işçi sınıfı hareketi içinde marksizmden çok laissez-faire liberalizminden[8] (ekonomik güçlerin serbest oyunu) türetilmiş bir eğilim olarak görür. Bu eğilim, politika aracılığıyla, ekonomik güçlerin insan iradesine hâkim olmasını amaçlar. Sendikalizm ezilen bir sınıfın teorisidir ve bu sınıfın «hâkim hale gelmesi bu teori tarafından önlenmiştir»[9].

Aşırı solun seçimleri yok sayma tavrı, «uzlaşmalar»ın kesinlikle reddedilmesi ve ittifaklara düşman-

6. **ibid.**, s. 438.
7. **ibid.**, s. 407.
8. **ibid.**, s. 160.
9. **ibid.**

lık Gramsci tarafından bütünüyle «ekonomizm»e bağlanmıştır. Bunların temelini, ekonomik yasaların (özellikle kapitalist krizlerde açığa çıktığı şekliyle) kendiliğinden sosyalizme götüreceği kanaati oluşturur. Ekonomik krizlerin oynadığı rolün bu şekilde anlaşılması Gramsci için «tam anlamıyla tarihsel mistisizm, bir tür mucizenin beklenişi» idi[10]. Tam aksine:

> «Doğrudan ekonomik krizlerin bizzat temel tarihsel olayları ürettikleri söylenemez. Bunlar sadece belirli düşünce tarzlarının yayılmasına, ulusal hayatın daha sonraki bütün gelişmesini kapsayan sorunların ortaya konulma ve çözümlenmesi için belirli tarzların oluşmasına daha uygun bir alan yaratabilirler»[11].

Gramsci'ye göre bir durumun gerçek bir marksist analizi, değişim halindeki durumda yer alan güçler ilişkisinin somut incelenmesi olmalıdır. Böyle bir analiz en az üç «moment» veya «düzey»de ele alınmalı ve ayırt edilmelidir[12].

1. «Toplumsal güçlerin ilişkisi insan iradesinin yapısı, hedefi ve bağımsızlığı ile yakından bağlantılıdır ve pozitif veya fizik bilimlerin sistemleri ile ölçülebilir». Bu temelde, «belirli bir toplumda, bu toplumun dönüşümü için gerekli ve yeterli koşulların var olup olmadığı» anlaşılabilir.

2. Politik güçlerin ilişkisi: «Çeşitli toplumsal sınıfların ulaştıkları homojenliğin, özbilincin ve örgütlenmenin bir değerlendirilmesi».

3. Askeri güçlerin ilişkisi: «Tarihsel gelişme sürekli olarak birinci ve üçüncü moment arasında, ikincisi aracılığıyla salınır»[13], diye yazar Gramsci ve özel-

10. **ibid.**, s. 233.
11. **ibid.**, s. 104.
12. **ibid.**, s. 180-81.
13. **ibid.**, s. 183.

likle ikincisi ile, aracı olan politika momenti ile ilgilenir.

Böylece Gramsci, insanların önem verdikleri felsefeleri, dünya görüşlerini ve fikirleri, tarihin yapılışında üstlenilen aktif rolden ayırır. Doğal olarak bu durum onu idealizm ve iradecilik suçlamalarına açar (ve parti içi mücadelelerde bu tür suçlamalara sıklıkla varılıyordu). Aslında Gramsci soyut olarak felsefe ile değil, belirli felsefelerin somut tarihsel gelişmesi ve daha önemlisi, onların kitlelerin gündelik düşüncesi ve «sağduyu»su üzerinde yarattığı etki ile ilgilenir.

> «Bir halk kitlesi için şimdiki dünya hakkında aynı tarzda tutarlı olarak düşünmek, küçük entellektüel grupların mülkü olacak bir gerçeğin bir felsefe 'dehası' tarafından keşfedilmesinden çok daha önemli ve 'orijinal' bir 'felsefi' olaydır»[14].

Gramsci, «herkes, kendi tarzında ve bilinçsiz olsa da bir filozoftur»[15], diye ısrarla belirtir; fakat gerekli olan, kitlelerde üstü kapalı, çelişkin ve parçalı olarak bulunan şeyi, eyleme geçecek kollektif bir halk iradesinin oluşumu ile sonuçlanabilecek eleştirel ve sistematik bir kavrayışa dönüştürmektir. Fakat bir dünya görüşü tecrit edilmiş bireylerde kendiliğinden gelişmez. Bir kollektifin oluşması bir başlangıç noktasını, bir çıkış noktasını gerektirecektir. Onu hem teoride hem pratikte geliştirmek için çalışan bir aktif güç olmalıdır[16].

Böylece Gramsci'nin praksis felsefesi, tarihte bilinçli insan unsuruna yaptığı vurgu ve bütün mekanik veya katı determinizmi reddetmesi ile birlikte,

14. **ibid.**, s. 325.
15. **ibid.**, s. 323.
16. Bk. **ibid.**, s. 192.

doğrudan devrimci parti sorununa götürür ve onu, bu sorunla uğraşmak için mükemmel biçimde donatır. Fakat Gramsci sadece felsefî sofistikasyon temelinde, parti teorisini önemli ölçüde ilerletemezdi[17]. Gramsci'nin parti teorisi için ikinci bir önkoşul vardı: İşçi sınıfı hareketinin politik pratiğine derinlemesine katılım ve buradan hareketle somut analiz. Şimdi ele alacağımız konu budur.

2. İtalyan Deneyimi - Devrim ve Yenilgi

Gramsci'nin düşüncesini biçimlendiren politik deneyim, 1919 ve 1920'de İtalyan işçilerinin Torino proletaryasının önderliğinde ayaklanması idi. Gramsci'nin, haftalık gazete **L'Ordine Nuovo** aracılığıyla bu olaylara müdahalesi Torino işçileri ile çok yakın ilişki kurmasını sağladı. Şunu hatırlıyordu:

> «O sırada, işçilerin fikirleri tam olarak değerlendirilmese de, gerçeklikte sınanmayan hiç bir inisiyatif olmadı. Bu nedenle bizim inisiyatifimiz asla soğuk bir entellektüel şemanın uygulanması olarak değil, hissedilen bir ihtiyacın yorumlanması olarak görüldü»[18].

Gramsci'nin **L'Ordine Nuovo'ya** yaptığı büyük katkı, mevcut iç fabrika komisyonlarının yeni bir

---

17. Bu noktayı aydınlatmak için, parti sorununa mikanik materyalizmin eleştirisi temelinde benzer biçimde yaklaşan, fakat bütünüyle felsefe alanında kalan Lukacs örneğini verebiliriz. Lukacs partiyi proleter sınıf bilincinin taşıyıcısı ve cisimleşmesi olarak kavradı, fakat sınıf bilincini **unhistoric** (tarih dışı) ve rasyonalist tarzda betimlediği için Lenin'in görüşüne anlamlı bir katkıda bulunmayan, hattâ bu görüşün gerisinde kalan, idealize edilmiş ve elitist bir parti anlayışına düştü.

18. Alıntı, John Merrington, «Theory and practice in Gramsci's marxism», **Socialist Register**, 1968, s. 165.

devletin temeli olarak fabrika konseylerine dönüştürülmesi ve böylelikle Rus sovyetleri fikrinin İtalya'ya getirilmesi oldu. 1920'de yazılan önemli bir pasajda Gramsci bu temel komünizm anlayışını özetledi.

> «Bu nedenle görüşümüz şudur: 1. Burjuva devletinin yıkılmasını önerse ve gerçekleştirse de devrim zorunlu olarak proleter ve komünist olmaz; 2. Merkezî hükümetin burjuvazinin politik iktidarını sayesinde yürüttüğü idarî mekanizmayı ve temsilî kurumları tahrip etmeyi önerse ve gerçekleştirse de proleter ve komünist olmaz; 3. Hattâ halk ayaklanmasının yükselen dalgası iktidarı kendilerine komünist diyen (samimi olarak) insanların ellerine verse bile devrim proleter ve komünist olmaz. Devrim ancak, proletaryayı ve komünist üretim güçlerini, sermaye sınıfının yönettiği toplumun içinde gelişmekte olan güçleri kurtardığı ölçüde proleter ve komünist olur. Devrim, üretim ve dağıtım ilişkilerinde yeni bir düzenin inşası için gerekli olan sabırlı ve yöntemli çalışmayı başlatabilecek proleter ve komünist güçlerin büyümesini ve sistemleştirilmesini ilerlettiği ve geliştirdiği ölçüde proleter ve komünist olur»[19].

Kapitalizmi devirmenin yıkıcı yönüne karşı işçi devriminin yaratıcı ve yapıcı yönüne yapılan bu vurgu Gramsci'nin düşüncesinde sürekli bir tema olmaya devam edecekti.

Fakat bu deneyim İtalyan Sosyalist Partisi'nin (PSI) ve bütün İtalyan maksimalist sosyalizm geleneğinin belirgin zayıflığını açığa vurması bakımından, aynı zamanda olumsuz bir deneyimdi. İtalyan sosyalizminin ana akımı, fabrika konseylerini sendikaların kurulu düzenine yönelmiş bir tehdit olarak gördü ve anlamını kavramayı başaramadı. Torino proletaryası tek başına savaşmak durumunda kaldı. Kritik anda PSI bürokratik felce uğradı, yükselen

19. Antonio Gramsci, **Soviets in Italy**, Londra 1969, s. 22-23.

devrimci harekete tutarlı önderlik sağlayamadı veya bu konuda isteksizlik gösterdi; sonuç olarak inisiyatif kaybedildi ve en yüksek noktasına Mussolini'nin Roma üzerine yürüyüşü ile ulaşan karşı devrime kapıları açtı. Gramsci'nin bu ihanete yanıtı **Sosyalist Parti'nin Yenilenmesine Doğru** başlıklı ağır bir eleştiri oldu[20]. Bu eleştiride Gramsci parti liderliğinin, reformist ve komünist olmayan unsurları temizlemiş homojen bir savaş partisi kurmakta başarısız kaldığını, partiyi Üçüncü Enternasyonal'in hayatına katamadığını, Genel İşçi Konfederasyonu içinde devrimci bir muhalefetten yoksun olduğunu, parlamenter demokrasiye bağlı kaldığını, iktidar için mücadele başlatmaktan çekindiğini, öne sürdü. Lenin'in onayını alan bu tezler şu sonuca ulaşıyordu:

> «Fabrika, sendika ve kooperatif hücrelerine sahip sağlam ve yüksek disiplinli bir komünist partinin varlığı, bu partinin proletaryanın bütün devrimci eylemini kendi merkez yürütme komitesi içinde eşgüdümlü ve merkezî hale getirebilmesi, sovyetlerde kazanılan deneyim bakımından temel ve vazgeçilmez koşuldur»[21].

Böylece Gramsci'nin sadece felsefî pozisyonu değil, pratik deneyimi de onu parti sorununa götürdü. Ne var ki, ilk başta Gramsci'nin özgünlüğü maskelendi ve kendisi bağımsız bir politika izleyemedi. Bu kısmen, faşist baskının arttığı dönemde günlük olayların baskısından, kısmen de Gramsci'nin yeni kurulan İtalyan Komünist Partisi (PCI) içindeki pozisyonundan ötürü idi. PCI, Amadeo Bordiga gibi başeğmez bir aşırı solcunun hâkim figürü ile Angelo Tasca'nın önderlik ettiği bir oportünist sağ kanat arasında bölündü. Gramsci, Bordiga ile derin bir anlaşmaz-

20. **Soviets in Italy** içinde, op. cit.
21. **ibid.**, s. 35.

lık içinde idi, fakat onun parti liderliğinde bulunmasını gerekli görüyor ve partinin Tasca'nın eline geçmesinden korktuğu için ona meydan okumak istemiyordu. 1926'da hapse girene kadar Gramsci fikirlerini geliştirme ve ortaya koyma fırsatı bulamadı ve o zaman da, dünya sahnesinde meydana gelen olaylar ilgi alanının büyük bir kısmını kapladı. Savaş sonrası devrimci dalganın, sadece İtalya'da değil bütün Avrupa'da yenilgiye uğramasının nedenleri üzerinde çalışmak istiyordu; ve faşist korporatif devletin gelişmesinde ve Amerika'da Fordizm'in oluşmasında Gramsci kapitalizmde meydana gelen yeni gelişmeleri ayırt ediyordu. Bu gelişmeler işçi hareketine yeni stratejik sorunlar getirecekti.

Hapisane yazılarında Gramsci'nin kendi devrimci parti anlayışını geliştirerek işe başlamasının geriplanı bu idi.

3. «Modern Prens» ve İkili Perspektif

Hapisane **Defterleri**'nde Gramsci parti sorununa Makyavel'in **Prens**'ini inceleyerek yaklaşır. Makyavel'in Gramsci için taşıdığı anlam, İtalya'da yeni bir devletin (birleşmiş bir burjuva İtalya) kurulması için kollektif bir ulusal iradenin nasıl yaratılacağının gösterilmesinde Makyavel'in öncü bir girişimi temsil etmesidir. Makyavel bir «erken gelmiş Jakoben» idi[22]. «Prens» mit-figürü ile sonuca ulaşmak için gerekli politik liderliği, strateji ve taktikleri inceledi. Yeni bir işçi devletinin kurulması da bu tür politik liderliği - bir «modern prens»i - gerektirir. Fakat Gramsci şu görüşü öne sürer:

22. Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Notebooks**, op. cit., s. 123.

«Modern prens... gerçek bir kişi, somut bir birey olamaz. Ancak, kabul edilmiş ve kendini bir ölçüde eylemde kanıtlamak zorunda olan bir kollektif iradenin içinde somut biçim kazanmaya başladığı toplumun bir organizması, karmaşık bir unsuru olabilir. Şimdiki halde tarih bu organizmayı ortaya koymuş bulunmaktadır ve bu siyasal partidir - evrensel ve bütünlüklü olmaya eğilimli bir kollektif iradenin tohumlarını bir araya getiren ilk hücre»[23].

Makyavel'in başarılı bir prenste bulunması gereken karakteristikleri göstermesi gibi, Gramsci de, yukarda çizdiğimiz felsefî pozisyonu kendisine temel alarak, devrimci partide bulunması gereken karakteristikleri tartışmaya girişir. Ne yazık ki bu sistemli olarak değil, birbiriyle pek bağlantısı olmayan çok zengin ve karmaşık bir dizi gözlem ile yapılır; ve marksist parti için yapılan belirlemeler, genel olarak partiler hakkında saptanan analitik noktalar ile karıştırılır. Böylece, bu çalışmada olduğu gibi, bütün bu fikirlerin görece kısa açıklanması, ana temaları ele almaya çalışmak ve bu temalara orijinalinde var olmayan (en azından açık biçimde) bir yapı kazandırmak zorunluluğunu getirir. Bu bir ölçüde keyfî ve doyurucu olmayan bir işlem olmak durumundadır, fakat kaçınılmazdır.

Gramsci teorisinin özgünlüğünü kavramak için yararlı bir başlangıç noktası, parti tarafından uygulanması gereken «ikili perspektif» anlayışıdır. Bu terim Zinovyev'in telkini ile Komintern'in Beşinci Dünya Kongresi tarafından kabul edilen **Taktikler Üzerine Tezler**'in XIII. Bölümü'nden[24] çıkar; fakat Gramsci'nin bu kavrama, onu ortaya koyandan çok daha evrensel bir önem ve daha derin bir içerik atfettiği açıktır. Şöyle yazar:

23. **ibid.**, s. 129.
24. Bunun geriplanı için bk. **ibid., s. 169.**

«İkili perspektif, en elementer olandan en karmaşık olana kadar çeşitli düzeylerde kendini ortaya koyabilir: fakat bunlar Makyavel'in Centaur'unun - yarı hayvan, yarı insan - doğasına uygun olarak, teorik bakımdan iki temel düzeye indirgenebilirler. Zor kullanma ve rıza göstermenin, otorite ve hegemonyanın, şiddet ve uygarlığın, bireysel momentin ve evrensel momentin («kilise» ve «devlet»), ajitasyon ve propagandanın, taktiklerin ve stratejinin vb. düzeyleridir bunlar»[25].

Gramsci bu iki düzeyin mekanik biçimde ayrılmasına veya bunların zaman içinde ayrı, birbirini izleyen aşamalar olarak gösterilme girişimine karşı çıkar. Rıza gösterme unsuru zorun kullanılmasında ve zor unsuru rıza gösterilmesinin sağlanmasında daima ortaya çıkar. **Hapisane Defterleri'nden Seçmeler**'in İngilizce basımının editörleri şu yorumda bulunurlar:

«Burada belki Gramsci'nin PCI içinde bir yandan Bordiga'ya, diğer yandan Tasca'ya karşı yürütmüş olduğu mücadeleyi teorileştirme girişimi görülebilir. Bu şemada Bordiga, zor, hâkimiyet vb. momentinin dialektik olmayan bir izolasyonunu, Tasca ise, rıza gösterme, hegemonya momentinin paralel bir izolasyonunu temsil eder. Gramsci bu iki perspektifin birliğini teorileştirmeye çalışıyordu»[26].

Ancak, Gramsci'nin yıkım/yeniden yapım devrimci dialektiğinde yeniden yapımı vurgulaması gibi, burada da, zor momentini asla gözden kaçırmadan rıza gösterme momentini vurguladığı ve araştırmalarını bunun üzerinde geliştirdiği de doğrudur. Bu vurgunun nedeni kısmen polemiksel (yani «Bordigizm'e karşı mücadele), fakat esas olarak Gramsci'nin, savaş sonrası devrimci dalganın yenilgiye uğramasının ve modern kapitalizmin gelişmesinin bir so-

25. **ibid.**, s. 169-70.
26. **ibid.**, s. 124.

nucu olarak devrimci partilerin yüz yüze geldikleri görevleri derinlemesine yeniden değerlendirmesidir.

Devrimci parti bir «ikili perspektif» izlemek durumunda ise, bunun sebebi bizzat hâkim sınıfın aynı yöntem ile -politik devlet iktidarında ve sivil toplumda ayrı ayrı kurumlaştırılmış bir diktatörlük ve hegemonya bileşimi ile- varlığını sürdürmesidir. Fakat baskıcı devlet iktidarı ve sivil toplumun kurumları, bütün zamanlarda veya bütün ülkelerde eşit olarak gelişmez ve birbiriyle aynı ilişki içinde kalmaz. Devrimci parti bu ilişkinin somut bir analizini yapmalı ve stratejisini buna göre oluşturmalıdır. Gramsci devrimin savaş sonrasında Batı'da uğradığı başarısızlığın özellikle Rusya ile Batı arasında bu bakımdan var olan temel bir farklılığın sonucu olduğuna inanıyordu.

> «Rusya'da devlet her şey, sivil toplum ise henüz filiz halinde ve iskeletsizdi. Batı'da devlet ile sivil toplum arasında kendine özgü bir ilişki vardı ve devlet ne zaman sarsılsa sivil toplumun sağlam yapısı derhal açığa çıkardı»[27].

Ve yine,

> «en ileri devletler örneğinde... 'sivil toplum' çok karmaşık ve doğrudan ekonomik unsurun felâkete yol açan 'akınlar'ına (krizler, depresyonlar vb.) direnen bir yapı haline gelmiştir»[28].

Bu nedenle Rusya'da kapitalist devlet kendi baskıcı işlevlerinin içinde tecrit olmuş durumda ve cepheden hızlı bir saldırıya açık durumda idi. Oysa kapitalizmin daha yaşlı ve topluma daha derin kökler salmış olduğu Batı'da farklı bir strateji gerekiyordu. Gramsci askerî stratejiden analoji yaparak buna «mev-

27. **ibid.**, s. 238.
28. **ibid.**, s. 235.

zi savaşı» der. Bir önceki ise «manevra savaşı»dır[29]. **Defterler**'deki diğer noktalarda Gramsci manevra savaşından mevzi savaşına geçiş sorununu farklı biçimde, Rusya'ya ve Batı'ya dayanarak değil de, zaman ölçeğine göre, koyar. «Şimdiki çağda hareketli savaş politik olarak Mart 1917'den Mart 1921'e kadar sürdü; bunu bir mevzi savaşı izledi»[30].

Burada çelişki olması gerekmez, zira Gramsci, ileri kapitalizm karşısında manevra savaşının daima yetersiz kaldığını, ancak bunun 1921 yenilgilerinden sonra anlaşılmaya başladığını (Komintern'in birleşik cephe politikasına dönüşü ile birlikte) öne sürebilmektedir.

Çabuk zafer umudu sağlayan manevra savaşının aksine mevzi savaşı «daha önce görülmemiş (bir) hegemonya yoğunlaşması»nı[31] gerektiren uzun süreli bir «karşılıklı kuşatma»yı[32] ifade eder. Devrimci partinin hâkim sınıfın otoritesine kitlelerin gösterdiği rızayı (binlerce kurumsal ve birleştirici kanal ile sağlanmıştır ve günlük «sağ duyu» düşüncesinde derinlemesine nüfuz eder) zayıflatmak ve kendi hegemonyasını kurmak için verdiği mücadele üç ilintili düzeyde gerçekleşmek durumundadır. Birincisi ittifaklar sorunudur:

> «Proletarya, emekçi nüfusun çoğunluğunu kapitalizme ve burjuva devlete karşı harekete geçirebilmesini sağlayan bir sınıf ittifakları sistemi yaratmakta başarılı olduğu ölçüde öncü ve hâkim sınıf haline gelebilir»[33].

---

29. **ibid.**, s. 229-39.
30. **ibid.**, s. 120.
31. **ibid.**, s. 238.
32. **ibid.**, s. 239.
33. Antonio Gramsci, «The Southern Question», **Modern Prince and Other Writings** içinde, New York 1972, s. 30-31.

Gramsci bu tür ihtilâfların kaçınılmaz olarak bir uzlaşma unsurunu taşımaları gerektiğini belirtir. «Eğer iki gücün birliği bir üçüncüsünün yenilgisi için gerekli ise... yegâne somut olanak uzlaşmaktır»[34]. Aşırı solların uzlaşmaktan ve böylelikle de ittifaklardan ilke olarak kaçınmaları, diye devam eder, onların kaderci «ekonomizm»inin bir ürünüdür:

> «Uygun koşullar kaçınılmaz biçimde ortaya çıkmaya başladıktan sonra... bu koşulları önceden belirlemeye ve planlamaya yönelik her düşünülmüş inisiyatifin sadece yararsız değil, hattâ zararlı olduğu açıktır»[35].

Gramsci tam aksine ittifaklar stratejisine özel önem verdi, çünkü İtalya'da devrim ancak kuzey proletaryası ile güney köylülüğünün - İtalyan sosyalizminin zayıf sicile sahip olduğu bir sorun - ittifakı sayesinde gerçekleştirilebilirdi. Parti içindeki bütün sekter eğilimlerin üstesinden gelinmesi partinin hegemonya sağlamasının önkoşuludur. Bu durumda Gramsci'nin zamanında gizlenmiş olsa da, Stalinist «üçüncü dönem» taktiklerine tamamen karşı olması şaşırtıcı değildir[36].

Hegemonya mücadelesinin ikinci düzeyi, partinin kendi güçlerinin eğitimidir. Mevzi savaşı için tek başına işçiler kitlesinin doğrudan talepler ve sloganlar ardında harekete geçirilmesine güvenmek mümkün değildir. Daha çok işçilerin temel dünya görüşle-

---

34. Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Notebooks**, op. cit., s. 168.

35. **ibid.**

36. Gramsci'nin kardeşi Gennaro, «üçüncü dönem»e yönelik tavrını anlamak için onu hapisanede ziyaret etti ve karşı olduğunu öğrendi. Fakat bilinmesi halinde kardeşinin ihraç edileceğini düşünerek bu bilgiyi gizli tuttu. Bk. Giuseppe Fiori, **Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary**, Londra 1970, s. 252-53

ri düzeyinde kazanılmaları ve «uygun anda harekete geçirilebilecek sürekli olarak örgütlü ve uzun süre hazırlanmış (bir) güç» içinde kaynaştırılmaları zorunludur[37]. Parti, bunu yapmak için,

> «kendi argümanlarını (çeşitli yazınsal biçimler sunarak) sürekli tekrarlamaktan asla (bıkmamalıdır): tekrar halkın zihniyetine işlemek için en iyi araçtır (ve) nüfusun gelişen tabakasının entellektüel düzeyini yükseltmek için durmaksızın (işletilmelidir)»[38].

Bu ise ajitasyon ile propaganda arasında (propaganda lehine)[39] doğru bir dengeyi gerektirir, çünkü partide sadece sınıfın bir ifadesi olmamalı, fakat «(sınıfı) geliştirmek, sağlamlaştırmak ve evrenselleştirmek için (onun üzerinde) enerjik biçimde etkide bulunmalıdır»[40]. Teoride sekter doğmatizm böyle bir «entellektüel ve moral reform» için öldürücüdür, ve Gramsci sosyalist propagandada, örneğin, kaba anti-klerikalizmin ortaya çıkmasına daima karşı oldu. Kitlelerin entellektüel düzeylerinin yükseltilmesi doğmanın empoze edilmesi ile sağlanamaz, onların «sağduyu»sundaki «doğru düşünme» unsurunun karmaşık önyargı unsurundan ayrılması, onu yaygınlaştırmak ve geliştirmek üzere çalışılması ile gerçekleştirilmelidir. Bu da sofistike ve ekonomist olmayan bir marksist yöntemi gerektirir.

İlk ikisinin başarısını koşullayan üçüncü düzey,

---

37. Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Notebooks**, op. cit., s. 185.

38. **ibid.**, s. 340.

39. Gramsci bu noktayı «genelde» İtalyan siyasal partilerinin analizinin parçası haline getirir, fakat Gramsci'nin «soyut» tartışmalarında sıklıkla olduğu gibi, burada devrimci partinin pratiği bakımından belirgin bir sonuç vardır.

40. Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Notebooks**, op. cit., s. 227

entellektüeller için mücadele şeklinde adlandırılabilir ve sırayla iki yönü vardır. Birincisi, işçi sınıfı ile «organik» bir entellektüeller tabakası yaratmak zorunludur. Burada Gramsci entellektüel kavramını, edebiyatçıyı, filozofu, soyut düşünürü vb. belirtmek için, olağan tarzda, kullanmaz; dünya ve kendi amaçları hakkında açık bir anlayışa sahip olan, pratik hayata bir «sürekli ikna edici» olarak aktif biçimde katılan, işçi sınıfı içindeki örgütleyici direktif unsuru oluşturan işçiyi kast eder. Bir diğer deyişle, bu unsur burjuvazinin organik entellektüellerinin - sanayi teknisyenleri, politik ekonomistler, yargıçlar, avukatlar vb. - proletarya içindeki karşılığını oluşturur[41].

«Doğrudan doğruya kitlelerden çıkan, fakat tıpkı yaka içindeki balina gibi onlarla ilişkisini koruyan yeni tip entellektüel seçkinler»in oluşumu; «...çağın 'ideolojik panorama'sını gerçekten değiştiren, işte budur»[42].

Fakat Gramsci bu konuda ütopyacı değildir. Özellikle işçiler için entellektüel emeğin ve sistematik çalışmanın ne kadar zor olduğunu kendi deneyinden hareketle tam olarak kavrar ve işçi-entellektüellerin oluşmasının, ancak devlet iktidarının fethedilmesinden sonra tamamlanabilecek uzun ve yavaş bir süreç olduğunu kabul eder.

Ne var ki, proleter olmayan entellektüeller ile ilişki içinde çalışmak da gereklidir. Gramsci bu konuda da mevcut sınırların farkındadır.

> «Entellektüeller doğalarından ve tarihsel rollerinden ötürü yavaş, bir başka toplumsal guruptan çok daha yavaş gelişirler... Bu tipin içtenlikle yeni bir ideolojinin

41. Gramsci'nin «entellektüeller»i analizi için bk. **ibid.**, s. 5-23.

42. **ibid.**, s. 340.

safında yer almak için bir kitle olarak bütün geçmişten kopabileceğini düşünmek saçmadır. Bu, bir kitle olarak entellektüeller için saçmadır ve belki bireysel olarak pek çok entellektüel için de, bunu yapmak ve yapmayı istemek için gösterilen bütün dürüst çabalara rağmen, saçmadır. Şimdi entellektüeller bizi sadece bireyler olarak değil, bir kitle olarak ilgilendiriyorlar. Bir ya da daha fazla entellektüelin birey olarak proletaryanın programına ve onun doktrinine bağlanması, onunla birleşmesi, kendini onun bir parçası olarak hissetmesi proletarya açısından önemli ve yararlıdır... Fakat entellektüeller kitlesi içinde tarihsel olarak karakterize bir organik türden kopuş da önemli ve yararlıdır. (Bu durumda) sözcüğün modern anlamında, yani, devrimci proletaryaya yönelmiş, bir kitle formasyonu olarak oluşmuş, bir sol-kanat eğilim vardır»[43].

Bu sadece, genelde burjuva hegemonyasının yürütülmesini zayıflattığı için değil, Gramsci entellektüellerin, hâkim sınıfın bir alt tabaka ile birlikte inşa ettiği ittifaklar sisteminin korunmasında anahtar rol oynadıklarını ve bu nedenle, proletarya partisinin inşa etmek durumunda olduğu ittifaklar sisteminde mukabil bir rol oynayabileceklerini düşündüğü için de gereklidir. İtalya konusunda Gramsci güney tarım bolkundaki, köylüler ile büyük toprak sahipleri arasında aracı olarak işgören entellektüellerin rolünü analiz eder ve entellektüeller arasında sol bir eğilimin bu blokun dağılması, köylülüğün proletarya ile ittifakının sağlanması için gerekli koşullardan biri olduğunu öne sürer. Dolayısıyla Gramsci proletaryanın organik entellektüellerinin oluşturduğu tabaka ne kadar gelişirse devrimci partinin genelde entellektüeller için o ölçüde büyük bir çekim merkezi oluşturacağını ve bu tür entellektüellerin marksist teorinin

43. Antonio Gramsci, **The Modern Prince and Other Writings**, op. cit., s. 50-51.

vulgar materyalist versiyonunu temsil etmeleri halinde ise reddedilmelerinin uygun olacağını kaydeder.

4. Kendiliğindenlik ve Liderlik

Gramsci'nin kendiliğindenlik ile bilinçli liderlik ilişkisini kavrayışı, onun parti teorisinin bütününü belirler. Bu anlayış, en azından kısmî olarak, parti ile sınıf arasındaki ilişkiye eşit olarak görülebilir ve temel marksist parti teorisi sorununu oluşturur. Sorunu ortaya koyuşu Rosa Luxemburg'un, erken dönemindeki Lenin'in ve Lukacs'ın yaptıkları katkının ilerletilmesidir ve en çok olgun dönemindeki Lenin'in tavrına yakındır. Gramsci saf anlamda kendiliğindenlik kavramının eleştirisi ile başlar.

> «Tarihte 'saf' kendiliğindenliğin var olmadığı vurgulanmalıdır: bu 'saf' mekaniklik ile aynı şey olurdu. 'En kendiliğinden' harekette durum 'bilinçli liderlik' unsurlarının görülememesi, geriye güvenilir tek bir dokümanın kalmamasıdır. Denebilir ki, kendiliğindenlik bu nedenle 'alt sınıfların tarihi'nin ve aslında onların da en marjinal ve çevresel unsurlarının karakteristiğidir... Dolayısıyla bu tür hareketlerde birden çok 'bilinçli liderlik' unsuru var olur, fakat bunların hiç biri hâkim olmaz veya verili toplumsal tabakanın 'popüler bilim'inin düzeyini -'sağ duyu'yu veya geleneksel dünya anlayışını- aşmaz»[44].

Gramsci bu kendiliğindenliği marksizmin karşısına koyan ve bir politik yöntem olarak onu yüceltenleri reddeder. Teori ve pratikte yapılan bu hata «kendi kökenine ihanet eden vulgar (bir) çelişki(yi) - yani doğrudan, verili bir liderliği farklı bir liderlikle değiştirme arzusu»nu[45] temel alır. Ancak Gramsci kit-

---

44. Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Note books**, op. cit., s. 196-97.

45. **ibid.**, s. 197.

le kendiliğindenliğine tepeden bakan tavra da aynı şekilde karşı çıkar.

> «'Kendiliğinden' denilen hareketleri ihmal etmek ya da daha kötüsü küçümsemek, yani, bu hareketlere bilinçli bir liderlik sağlamayı veya politikaya sokarak onları daha yüksek bir düzleme çıkarmayı başaramamak olağanüstü ciddî sonuçlara yol açabilir. Alt sınıfların 'kendiliğinden' hareketine çeşitli nedenlerden ötürü hemen her zaman hâkim sınıfın sağ kanadının gerici hareketi eşlik eder. Örneğin, bir ekonomik kriz bir yandan alt sınıflar arasında hoşnutsuzluğa ve kendiliğinden kitle hareketlerine, öte yandan **coups d'état** girişimi için hükümetin objektif zayıflığından yararlanan gerici guruplar arasında komplo hazırlıklarına yol açar. Sorumlu grupların kendiliğinden ayaklanmalara bilinçli bir liderlik sağlamayı veya bunlara olumlu bir politik faktör kazandırmayı başaramamaları darbelere yol açan sebepler arasında görülmelidir»[46].

Gramsci bunu her ne kadar 1282'de Sicilyalı Vesperler'in ayaklanmasına atıfta bulunarak işliyorsa da (muhtemelen sansür yüzünden), aklında olan, kesinlikle, Mussolini'nin zaferini sağlayan bir faktör olarak PSI ve Bordigistler'in 1919-1920 olaylarına karşı aldıkları tavırdır.

Kendiliğindenlik ile bilinçli liderlik arasında doğru ilişkiye bir örnek olarak Gramsci Ordine Nuovo gurubunun faaliyetini gösterir.

> «Torino hareketi aynı anda 'kendiliğindenci' ve 'iradeci' veya Bergsoncu olmakla suçlandı. Bu çelişkin suçlama analiz edilirse, harekete sağlanan liderliğin hem yaratıcı hem de doğru olduğu gerçeği sadece doğrulanmış olur. Bu liderlik 'soyut değildi; ne bilimsel veya teorik formüllerin mekanik olarak tekrarından ibaretti, ne de politikayı, gerçek eylemi teorik söylev ile karıştırdı. Kendini özgül duygulara, görüşlere, parçalı dünya an-

46. **ibid.**, s. 199.

layışlarına vb. sahip gerçek insanlara uyguladı, özgül tarihsel ilişkiler içinde oluştu. Bu, maddî üretimin verili durumunun 'rastlantısal' olarak bir araya toplanmış farklı toplumsal unsurlar ile birleşmesinin sonucu oldu. 'Kendiliğindenlik' unsuru ihmal edilmedi ve hiç küçümsenmedi. Bu unsur eğitildi, yönlendirildi, yabancı bulaşıklardan temizlendi; amaç, onu modern teori (marksizm) ile aynı çizgiye getirmekti - ancak, canlı ve tarihsel olarak etkin bir tarzda. Bizzat liderler hareketin 'kendiliğindenliği'nden söz ediyordular ve haklıydılar. Bu kabul bir dürtü, bir kuvvet ilâcı, birleşmenin derindeki bir unsuru idi; en önemlisi, hareketin geçici, kotarılmış bir macera olduğunu kabul etmiyor ve onun tarihsel zorunluluğunu vurguluyordu. Bu ise kitlelere tarihsel ve kurumsal değerlerin yaratıcıları, bir Devlet'in kurucuları oldukları 'teorik' bilincini verdi. 'Kendiliğindenlik' ile 'bilinçli liderlik' veya 'disiplin' arasındaki bu birlik, kitleleri temsil etme iddiasındaki grupların bir macerası değil de kitle politikası olduğu ölçüde, kesinlikle, alt sınıfların gerçek politik eylemidir»[47].

Bu analizin bir sonucu olarak Gramsci farklı bir açıdan, Lenin'in Ne Yapılmalı'daki, sosyalizm işçi sınıfına dışardan götürülmelidir görüşü ile ilgili ve kendisinin «temel bir teorik sorun» dediği meseleye ulaşır. Gramsci sorar:

«Modern teori (marksizm) kitlelerin 'kendiliğinden' duygularının karşısında olabilir mi? (Bu anlamda 'kendiliğindenlik' bilinçli olarak liderlik eden gurup tarafından sistemli bir eğitim faaliyetinin sonucu değildir; 'sağ duyu'nun, yani geleneksel popüler dünya anlayışının aydınlattığı, günlük deneyim içinde oluşmuştur)»[48].

Gramsci'nin verdiği yanıt şudur:

«Bunların karşısında olamaz. İkisinin arasında niteliksel değil 'niceliksel' bir derece farkı vardır. Söz gelimi, karşılıklı bir 'indirgeme', birinden diğerine geçiş ve bunun tersi, mümkün olmalıdır»[49].

47. ibid., s. 198.
48. ibid., s. 198-99.
49. ibid., s. 199.

Gramsci'nin görüşü ile erken dönemindeki Lenin'in ve ayrıca Lukacs'ın görüşleri arasındaki kontrast açık olmalı. Gramsci işçi sınıfının aktüel bilinci, deneyimi ve pratiği ile potansiyel sosyalist sınıf bilinci arasında bağlantı ve karşılıklı ilişki (bu, **Ne Yapılmalı** ve **Tarih ve Sınıf Bilinci**'nde reddedilir) kurar. Ve bunu kendiliğindenliğin tersi olan hataya düşmeden yapar.

Fakat Gramsci sadece partinin stratejik görevleri ve sınıf kitlesi ile kurulması gereken ilişki üzerinde durmaz. **Hapisane Defterleri** ayın zamanda, partinin kendisine atfedilen rolü oynayabilmesi için gerekli olan örgütlenme ve iç hayat üzerine bir çok yorumu da içerir. Aslında, bir bütün olarak partiyi yargılamak için, «partinin işlevlerini yerine getirme tarzı ayırt edici kriterler gösterir»[50] diyecek kadar ileri gider. «Parti ilerlediği zaman işlevlerini 'demokratik olarak' yerine getirir (demokratik merkeziyetçilik): parti gerilediği zaman işlevlerini 'bürokratik olarak' yerine getirir (bürokratik merkeziyetçilik)»[51].

Gramsci'nin parti ve onun üyeliğini resmedişinde ütopyacılıktan eser yoktur. «Aslî ve (bazı verili genel koşullarda) /yani, sınıflı toplumun varlığında- J.M./ indirgenemez (bir) olguyu» belirterek başlar. Buna göre, «yönetenler ve yönetilenler, liderler ve liderlik edilenler gerçek anlamda var olurlar»[52]. Bu bölünmenin sınıfsal bölünmeler içinde kökeni olsa da, toplumsal olarak homojen guruplar ve dolayısıyla partiler içinde de işler. Bu öncül ile aynı çizgide Gramsci parti üyeliğini üç unsurdan ibaret inceler:

50. **ibid.**, s. 155.
51. **ibid.**
52. **ibid.**, s. 144.

«1. Yaratıcı bir ruh veya örgütsel yetenekten çok disiplin ve sadakatle partiye katılmış, sıradan, ortalama insanlardan oluşan bir kitle unsuru. Bunlar olmadan parti var olamaz, fakat tek başına bunlar da bir partinin var olmasına yetmez. Onları merkezileştirecek, örgütleyecek ve disipline sokacak birinin var olması halinde bir güç oluştururlar...

«2. Ulusal çapta merkezileştiren, bir güçler kompleksini etkin ve güçlü hale getiren ve bir yana bırakılması halinde her şeyi sıfıra indirecek başlıca birleştirici unsur. Bu unsur büyük bir birleştirme, merkezileştirme ve disipline etme gücüne sahiptir; aynı zamanda yenileme gücüne - ve aslında bu belki de diğerlerinin temelini oluşturur - sahiptir...

«3. Birinci unsuru ikincisi ile eklemleyen ve ikisi arasındaki ilişkiyi, sadece fiziksel olarak değil, moral ve entellektüel olarak da koruyan bir aracı unsur»[53].

Gramsci, bu üç unsur içinde ikincisine, liderliğe en büyük önemi verdiğini de açıkça belirtir.

«Tek başına bu unsurun partiyi oluşturamayacağı da doğrudur. Ne var ki, bu unsur, birinci unsurun yapabileceğinden çok daha fazlasını yapabilir. Ordusuz generallerden söz edilir, fakat gerçekte bir ordu kurmak generalleri oluşturmaktan daha kolaydır»[54].

Ne var ki, bu «gerçekçilik» aynı ölçüde temel bir başka öncül ile dengelenir.

«Liderlerin oluşumunda... maksat yönetenlerin ve yönetilenlerin daima var olması mıdır, yoksa amaç, bu bölünmenin artık gerekli olmadığı koşulları yaratmak mıdır?»[55].

Gramsci'nin hedefi kesinlikle ikincisi olduğu için, liderlik otoritesi ve disiplini, «emirlerin pasif ve miskince kabulü veya görevlerin mekanik biçimde yeri-

53. **ibid.**, s. 152-53.
54. **ibid.**
55. **ibid.**, s. 144.

ne getirilmesi (gene de bu, özel durumlarda gerekli olacaktır)»ni değil «yerine getirilecek direktifin bilinçli ve berrak biçimde özümlenmesi»ni temel almalıdır[56].

Bu nedenle partiye kazandırmamız gereken, «hareket içinde merkeziyetçilik»tir - yani örgütün gerçek harekete sürekli adaptasyonu, yukardan gelen emirler ile aşağıdan gelen hamlelerin birleşmesi, en alt saflardan gelen unsurların, liderlik aygıtının sağlam çerçevesine sürekli olarak katılımının sağlanması[57]. «Siyasal partiyi ilgilendiren en önemli sorunlardan biri», der Gramsci, «partinin alışkanlığın gücüne tepki gösterme kapasitesidir»[58]. Partiler kriz durumlarına hazırlanmak üzere, tarihin dönüm noktalarında eyleme geçebilmek için kurulurlar, fakat sıklıkla rutinleşirler ve kendilerini yeni görevlere adapte edemezler. Bu bakımdan başlıca düşman bürokrasidir.

> «Bürokrasi en tehlikeli biçimde dar görüşlü ve tutucu güçtür; eğer bu kendisine dayanan ve kendisini üyeler kitlesinden bağımsız hisseden yoğun bir yapı oluşturursa parti anakronistik hale gelir ve şiddetli kriz anlarında kendi toplumsal özünden boşalır ve boşlukta kalır»[59].

Fakat bu sorun tek yanlı olarak da görülmemelidir, çünkü burada bir alışkanlık ve rutin sorunu. nun yanısıra süreklilik sağlama ve bir gelenek oluşturma ihtiyacı da vardır.

> «'Bürokratikleşmiş' hale gelme tehlikesinin var olduğu doğrudur, fakat her organik süreklilik göz önün-

---

56. Alıntı, A. Pozzolini, **Antonio Gramsci: An Introduction to his Thought**, Londra 1970, s. 65.

57. Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Notebooks**, op. cit., s. 188.

58. **ibid.**, s. 211.

59. **ibid.**

de tutulması gereken bu tehlikeyi yansıtır. Gene de süreksizlik ve doğaçlama tehlikesi daha büyüktür»[60].

Böylece «ikili perspektif»te olduğu gibi parti içi hayat ve partinin sınıfla ilişkisi bakımından da Gramsci liderler ile liderlik edilenler, disiplin ile inisiyatif, süreklilik ile değişim arasında dialektik bir birlik öngörür.

5. Bir Değerlendirme Denemesi

Gramsci'nin «devrimin Batı'daki teorisyeni» olduğu görüşü ne ölçüde geçerlidir? Leninizm kendini Rusya'da kanıtladı ve böylece evrensel öneme sahip yeni bir zemin oluşturdu. Gramsci ise, sivil toplumun gelişmesini ve burjuva hegemonyasının derin köklerini analiz ederek Rusya ile ileri kapitalizm arasındaki temel farklılığı ve bu farklılık nedeniyle Leninizm'in çerçevesini genişletmek gerekeceğini herkesten daha açık biçimde gören kişi oldu. Gramsci'nin de farkında olduğu gibi, Lenin ve Trotskiy 1921'de sorunu sezmeye başlamışlardı, fakat Lenin daha çok Rusya ile meşguldü ve kısa süre sonra öldü. Başka güçlükler ile kuşatılmış olan Trotskiy ise öngörülerini taktikler düzeyinin ötesinde geliştiremedi[61]. Ne var ki Gramsci, bir hapisane hücresinde tecrit olmanın izin verdiği ölçüde kapsamlı ve somut biçimde ana-

60. **ibid.**, s. 195.

61. Bk. Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Notebooks**, op. cit., s. 236-38. Gramsci, Komintern'in Dördüncü Kongresi'nde Trotskiy'nin bu görüşler doğrultusunda «yürürlükteki taktik yöntemlerde bir revizyon»a başladığını kaydeder. Fakat paradoksal olarak ve ancak spekülasyon konusu olabilecek nedenlerden ötürü Trotskiy'i «sadece yenilgilere yol açan bir dönemde, cepheden saldırının politik teorisyeni» olmakla suçlar. (**ibid.**, s. 238.)

lizinin sonuçları üzerinde düşündü. Ayrıca tarih, bu bakımdan «Gramsci'nin safında» olduğunu kanıtlamıştır. Batı kapitalizmi, erken dönemdeki Komintern marksistlerinin savundukları teorinin hesaba kattığından çok daha büyük bir esnekliğe sahip olduğunu gösterdi; ve Gramsci'nin «Amerikanizm ve Fordizm» incelemesinde burjuva toplumsal denetiminin yayılması analizi onu kapitalizmdeki yeni eğilimlerin derin kâhini olarak ortaya çıkarır.

Gramsci felsefî bakımdan da haklı çıkmıştır. Marx'ın erken dönem yazılarının ve **Grundrisse**'nin, ayrıca, marksist felsefe hakkında sayısız modern araştırmanın yayımlanması bu haklılığı kanıtlar. Günümüzde kaderciliğin ve ekonomik determinizmin devrimci hareket üzerindeki uğursuz etkisinden tek bir ciddî marksist kuşku duyabilir mi? Daha sonra başka marksistler Gramsci kadar öngörülü olmasalar da kapitalist toplumun yapısını ve Marksist felsefeyi ele aldılar. Fakat Gramsci bu öngörüleri parti teorisinde bir gelişmeyi temel alan tutarlı bir devrimci stratejiye dönüştürebilmesi bakımmdan tek başına bütün diğerlerinden ayrılır: O halde Gramsci, Lenin'in parti teorisine temelde yeni bir şey katan yegâne marksisttir.

Gene de Gramsci'nin katkısı üzerinde bir soru işareti kalmaya devam eder. Fikirleri pratikte asla uygulanmamıştır. Makyavel gibi o da gerçekliği değiştirebilecek bir pozisyonda olmadı → yegâne somut olarak gösterilen, tarihsel güçlerin etkin olmak için nasıl hareket etmeleri gerektiği idi»[62].

Gramsci'nin fikirleri başkaları tarafından ele alınıp uygulanmış da değildir. Dahası böyle bir şey

62: Antonio Gramsci, **Selections from the Prison Notebooks**, op. cit., s. 173.

yapılamazdı da. Gramsci stratejisi başlangıç noktası olarak bir Leninist partinin varlığını gerektirir. Fakat uzun savaş sonrası boom'unun ve Stalinizm'in yarattığı tahribatların birleşik etkisi bu tür partilerin gerçekte var olmadıkları anlamına gelmiştir. Bolşevizm'in temel ilkeleri, belirli sınırlar içinde (ve bunlar oldukça dar sınırlardır), küçük bir örgütün hattâ zayıf bir gurubun eylemine rehberlik edebilir. Bu Gramsci'nin fikirleri ile bağdaşmaz. Tıpkı gerilla savaşı gibi manevra savaşı da görece küçük güçler ile sürdürülebilir, fakat mevzi savaşı kitlesel bir orduyu gerektirir. Bir kitle partisi olmadan ittifaklar bir tarihsel blok içinde sınıflararası ittifaklar değil, ancak, sıklıkla teorik ve programatik farklılıkların sadece bulanıklaşmasına hizmet edebilen, guruplararası geçici işbirliği olacaktır. Proleter bir kitle tabanı olmadan organik entellektüellerin oluşması ve geleneksel entellektüellerin kazanılması için mücadele edilmesi, sanıldığı gibi, proletaryanın hegemonyasını güçlendirmeyecek, skolastik entellektüelizm ve akademizm içinde yozlaşmaya yol açacaktır. Unutulmamalı ki Gramsci sosyalizmin temel fikirlerinin işçi sınıfı içinde çok geniş biçimde yayıldığı ve PCI'nin % 98'i işçilerden ve % 0.5'ten azı (hepsi 245 kişi) entellektüellerden oluşan yaklaşık 40 000 üye ile kurulmuş olduğu bir zeminde yazıyordu[63]. Bu fikirlerin, devrimci hareketin öğrenciler ve küçük burjuvazi ile aşırı yüklendiği ve işçi sınıfı içinde sadece çok zayıf köklere sahip olduğu bir duruma basitçe transfer edilebileceğini hayal etmek kabaca ahistoriktir (tarihdışı -ÇN.).

Mevzi savaşının pratik ayrıntıları bakımından nasıl bir şey olduğunu gerçekte bilmiyoruz. Bu neden-

63. ibid., s. iii.

le Gramsci'nin parti teorisi hakkında öne sürülecek bir yargı ancak deneme niteliğinde olabilir. Eğer biri, Gramsci'nin fikirlerinin tutarlılığından, derinliğinden, devralınabilirliğinden ve somutluğundan etkilenir ve ikna olursa, bu durumda, ileri Batı kapitalizmi devrimci işçi kitle partileri ile gelecekte bir kez daha yüz yüze geldiğinde bütün bu özelliklerin kesin bir sınavdan geçeceğini kabul etmek durumundadır.

7

GÜNÜMÜZDE DEVRİMCİ PARTİ

1. Savaştan Bu Yana Parti Teorisi

Marksist parti teorisinin gelişmesini, Marx'ın oluşturduğu özgün işçi sınıfı partisi fikrinden hareketle, Lenin'in öncü parti anlayışı, Rosa Luxemburg'un kitlelerin yaratıcılığına yaptığı vurgu, Trotskiy'nin tek başına yaptığı Leninizm savunusundan geçerek, Gramsci'nin hegemonya mücadelesi analizine kadar izlemiş bulunuyoruz. Yaptığımız değerlendirme şimdi esas olarak tamamlanmış oluyor, çünkü Trotskiy ve Gramsci'den bu yana parti teorisine büyük bir katkı yapılmadı.

Bu durgunluğun nedenini bulmak kolay değildir. Kapitalizm tarihinin en sürekli boom'u savaş sonrası döneme hâkim oldu ve genelde işçi sınıfının reformist entegrasyonu ile sonuçlandı. İşçi sınıfının göreli pasifliği ile Stalinist «ortodoksluk»un baskısı arasında ezilen gerçek marksizm, olduğu kadarıyla, yeraltına inmek zorunda kaldı. Enternasyonal proleter devrimi hedefine bağlı kalan birkaç kişi, zorunlu olarak, marksist temellerin savunulması (işçi sınıfının rolü, emek değer teorisi, kapitalizmin çelişkileri) ve dünyada meydana gelen başlıca değişikliklerin (dev-

let kapitalizmi olgusu, sürekli silâhlanma ekonomisi, emperyalizmdeki değişiklikler) kavranması ile ilgilendiler. Marksist parti teorisinin geliştirilmesini mümkün ya da gerekli kılacak pratik devrimci mücadele deneyiminden yoksundular.

Ne var ki, kapitalizmin yıkılmasını sağlamanın aracı olarak, devrimci işçi partisine marksist olmayan bir çok alternatif geliştirildi. Savaş sonrası dönemde, voluntarizmin, kendiliğindenliğin ve halk cepheciliğinin çeşitli biçimlerinin yeniden canlandığı görüldü, fakat bütün bunlar pratiğin sınavında başarısızlığa uğradılar. Voluntarizm, en aşırı ve önemli ifadesini, objektif koşulların olgunlaşmasını beklemeden ve işçi sınıfı kitlesini harekete geçirmeden, devrimin, kır gerillalarından oluşan küçük fakat kararlı bir çete ile gerçekleştirilebileceği teorisinde buldu[1]. Gerilla (foko) stratejisi başlangıçta Küba'da görkemli bir başarı kazandıktan sonra[2] Latin Amreika'-

---

1. Che Guevara'nın gerilla savaşının esasını özetlerken belirttiği gibi:
   1. Halk güçleri orduya karşı bir savaş kazanabilirler.
   2. Devrimin var olması için gerekli bütün koşulları beklemek gerekli değildir; ayaklanma bu koşulları yaratabilir.
   3. Azgelişmiş Amerika'nın kırsal kesimi silâhlı mücadelenin temel alanıdır. (Guerilla Warfare, New York, 1961, s. 15.)

2. Küba durumu iki bakımdan istisnaî idi: (a) Batista rejimi ileri derecede çözülmüş ve zayıflamış durumda idi ve neredeyse savaşmadan teslim oldu; (b) Birleşik Devletler isyancıları kendi amaçları için kullanabileceğine inanıyordu ve başlangıçta düşman değildi - daha sonra tekrarlamadıkları bir hata. «Küba'da başarı»dan söz edilirken sosyalist devrimin başarısı kastedilmemelidir. Bizzat Kübalı devrimcilerin o sırada böyle bir amaçları yoktu. Ancak Küba 1961'de Komünist bloku seçtikten sonra Küba devrimi geriye doğru «sosyalist»

da gelişmeyi başaramadı ve sonunda 1967'de Che Guevara'nın ölümü ile Bolivya cangılına gömüldü. Uruguay'daki Tupamarolar örneğinde olduğu gibi yöntemi koruma fakat mekânı şehirlere taşıma girişimi de geçici başarıdan fazlasını sağlamadı[3]. Kendiliğindenlik - örgütün, otoritenin, daha önemlisi siyasal partinin reddedilmesi - daha çok, 1960'larda bütün dünyaya yayılan öğrenci isyanının bir ürünü oldu. Fakat hareketin bu aşamasının en yüksek noktası, Fransa'da 1968 Mayıs olayları, aynı zamanda yetersizliğin en gözebatan kanıtını oluşturdu. Özellikle bir devrimci işçi kitle partisinin yokluğu nedeniyle Fransız Komünist Partisi, keskin toplumsal krizi neredeyse ortaya çıktığı kadar hızla yatıştıracak şekilde büyük genel grevin militanlığını azaltmayı ve De Gaulle ile zayıf bir uzlaşma sağlamayı başarabildi[4]. Nihayet, halk cephesi stratejisi ve sosyalizme barışçı geçiş Şili'de Salvador Allende'nin Halk Birliği hükümeti biçiminde sınandı. Bunun yol açtığı felâketli sonuçlar herkesçe biliniyor[5].

Bu alternatiflerin iflâsının görülmesi (burada pek çok örneğin sadece en bariz olanlarına değinildi) dünya kapitalizminin hızla derinleşen krizi ile birleşti ve sonuçta, son on yıl içinde işçi sınıfı mücadelesi, dikkatleri yeniden marksist parti teorisi üzerinde toplaya-

---

hale geldi. Aslında işçi sınıfının **kendi** kurtuluşu için başarılı mücadelesinin yokluğu Küba'nın ekonomik yapısının zorunlu olarak devlet kapitalisti olduğu anlamına geliyordu.

3. Bk. Frank Roberts, «The Tupamaros», **«International Socialism**, 65.

4. Bk. Tony Cliff ve Ian Birchall, **France: The Struggle Goes On**, Londra 1968.

5. Halk Birliği stratejisinin olaylara katılan biri tarafından yapılan analizi ve eleştirisi için bk. Helios Prieto, **Chile: The Gorillas are Amongst Us**, Londra 1974.

cak şekilde yükseldi. Sonuç, bir yandan parti sorunu üzerine marksist geleneğin gömüldüğü yerden çıkarılması ve şimdiki duruma yönelik perspektiflerin oluşturulmasına hasredilmiş bir çok çalışmanın ortaya çıkması[6], öte yandan, çeşitli ülkelerde, devrimci partiyi inşa etme hedefine sahip oldukça büyük örgütlerin (kitle partileri değil, ancak ciddî bir başlangıç oluşturmaya yetecek büyüklükte) oluşması oldu. Bu kitapta yer alan çalışma da, önceki projeye süreklilik kazandırılması ve onun sistemleştirilmesi ve daha sonraki projeye yardımcı olması için tasarlandı. Şimdi yapılması gereken, marksist parti teorisinin ana ilkelerini, teorinin bu çalışmada ortaya konulan gelişmesinden hareketle, özetlemek ve bu ilkelerin günümüze uygulanmasındaki anahtar noktaları belirtmektir.

2. Devrimci Partinin Anahtar Karakteristikleri ve Görevleri

Partinin rolü, görevleri ve örgütsel biçimleri bütün zamanlar ve bütün yerler için değişmez değildir; partinin içinde yer aldığı somut durumdan zorunlu olarak çıkmalı ve yine bu somut duruma adapte edilmelidir. Bununla birlikte yüz yirmi beş yıldır süren

6. Örneğin: Lucio Magri, «Problems of the Marxist Theory of the Revolutionary Party», **New Left Review,** 60; Rossana Rossanda, «Class and Party», **Socialist Register,** 1970; Jean-Paul Sartre, «Masses, Spontaneity, Party», **Socialist Register,** 1970; Ernest Mandel, «The Leninist Theory of Organization», Londra (tarihsiz); Monty Johnstone, «Marx and Engels and the Concept of the Party», **Socialist Register,** 1967; Chris Harman, «Party and Class» ve Tony Cliff, «Tortsky on 'Substitutionism'», Duncan Hallas et al, **Party and Class** içinde, Londra (tarihsiz).

bir mücadele temelinde aşağıdaki genellemeleri yapabiliriz:

Partinin sınıf yapısı. Devrimci parti bir **işçi sınıfı** partisi olmalıdır. Marx'ın koyduğu bu elementer ve temel ilkenin bir kez daha tekrarlanması gerekiyor, çünkü son yıllarda oldukça sık unutuluyor veya ihmal ediliyor. Parti sadece programının işçi sınıfının sosyalist arzularını eklemlemesi bakımından değil, toplumsal bileşimi ve günlük faaliyet alanı bakımından da proleter olmalıdır. Hiç bir gerilla çetesi, köylü hareketi, öğrenci hareketi veya entellektüeller gurubu, programları ne kadar mükemmel olursa olsun, sanayi proletaryasına kök salmış bir partinin yerini tutamaz. Kendisini sık görüldüğü gibi bileşim bakımından çoğunlukla küçük burjuva bulan genç bir örgüt, bir işçi partisine dönüşmek için, sıkı bir özeleştiri ve kendini dönüştürme çabası göstermelidir.

Öncü olarak parti. Parti ihtiyacı işçi sınıfının eşitsiz gelişmesinden çıkar ve parti bütün sınıfı değil («normal» zamanlarda sınıfın bütününe burjuva ideolojisi hâkim olur), onun sınıf bilinçli öncüsünü kapsamayı hedefler. Lenin'in koyduğu bu nokta o kadar sık çarpıtılmış ve yanlış yorumlanmıştır ki, şu açıklamayı gerektirir: Parti bir öncüdür, fakat öncü sınıfın ana gövdesinin dışında duran küçük bir elit değildir; fabrikalarda, maden ocaklarında, bürolarda, toprakta ve sokaklarda verilen günlük savaşlarda yüzbinlerce işçi sınıfa fiilen önderlik eder. Parti sınıfın peşinden sürüklenmez, ona önderlik eder; fakat dışardan değil, içerden önderlik eder.

Parti bir savaş örgütüdür. Bunun iki yönü vardır. Birincisi, parti sınıfın üzerinde bir hak olarak liderlik iddiasında bulunmaz, işçi sınıfının fabrika koşulları ile ilgili en küçük sorununda, uluslararası

politikanın en büyük sorunlarına kadar yüz yüze geldiği her meselede somut eylem önerileri üreterek bu liderliği kazanmak için savaşmak zorundadır. Parti, işçi sınıfının ve bütün sömürülenlerin çıkarlarının en iyi savunucusu olduğunu, pratiğin, mücadelenin içinde kanıtlamalıdır. İkincisi, parti sonuçta kendisini, en sert biçimdeki sınıf mücadelesine, kitlesel isyan ve ayaklanmaya uygun biçimde donatmalıdır. Bu, partinin legalitesinden fedakârlık edecek ve onun günlük mücadele içinde daha temel görevleri yerine getirmesini önleyecek tarzda paramiliter bir tavrı vakitsiz benimsemesi anlamına gelmez; belirli bir noktada, hızla askerî bir zemine kayabilecek örgütlenme tarzını yaratmasını ve böyle bir değişiklik için dikkatle hazırlanmasını gerektirir. Böylelikle parti bir savaş örgütü olacağı için, basit oyunculardan veya imtiyazlılardan oluşan rahat bir bürokratlar tabakasına yer kalmaz. Parti üyeleri aktif ve fedakâr olmalıdırlar ve bu durumda muhtemelen genç olacaklardır

Demokratik merkeziyetçilik. Özgül örgütsel yapılar hakkında hiç bir yararlı genelleme yapılamaz - bunlar olağanüstü esnek olmalıdır -. Ancak parti rejiminin demokrasi ile merkeziyetçiliği birleştirmesi gereği sadece bir örgütsel formül değildir; daha çok, doğrudan doğruya, partinin görevlerinden ve sınıf mücadelesinin yapısından çıkar. Demokrasi esastır, çünkü parti işçi sınıfının efendisi değil, sınıfın kendi kurtuluşunun bir aracıdır. Demokrasi ve özgür tartışma olmadan partinin, işçi sınıfının ihtiyaçlarını gerçekten karşılayan ve somut duruma uyan politikaları formüllendirebilmesinin yolu yoktur. Merkeziyetçilik de esastır, çünkü parti yüksek düzeyde merkezileşmiş bir düşmana, kapitalist devlete karşı, sert

bir mücadele vermek durumundadır. Her sendikacının bildiği gibi, eylemde birlik olmazsa yenilgi kaçınılmazdır.

Demokratik merkeziyetçilik konusunda, günümüz dünyasında devrimci solda çoğunlukla var olan türden yeni ve henüz küçük örgütleri özellikle olumsuz yönde etkileyen iki tehlike vardır. Birinci tehlike, en iyi durumda parti embriyonu olabilecek küçük bir gurubun ancak bir kitle partisine uygun düşebilecek yönetsel yapıların zırhına bürünmesi ve böylece gülünç biçimde aşırı yüklü hale gelmesidir. İkinci tehlike, özellikle propagandadan ajitasyona geçmek durumunda olan bir örgütün aşırı demokratik olması ve bütün sorunları sonu gelmeyecek biçimde tartışmasıdır. Parti bir tartışma kulübü değildir - bir karara varmak için tartışır ve alınan kararı birleşik olarak yerine getirir.

Partinin bağımsızlığı. Parti işçi sınıfının tarihsel çıkarlarının temsilcisi olma marksist ilkesini temel alır - kendi bağımsızlığını, burjuva, reformist veya merkezci herhangi bir diğer politik güce asla feda etmez. Bu tavır, diğer örgütler ile bir dizi ittifakı, uzlaşmayı, geçici anlaşmayı vb. hiç bir şekilde dışlamaz; ancak özgür eleştiri, ayrı politik çizgi ve ayrı örgüt hakkından vazgeçmeyi dışlar. Bu, daha büyük bir partiye (örneğin, Britanya İşçi Partisi) girme veya böyle bir parti ile yakın işbirliği yapma gibi aşırı bir durumda bile uygulanır. Unutulmamalı ki, bağımsızlığın bir resmî anlaşmalar veya sınırlamalar meselesi olması gerekmez. Örneğin, Britanya Komünist Partisi resmen bağımsız bir örgüttür, ancak politik olarak «sol» sendika liderlerine ve İşçi Partisi'nin «sol» parlamento üyelerine bağlanmıştır. Bir marksist parti kendisinin, ne kadar radikal olursa

olsun bir popülist demagoga veya tanınmış bir sol-reformiste eleştirmeksizin bağlı hale gelmesine izin vermemelidir.

Parti ve işçi sınıfının birliği. Parti sınıfın öncüsüdür ve bağımsızlığını korumalıdır, fakat hedefi işçi sınıfının birliğidir. Bundan üç şey çıkar. Birincisi, parti, en katı ilke meselesi olarak, işçi sınıfı içindeki bütün bölünmelere - ırk, milliyet ayırımları, kadınlar ile erkekler, kalifiye olan ve olmayan işçiler, çalışanlar ve işsizler, yaşlılar ve gençler vb. arasında yapılan bütün ayırımlara - karşı durmaksızın mücadele etmelidir. Bu bölünmeler hâkim sınıf tarafından sürekli olarak beslenir ve hâkim sınıf iktidarını muhafaza etmek için bunları kullanır. İkinci olarak, parti, ayrı bir örgüt olarak kendi varlığının, patronlara ve devlete karşı günlük mücadele içinde sınıfın ihtiyacı olan birliği bozmasına izin vermemelidir. Bu zorunluluktan, reformist örgütler ile birleşik cephe stratejisi çıkar, fakat bu strateji (pek çok kez uygulanabilir, ancak her koşulda uygulanmaz) partinin işçi sınıfı içindeki bütün diğer politik eğilimler ile ilişkisine hâkim olan genel ilkenin - ayrı yürümek, birlikte vurmak - sadece bir ifadesidir. Üçüncüsü, partinin geri işçilerin baskısı altında programının ve politikalarının sulandırılmasına karşı korunması gerekli ise de, parti bu işçiler ile arasına bir duvar örmemeli ve onlara ulaşmak için her yolu denemelidir. Böylece, milyonlarca işçi gerici sendikalarda kaldığı sürece parti, liderliği ne kadar hain ve çürümüş olursa olsun bu sendikaların içinde çalışmalıdır. İşçiler kitlesi sosyal demokrat partiler hakkında hayaller beslediği sürece parti, açıkça burjuva olan partiler karşısında bu partilere verilen desteği teşvik etmelidir. Böylelikle bu hayaller deneyim sayesinde dağı-

tılabilir. Sınıfın çoğunluğu kaderini parlamenter demokrasiye bağlamışken parti seçimlere katılmalı ve bunları propaganda yapmak, parlamenter sistemi içerden zayıflatmak için kullanmalıdır.

Partinin eğitsel görevleri. Parti sürekli ve bileşik bir eğitim görevi yapmalıdır. Devrimci liderleri marksist gelenek içinde, ancak, somut analiz yapabilecek ve bağımsız yargıda bulunabilecek yetenekte eğitmelidir. Parti, Gramsci'nin terimi ile geniş bir «organik entellektüeller» katmanı, mücadelenin bütün yapısı hakkında açık bir anlayışa ve bu mücadeleyi sürdürecek yöntemlere sahip bir işçiler katmanını üretmelidir. Temel marksist ve sosyalist ilkelerin işçi sınıfı arasında mümkün olan en geniş biçimde yayılması için çalışmalı ve bunu, basınında ve bütün propagandasında, durmaksızın, teoriyi günlük konulara ve kolay anlaşılabilen örnek ve açıklamalara çevirerek yapmalıdır. Eğitim konusunda iki önemli nokta akılda tutulmalıdır: Eğitim süreci nitelik bakımından akademik değil ağırlıklı olarak pratik olmalıdır (çünkü akademik olması kaçınılmaz biçimde küçük burjuva unsurların egemenliğine yol açar) ve, Rosa Luxemburg'un da vurguladığı gibi, parti işçilere öğrettiği kadar onlardan da öğrenebilmelidir. Parti işçi sınıfının kollektif belleği ve beynidir. Ancak bu sürekli yenilemeyi ve güncelleşmeyi gereksinen bir beyindir.

Hegemonya mücadelesi. Parti ezilenlerin bütün güçlerini proletaryanın liderliği altında kapitalizme karşı ortak bir mücadele içinde biraraya getirmelidir. Tarihsel olarak ve dünya çapında bu sorun, esas olarak, proletarya ile köylülüğün ittifakını gerçekleştirme sorunudur ve her işçi partisi kendi programında yoksul köylülerin çıkarlarının savunulduğun-

dan emin olmalıdır. Buna ek olarak, son on yıl içinde büyük devrimci potansiyel taşıyan fakat parti açısından bazı stratejik problemler de taşıyan bir dizi yeni gücün ortaya çıktığı görüldü - en önemlileri, siyah hareket, kadın hareketi ve öğrenci hareketi. Bir yandan (bu özellikle güçlü bir proleter tabanı olmayan küçük örgütlere uygulanır) parti kendini, eleştirmeden, coşkuyla bu hareketlerin içine atar ve bunların parçalı karakterine yenilir ve sanayi işçi sınıfı içindeki temel görevini ihmal eder. Öte yandan parti çeşitli ezilen tabakaların özel sorunlarını ve taleplerini ve şimdiki hareketlerini, proletarya partisinin liderliğini kabul etmeleri ültimatomu ile, doğmatik bir tarzda, ihmal edebilir. Bu durumda ortaya çıkan sonuç birlik değil yabancılaşmadır. Bu nedenle, gerekli olan, ortak düşmana karşı mücadelede birlik ihtiyacı, bu mücadelenin sınıf karakteri ve işçi sınıfının öncü rolü üzerine ilkeli ve sabırlı bir ısrarla ezilen tabakaların haklı taleplerine şartsız destek vermektir. Daha önemlisi, toplumsal hayatın her alanında devrimci kültürün egemenliğinin sağlanmasını gerektiren tam hegemonya mücadelesi ancak işçi sınıfı içinde sağlam bir taban edinmiş olan bir parti tarafından etkin biçimde sürdürülebilir.

Enternasyonal. Proletarya enternasyonal bir sınıf ve sosyalist devrim enternasyonal bir süreçtir. Sonuç olarak, devrimci bir partinin burada sıraladığımız bütün karakteristikleri nihaî olarak tek bir dünya partisinde, enternasyonal çapta gerçekleştirilmelidir. Günümüzde böyle bir enternasyonal yoktur; bir gün içinde de oluşturulamaz. Dördüncü Enternasyonal gibi birbirine benzer bir avuç sekten oluşmuş bir «dünya partisi» gerçek otoriteye sahip bir uluslararası liderlik üretemeyecek bir kurgudur. Öte yandan, Bi-

rinci Enternasyonal gibi temelde heterojen örgütlerden oluşan bir federasyon karar anında dağılacaktır. Üçüncü Enternasyonal muzaffer Rus devriminin otoritesi üzerine kuruldu, fakat aynı olaylar dizisinin tekrarlanması pasif biçimde beklenemez. O halde Enternasyonal nasıl inşa edilebilir? Günümüzde izlenebilecek yegâne gerçekçi çizgi mevcut devrimci işçi örgütlerinin mümkün olan her yerde pratik işbirliğine girmeleri ve sürekli teorik alışverişte bulunmalarıdır. Ancak böylelikle, daha yakın bağlar ve daha büyük politik homojenlik, olayların etkisi ile ve ortak faaliyet temelinde sağlanabilir. Fakat bu çaba, amacı yeni bir devrimci işçi Enternasyonal'inin yaratılması olan net bir perspektifle gerçekleştirilmelidir. Zira devrimci partilerin inşası ve onların enternasyonal planda birleştirilmesi şimdi dünyadaki bütün devrimcilerin yüz yüze oldukları başlıca ve en acil stratejik görevdir. Bu gerçekleştirilmedikçe işçi sınıfı kapitalizmin gün geçtikçe şiddetlenen krizini kendi lehine çözemeyecektir.

Nihayet, parti ve faaliyeti ile ilgili her şeyi gözden geçirirken, onun bütün karakteristiklerini ve görevlerini bir arada tutan bağ, teori ile pratiği birleştirme çabasıdır. Parti sosyalizmin genel hedeflerini somut pratik faaliyetlere dönüştürmek ve her doğrudan mücadeleyi nihaî sosyalizm hedefine bağlamak için var olur. Parti sayesinde teori - tarihin materyalist yorumu, kapitalizmin ve çelişkilerinin analizi, işçi sınıfının tarihsel rolünün kavranması - pratiği aydınlatır, ve parti sayesinde pratik - dünyayı değiştirme mücadelesi - teoriyi güçlendirir, yönlendirir, sınar ve nihayet gerçekleştirir.

Kapitalizm istikrarlı olduğu ve işçi sınıfı sisteme açıktan meydan okumadığı zaman teori ve pra-

tik kaçınılmazlıkla birbirinden ayrılır. Bu koşullarda devrimci parti hazırlanabilir fakat inşa edilemez. Bir soyut gereklilik olarak kalır. Fakat sistem şimdi olduğu gibi krize yakalandığında teori ve pratik birleşir; partinin inşası artık soyut bir arzu değil, hem pratik bir gereklilik, hem de gerçek bir olanaktır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 5

1. KARL MARX: SINIF VE PARTİ 7
   1. Sınıf Temeli 7
   2. Komünistler ve Proleterler 14
   3. Komünist Birlik 18
   4. Geri Çekilme Yılları 23
   5. Birinci Enternasyonal - Pratik ve Teori 26
   6. Sosyal Demokrasi ve Reformizm Sorunu 35

2. LENİN VE BOLŞEVİZMİN DOĞUŞU 42
   1. Bolşevizmin Geriplanı 43
   2. «Ekonomizm»in Eleştirisi 49
   3. Dışardan Sosyalizm 56
   4. Bolşevik - Menşevik Bölünmesi 61

3. LENİN: RUS BOLŞEVİZMİNDEN KOMÜNİST ENTERNASYONAL'E 68
   1. 1905'in Etkisi 70
   2. Gericiliğin Yükselişi 78
   3. İkinci Enternasyonal'in En Devrimci Seksiyonu ... 81
   4. Sosyal Demokrasi'den Kopuş 87
   5. Devrim Sırasında Parti 99
   6. Tek Dünya Partisi 108
   7. Lenin'in Teorisinin Özü 120

4. ROSA LUXEMBURG'UN ALTERNATİF GÖRÜŞÜ 124
   1. Lenin'e Karşı Polemikler - Kitlelerin Kendiliğindenliği 124
   2. Partinin Rolü 132

3. Luxemburg'un Görüşlerinin Geriplanı 138
4. Rosa Luxemburg'un Güçlü ve Zayıf Yanları 142
5. Hataların Teorik Kökleri 147
6. Marx, Lenin ve Luxemburg 151

5. TROTSKİY'NİN İKİLİ MİRASI 153
A. Leninizmin Savunulması 153
1. Parti Demokrasisi 155
2. Uluslararası Komünist Partilerinin Stratejisi ... 164
B. Dördüncü Enternasyonal 166
1. Dördüncü Enternasyonal İçin Mücadele 167
2. Dördüncü Enternasyonal'in Teorik Temeli 171
3. Dördüncü Enternasyonal'in Yozlaşması 179

6. GRAMSCİ'NİN MODERN PRENSİ 186
1. Praksis Felsefesi 186
2. İtalyan Deneyimi - Devrim ve Yenilgi 193
3. «Modern Prens» ve İkili Perspektif 196
4. Kendiliğindenlik ve Liderlik 205
5. Bir Değerlendirme Denemesi 211

7. GÜNÜMÜZDE DEVRİMCİ PARTİ 215
1. Savaştan Bu Yana Parti Teorisi 215
2. Devrimci Partinin Anahtar Karakteristikleri ve Görevleri 218

marksizm ve parti

''Partinin inşa edilmesi için belirli bir teorik açıklık olmalıdır. Parti neden gereklidir? Yapısı nasıl olmalıdır? En önemlisi, sınıf ile ilişkisi ve devrimci süreç içindeki rolü nedir?

Bu sorular yeni değildir. Marx'tan başlayarak Marksist hareketin bütün öncü teorisyenleri tarafından sorulmuş ve yanıtlanmışlardır. Devrimci parti inşa edilecekse bütün bu birikmiş bilgiler geniş çapta çözümlenmelidir. Kuşkusuz, tek başına bu yeterli olmaktan uzaktır. Eşit derecede önemli ve çok daha zor olan, şimdiki durumun somut analizi, devrimcileri ve devrimci fikirleri işçi sınıfının gerçek hareketine bağlayabilecek strateji ve taktiklerin geliştirilmesidir. Gene de, geçmiş derslerin öğrenilmesi, günümüzdeki sorunların üstesinden gelinmesi için temel bir gereklilik olmaya devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı kısaca budur; devrimci partinin yapısı ve görevleri konusunda önde giden Marksist teorisyenlerin ana ikirlerini, mümkün olduğu kadar tutarlılıkla sunmak.''

JOHN MOLYNEUX

bilgi yayınları